

VALTAKUNNALLISESTI ARVOKKAIDEN MAISEMA-ALUEIDEN PÄIVITYSINVENTOINTI

UPPDATERANDE INVENTERING AV NATIONELLT VÄRDEFULLA LANDSKAPSOMRÅDEN

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden muutosehdotukset, täydentävä kuuleminen (Varsinais-Suomi, Satakunta, Kanta-Häme, Päijät-Häme, Pirkanmaa)

Ändringsförslag till nationellt värdefulla landskapsområden, kompletterande samråd (Egentliga Finland, Satakunta, Egentliga Tavastland, Päijänne-Tavastland, Birkaland)

Sisälllys / Innehåll

15. Airiston merimaisema (Naantali, Parainen, Turku)	2
15. Erstans havslandskap (Nådendal, Pargas, Åbo)	7
18. Aurajokilaakson viljelymaisema (Aura, Kaarina, Lieto, Oripää, Pöytyä, Turku)	12
18. Auraådalens odlingslandskap (Aura, Lundo, Oripää, Pöytis, S:t Karins, Åbo)	17
22. Uskelanjokilaakson viljelymaisema (Salo)	22
27. Ahlaisten kulttuurimaisema (Pori)	26
31. Hämeen Härkätien maisemat (Hattula, Hämeenlinna, Loppi, Tammela)	30
33. Vanajaveden laakso ja Aulanko (Hattula, Hämeenlinna)	34
35. Lammin lounaiset viljelymaisemat (Hämeenlinna)	39
39. Tiirismaan ja Salpausselän maisemat (Hollola, Lahti)	43
42. Artjärven viljelymaisema (Orimattila)	47
47. Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat (Hämeenlinna, Valkeakoski)	51
48. Pirkanmaan harjumaisemat (Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kangasala, Pälkäne, Tampere, Ylöjärvi)	56

Kuva: Marie Nyman

15. Airiston merimaisema

Turusta länteen johtavan laivareitin varrella sijaitsevat Ruissalo, Airisto sekä Seili ovat lounaisrannikon ja Saaristomeren seudun tunnetuimpia nähtävyyksiä. Airiston merimaiseman maisema-alue muodostuu Airiston ja Seilin sekä Ruissalon–Hirvensalon valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista (Airisto–Seili; Ruissalo–Hirvensalo, 1995), jotka yhdistetään päivitysinventoinnissa yhdeksi alueeksi. Alueen rajausta laajennetaan meriväylien ja avoimien merinäköymien mukaisesti.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueeseen esitetään lisättäväksi Särkilahden ja Myllyrauman rantapellot sekä Maanpään alue.

Maakunta	Varsinais-Suomi
Kunta	Naantali, Parainen, Turku
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Lounaisrannikon ja Saaristomeren seutu
Pinta-ala	24 153 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 401 ha maatalousalueita: 473 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 672 ha rakennettuja alueita: 569 ha vesialueita: 19 038 ha

Luonnonpiirteet

Kallioperän hautamaiseen vajoamaan syntynyt Airiston selkä muodostaa Turun saariston keskellä kulkevan merkittävän meriväylän. Koillisesta lounaaseen kulkevaa selvälinjaista Airiston selkää reunustavat päälinjoiltaan itä-länsisuuntaisten laaksojen halkomat saaret. Maisema-alueen eteläosassa Airisto vaihtuu itä-länsisuuntaisen Ominastenukon kautta Korppoon ympäristön kapeaksi merireitiksi. Alueen kallioperä on Airiston vajoaman itäpuolella pääosin mikroliinigraniittia ja länsipuolella kiillegneissii. Paikoin kallioperässä esiintyy myös granodioriittia sekä kvartsi-maasälpägneissii. Kallioperän muodot näkyvät alueen vesialoissa, jotka avautuvat paikoin laajoina selkinä ja kapenevat toisaalla selväpiirteisiksi kalliorantojen reunustamiksi salmiksi.

Airistoa ympäröivä saaristo vaihtelee Saaristomeren pienistä kalliolisista luodoista Turun läheisyydessä sijaitseviin suuriin reheviin saariin. Korkeimmat kallioalueet kohoavat huuhtoutuneina silokalliorinteinä noin 40 metrin korkeuteen merenpinnasta. Monet Airistoa ympäröivistä saarista ovat muodostuneet maankohoamisen myötä toisiinsa kiinni kasvaneista luodoista. Luotoja aiemmin erottaneet salmet hahmottuvat nykyisin laaksomaisina painanteina, joiden pohjalle on kasaantunut viljavia savialueita. Älön länsikärjestä etelään kulkee katkonainen hiekka- ja sora muodostuma. Karkeaa lajittunutta ainesta on muuallakin maisema-alueella, ja joidenkin niemien kärkiin on muodostunut aallokon ja merivirtojen kasaamia hiekkasarjia. Turun kupeessa sijaitsevassa Ruissalossa ja sen tuntumassa on suuria siirtolohkareita, joista tunnetuin on Ruissalon ja Iso-Kaskisen saaren välisellä merialueella sijaitseva, 17 metriä meren pinnan yläpuolelle kohoava Kukkarokivi.

Maisema-alueen kasvillisuus on hyvin vaihtelevaa. Tammimetsävyöhykkeelle ominaisten vehmaiden lehtojen vastapainona alueella on karuja kallioalueita. Maisema-alueen metsät ovat pääasiassa männiköitä, jotka ovat kalliolisilla saarilla vanhoja ja tuulen pieksämiä. Rehevissä painanteissa esiintyy myös tuoreita kuusikoita, lehtimetsää tai jopa jalopuumetsiköitä ja pähkinäpensaslehtoja. Seilin saaristo on topografialtaan vaihtelevaa sisäsaaristoluontoa, jonka monipuolisissa elinympäristöissä esiintyy monia harvinaisia kasveja ja eliölajeja. Ruissalossa on Suomen oloissa ainutlaatuisen laajat tammimetsät, joiden yhteispinta-ala on lähes sata hehtaaria. Saareissa kasvaa myös runsaasti istutettuja puulajeja. Ruissalon lehdot ovat pirstoutuneet asutuksen, viljelmien ja muun maankäytön vuoksi, mutta muodostavat rikkonaisinakin merkittävän yhdistelmän kosteita saniaisvaltaisia lehtoja, tuoreita ja reheviä jalopuumetsiä sekä kuivia, aluskasvillisuudeltaan vaatimattomia rinnelehtoja. Ruissalo on myös arvokas lintukohde.

Kulttuuripiirteet

Airisto on historiallinen ja tunnettu meriväylä, jota pitkin muun muassa Turkuun saapuneet kauppa- ja sotalaivat ovat purjehtineet. Valtaosa alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on historialliselle ajalle ajoittuvaa vedenalaista perintöä, joka kertoo muun muassa alueen sotahistoriasta ja vaativista purjehdusolosuhteista. Alueelta tunnetaan myös jonkin verran esihistoriallisia muinaisjäännöksiä, kuten pronssikautisia röykkiöitä. Airiston saarissa on runsaasti jälkiä vanhoista ankkuripaikoista, Ison- ja Pikkuvihan aikaisista kiviuneista sekä Krimin sodan aikaisista puolustusvarustuksista.

Alueen pysyvän asutuksen historia ulottuu keskiajalle, jonka kuluessa esimerkiksi Ruissalon lähisaaret (Lapila, Luonnonmaa, Hirvensalo ja Satava) saivat asutuksensa. Lisäksi Seilin Fogdebyn kylä on ollut olemassa viimeistään 1500-luvulla, mahdollisesti jo keskiajalla. Alueen varhaisin kiinteä asutus on ollut pääasiassa kalastukseen tukeutunutta ruotsalaisperäistä uudisasutusta. Kalastuselinkeino ohella Airiston ympäristön asukkaat ovat harjoittaneet pienimuotoista maanviljelyä ja karjataloutta sekä merenkulkuun liittyviä elinkeinoja. Saariston keskiaikaisesta asutuksesta kertovat useat maisema-alueen lähellä sijaitsevat keskiaikaiset kirkot. Vanhaa kulttuuriperintöä edustavat myös 1500-luvulla perustettu kuninkaankartano Ruissalossa sekä Lapilan kartano Naantalissa Luonnonmaalla.

Maisema-alueen pohjoisosien kulttuurihistoriallinen kiintopiste on Ruissalo, joka kuului jo 1200-luvulla Turun linnan hallintaan. Saarta käytettiin linnan laitumena 1500-luvulle saakka, jolloin osa saaren metsistä raivattiin pelloiksi ja saaren perustettiin kuninkaankartano. Vuonna 1556 Turun linnan hallitsijaksi noussut Juhana Herttua perusti Ruissaloon metsästysoikeuden ja alkoi hoitaa saaren tammimetsiä mastopuiden saannin takaamiseksi. Kuninkaankartanovaiheen jälkeen Ruissalon kartanosta tuli maaherran virkatalo ja entisen kuninkaankartanon maille perustettiin torppia.

Ruissalon siirrettyä Turun kaupungin omistukseen vuonna 1845 saarelle kehittyi saaren maisemaa edelleen leimaava rikas huvilakulttuuri monipuolisine rakennuskantoineen. Huviloita rakennettiin myös Ruissalon vieressä sijaitsevaan Hirvensaloon. Huvilamiljöiden lisäksi Ruissaloa luonnehtivat alaville alueille sijoittuneet viljely- ja virkistysalueet, joita reunustavat jalopuumetsiköt ja kalliomänniköt. Ruissalon maisemassa näkyvät myös 1900-luvun rationaalisen vapaa-ajan asumisen ja virkistysaluesuunnittelun jäljet.

Ruissalon ohella maisema-alueen tunnetuimpiin saariin kuuluu noin 30 kilometrin päässä Turusta sijaitseva Seilin hospitaalisaari, jossa toimi leprasairaala vuosina 1619–1785. 1700-luvulla Seiliin perustettiin mielisairaala, jonka toiminta jatkui 1960-luvulle saakka. Saaren kulttuuriympäristö muodostuu Suomen vanhimpiin kuuluvasta hospitaalirakennuksesta ympäristöineen, sairaalan maatilan, Fogdebyn, rakennuksista sekä sairaalan kirkkoympäristöstä hautausmaineen ja pappiloineen. Sairaalan ja Fogdebyn vanhasta rakennuskannasta valtaosa on jäljellä. Hospitaalin kivinen päärakennus

on rakennettu monessa vaiheessa 1800-luvun kuluessa, ja sen ympärillä tai tuntumassa on runsaasti puurakennuksia 1800- ja 1900-luvuilta. Seilin puinen ristikirkko on rakennettu vuonna 1733. Sen vieressä on vanha hautausmaa. Seilin vanhaa elinkeinomaisemaa ilmentävät saaren puutarhat, peltoaukeat ja niityt. Sairaalarakennusta on korjattu 1970-luvulla Saaristomeren tutkimuslaitoksen tarpeiden mukaiseksi.

Airiston asema yhtenä Suomen tunnetuimpana ja tärkeimpänä meriväylänä näkyy alueen maisemassa lukuisina opasteina ja muina merenkulkuun liittyvinä rakenteina. Maisema-alueella sijaitsee esimerkiksi uuden kaupunkiasutuksen ympäröimä Turun luotsiasema vuodelta 1905 sekä luotsivartiotupa vuodelta 1876. Turkuun johtavan väylän varrella sijaitsee myös Kauppakarille 1880-luvulla rakennettu loistonvartijan talo. Maisemallisesti merkittäviä loistoja ja poikkeja alueella ovat Orhisaaren loisto Airiston eteläpäässä, Insinööri Pettersson Seilinriuttojen tuntumassa, Rautakarin tornipooki sekä Rajakarin loisto.

Maisema-alueella on jonkin verran maanviljely- ja karjatalousmaita, jotka ovat pitäneet osan alueen ranta-aloista avoimina. Suurin osa maisemallisesti tärkeistä pelloista ja niityistä sijaitsee Ruissalossa, Luonnonmaalla sekä Lapilan ja Seilin saarilla, mutta maisema-alueella ja sen tuntumassa on myös monia saaristolle tunnusomaisia pienmuotoisia viljelytiloja. Sipsalon tila Hirvensalossa on toiminut 1700-luvulla Pehr Kalmin koeviljelytilana. Osa alueen vanhoista tiloista on edelleen aktiivisia, vaikka viljely ja karjatalous ovat taantuneet alueella. Airiston rannoilla on säilynyt joitakin arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi määriteltyjä niittyjä ja laidunmaita.

Airiston selkä ja Ruissalon saari ovat Turun saariston tunnetuimpia maisemanähtävyyksiä ja virkistyskohteita. Airiston vesiväylillä kulkee päivittäistä risteilylaiva- ja rahtiliikennettä sekä runsaasti huviveneilijöitä. Ruissalossa vapaa-ajan viettäjiä palvelevat kasvitieteellinen puutarha, golfkenttä, Turun Pursiseuran satama, leirintäalue, ravintola, kylpylä ja hotelli. Saarella on myös opastuskeskus, jonka yhteydessä toimii luontokoulu. Saaronniemessä sijaitsee suuri uimaranta ja ympärivuotinen ulkoilu- ja virkistysalue. Ruissalossa on noin 20 kilometriä luontopolkuverkostoa. Luontopolkujen yhteydessä on kaksi lintutornia ja yksi lintulava.

Maisemakuva

Airiston merimaisema ulottuu Turun sisäsaariston ja rannikkovyöhykkeen tuntumasta Airiston ulapalle sekä sieltä eteenpäin aina Seilin saarelle ja Ominaisenaukolle saakka. Alueen maisema vaihtelee sisäsaariston kapeista salmista laajoihin merellisiin näkymiin, joita luonnehtivat avonaiset vesialueet sekä pienet mutta paikoitellen korkeat ja jyrkkärantaiset kalliosaaret ja -luodot. Airiston maisemat hahmottuvat parhaiten mereltä käsin, mutta myös monien saarien ranta- ja mäkimailta aukeaa avaria näkymiä vivahteikkaaseen ja monipuoliseen merimaisemaan.

Maisema-alueen eteläisimmät osat ovat luonnonelementtien hallitsemia, vaikka merimaisemaa luonnehtivat myös saarten laaksomaisiin painanteisiin ja lahtien pohjukkaan syntyneet raivatut viljelyalat, merenkulun rakenteet sekä suhteellisen runsas loma-asutus. Turun lähistöllä maisemaa leimaa Ruissalon ja lähisaarien huvila-asutus laitureineen ja uimahuoneineen. Väylämaiseman päätepiste on maisema-alueen ulkopuolelle rajautuva, satamarakenteiden ympäröimä Turun linna. Alueen pohjoisosien maisemakuvaan vaikuttavat myös maisema-alueen ulkopuolelle jäävät Pansion satamat, Pernon telakka sekä Naantalın jalostamo- ja voimalaitosalueet, joiden korkeat rakenteet näkyvät kauas avoimessa maisemassa. Maisema-alueen pohjoisosissa näkyy Turun lähellä sijaitsevien ranta-alueiden taajamoituminen.

Arviointi

Airiston merimaisema on yhden Suomen tunnetuimman ja tärkeimmän meriväylän varrelle hahmotettava maisemakokonaisuus Turun saaristossa. Alueen arvo perustuu rannikon ja saariston monipuoliseen luontoon, Turkuun johtavan laivaväylän historialliseen merkitykseen, vanhaan huvila- ja kartanokulttuuriin sekä saaristolaiskalastuksen ja -maatalouden synnyttämiin elinkeinomaisemiin. Airiston merimaisemien erityistä kulttuurihistoriallista merkitystä korostavat myös Seilin hospitaalisaari sekä ranta-alueiden perinnebiotoopit. Airisto muodostaa arvokkaan maisemallisen jatkumon Saaristomeren kansallispuiston, Turun kansallisen kaupunkipuiston sekä Aurajokilaakson valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen kanssa.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 62 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Ruissalon huvila-alue; Bryggmanin huvilat: Villa Ekman, Villa Warén; Lapilan kartano; Seilin hospitaali

Kansalliset kaupunkipuistot: Turun kansallinen kaupunkipuisto

Arvokkaat perinnebiotoopit: Ali-Käkölän niitty; Norrbackan niitty; Kaskisen laidunsaari; Ruissalon kartanon laitumet; Ruissalon kedot; Marjaniemen vanha hevoslaidun; Itätalon kallioketo; Yli-Käkölän niitty; Seilin niitty; Seilin niitty/Seilin laitumet; Haverön metsälaidun; Krottilanlahden rantaniitty; Härkälänlahden rantaniitty

LTA Luontotyyppipäätökset: Ruuhimäen jalopuumetsikkö; Lapilan keskiosan jalopuumetsikkö; Lammen jalopuumetsikkö; Ruuhimäen pähkinäpensaslehto; Merenkävijänpuiston jalopuumetsikkö; Kuuvan jalopuumetsikköt

ESA Erityiset suojelualueet: Krampin luonnonsuojelualue; Seilin saariston luonnonsuojelualue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Måsgrundin luonnonsuojelualue; Ruissalon tammimetsä (luonnonsuojelualue); Marjanien luonnonsuojelualue; Västra Kaiplotin luonnonsuojelualue; Södra Kaiplotin luonnonsuojelualue; Östra Kaiplotin luonnonsuojelualue; Iso Riihiluodon luonnonsuojelualue; Iso-Riihiluodon luonnonsuojelualue; Träskholmin–Riihiluodon luonnonsuojelualue; Taslotin luonnonsuojelualue; Lilla Träskholmenin luonnonsuojelualue; Taslotin luonnonsuojelualue; Getnäs holmenin luonnonsuojelualue; Morsholmenin luonnonsuojelualue; Kaskisen luonnonsuojelualue; Iso Riihiluodon luonnonsuojelualue; Lagnäsudden I; Lagnäsudden II; Ruissalon lintuluodot; Ruissalon lintulahdet ja -rannat; Ruissalon lehdot; Svärtö; Sillholm; Taslot; Svartholm; Kaiplot; Ruuhimäen-Tuurentorpan luonnonsuojelualue; Neliapilan luonnonsuojelualue

ERA Erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkojen rauhoituspäätökset: Vepsän tupsukivisammal

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Ruissalon lehdot

KLO Kansallis- ja luonnonpuistojen kehittämisohjelma: Seilin luonnonpuisto

RSO Rantojensuojeluohjelma: Pakinaisten–Seilin saaristo

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Ruissalo

KAO Arvokkaat kallioalueet: Kaasivuori–Kalvinkallio

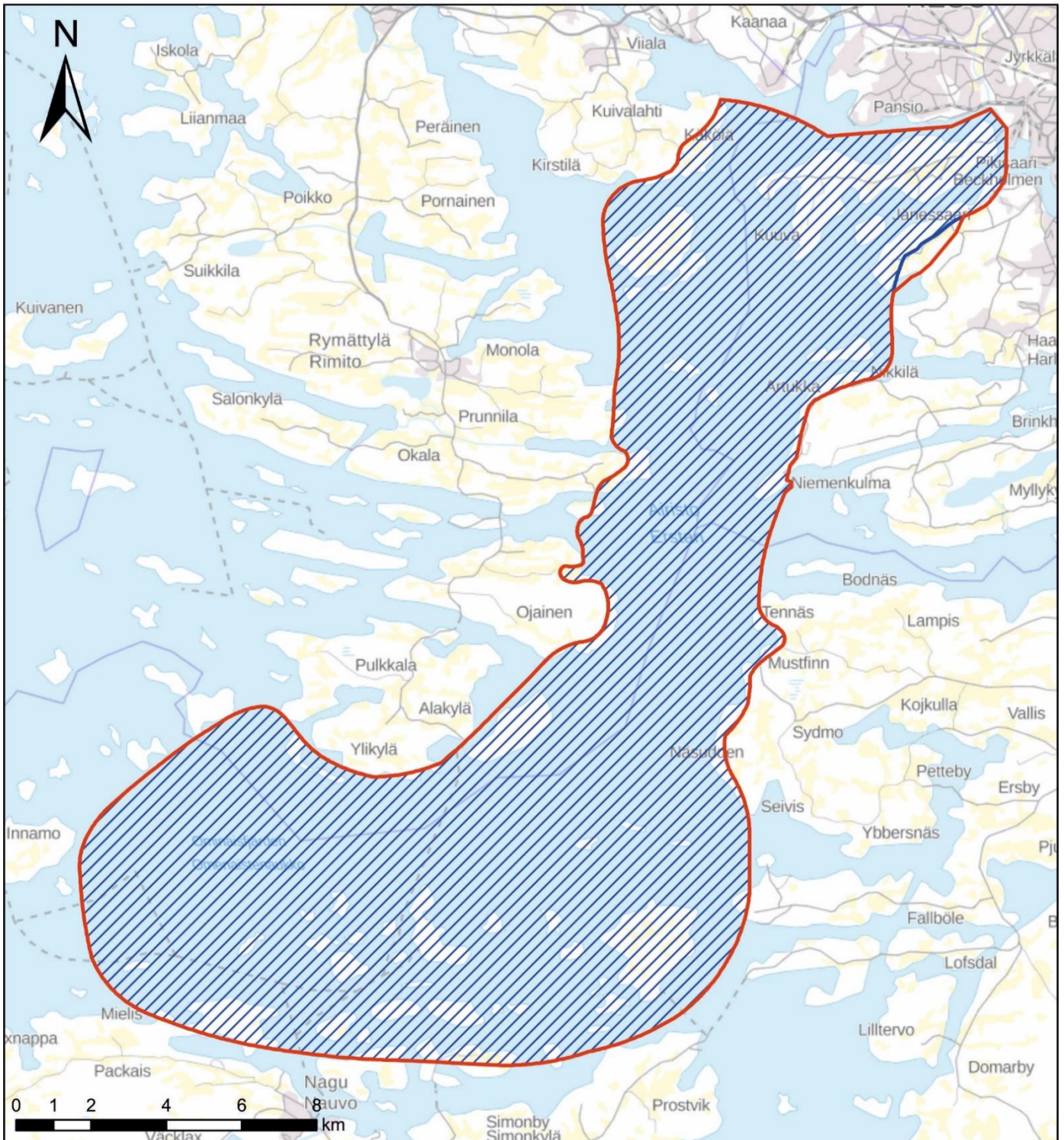
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Ruissalon lehdot; Aasla–Kramppi; Seilin saaristo

Tiedot haettu 17.12.2019

15. Airiston merimaisema

Rajauksen laajennusehdotus 2020

Kunta: Naantali, Parainen, Turku
Maakunta: Varsinais-Suomi

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Bild: Marie Nyman

15. Erstans havslandskap

Längs med båtleden västerut från Åbo ligger Runsala, Erstan och Sjalö, som är sydvästra kustens och Skärgårdshavets mest kända landskapssevärdheter. Området består av Erstans och Sjalös samt Runsalas–Hirvensalos landskapsområde (Erstan–Sjalö; Runsala–Hirvensalo, 1995) som sammanslås till ett område. Områdets gränser utvidgas i enlighet med sjölederna och de öppna havsvyerna.

Ändringsförslag 2020: Strandåkrarna i Särkilax oh Myllyrauma samt Maanpää-området föreslås ingå i avgränsningen.

Landskap	Egentliga Finland
Kommun	Nådendal, Pargas, Åbo
Landskapsprovins	Sydvästlandet
Landskapsregion	Sydvästra kusten och Skärgårdshavet
Area	24 153 ha, varav öppna våtmarker: 401 ha jordbruksmarker: 473 ha skog och halvnaturliga marker: 3 672 ha anlagda ytor: 569 ha vatten: 19 038 ha

Naturens särdrag

Erstanfjärden, som uppkommit i en gravliknande sättning i berggrunden, utgör en viktig sjöled genom Åbo skärgård. Erstanfjärdens tydliga linje från nordöst till sydväst kantas av öar som klyvs av dalar från öst till väst. I landskapsområdets södra del övergår Erstan genom Ominastenukko till den smala sjöleden kring Korpo. Områdets berggrund är i huvudsak mikroklinggranit öster om Erstans sättning och glimmergnejs västerut. Ställvis förekommer även granodiorit och kvarts-fältspatgnejs i berggrunden. Berggrundens former kan ses i områdets vatten som ställvis öppnas som stora fjärdar och på andra ställen smalnar till tydliga sund kantade av klippiga stränder.

Skärgården som omger Erstan varierar från Skärgårdshavets små klippiga skär till stora frodiga öar kring Åbo. De högsta klippområdena är rundhällar som reser sig 40 meter över havsytan. Många av öarna som omger Erstan består av mindre skär som vuxit ihop i samband med landhöjningen. Sunden som tidigare skiljde skären åt kan idag urskiljas som dal-liknande sänkor med bördig lermark på sänkans botten. Söderut från Alöns västra spets går en osammanhängande sand- och grusformation. Grovt separerat stoff finns även på andra ställen inom landskapsområdet och vid en del uddspetsar finns sandbankar som samlats av vågsvallet och havsströmmarna. I Runsala, som ligger invid Åbo, och i dess omgivning finns stora flyttblock, varav det mest kända är Kukkarokivi som ligger mellan Runsala och ön Iso-Kaskinen och reser sig 17 meter över havsytan.

Landskapsområdets växtlighet är mycket varierande. Som motvikt till de lummiga lundar som är typiska för ekbältet finns det också karga klippområden på området. Landskapsområdets skogar är i huvudsak gamla, vindpiskade tallskogar på de klippiga öarna. I de frodiga sänkorna förekommer även friska grandungar, lövskog och till och med ädellövskog-dungar och hassellundar. Sjalös topografi är varierande innerskärgårdsnatur, och i dess mångsidiga habitat förekommer många sällsynta växter och organismarter. I Runsala finns för finska förhållanden unikt stora ekskogar, med en total area om nästan 100 hektar. På ön växer också många planterade trädslag. Runsalas lundar har splittrats på grund av bosättning, planteringar och annan markanvändning, men även som splittrade utgör de en viktig samling av fuktiga ormbunksdominerade lundar, friska och frodiga ädellövskogar samt torra sluttande lundar med karg markvegetation. Runsala är även ett värdefullt fågelobjekt.

Kulturella särdrag

Erstan är en historisk och välkänd sjöled som bland annat handels- och krigsskeppen på väg till Åbo anlände längs. Största delen av områdets arkeologiska kulturarv är undervattensarv som dateras till historisk tid och som bland annat berättar om områdets krigshistoria och krävande seglingsförhållanden. På området känner man även till en del förhistoriska fornlämningar så som rösen från bronsåldern. På Erstans öar finns rikligt med spår av gamla ankringsplatser, stenugnar från den Stora och Lilla ofredens tid samt försvarsutrustning från Krimkriget.

Områdets permanenta bosättning sträcker sig till medeltiden, då till exempel Runsalas grannöar (Lapila, Luonnonmaa, Hirvensalo och Satava) befolkades. Dessutom har Fogdeby på Sjalö funnits senast på 1500-talet, möjligtvis redan på medeltiden. Områdets tidigaste permanenta bosättningar var i huvudsak nybyggarsamhällen med svenska rötter som främst livnärde sig på fiske. Förutom fiskenäringen har invånarna kring Erstan idkat jordbruk och boskapsskötsel i liten skala samt sjöfartsrelaterade näringar. Flera medeltida stenkyrkor i närheten av landskapsområdet berättar om skärgårdens medeltida bosättning. Det gamla kulturarvet representeras även av kungsgården i Runsala som grundades på 1500-talet och herrgården Ekstensholm på ön Luonnonmaa i Nådendal.

Landskapsområdets norra delars kulturhistoriska centrum är Runsala, som redan på 1200-talet tillhörde Åbo slott. Ön användes som slottets betesmark fram till 1500-talet, då en del av öns skogar röjdes till åkrar och en kungsgård grundades på ön. 1556 blev Hertig Johan härskare över Åbo slott, och han grundade en jaktpark på Runsala och började sköta öns ekskogar för att trygga tillgången till mastträd. Efter perioden som kungsgård blev Runsala herrgård landshövdingens ämbetshus, och torp byggdes på den före detta kungsgårdens mark.

Då Runsala övergick i Åbo stads ägo 1845 utvecklades den rika villakultur med mångsidigt byggnadsbestånd som fortfarande karakteriserar ön. Man byggde även villor på Hirvensalo som ligger bredvid Runsala. Förutom villamiljöerna karakteriseras Runsala av odlings- och rekreationsområden på låglänta områden som kantas av ädellövskogsdungar och klippiga tallskogar. I Runsalas landskap kan man även se spår av 1900-talets rationella fritidsboende och friluftsområdesplanering.

Förutom Runsala är hospitalön Sjalö en annan av landskapsområdets mest kända öar. Sjalö, som ligger ca 30 kilometer från Åbo, hade ett spetälskesjukhus från 1619 till 1785. På 1700-talet grundades ett mentalsjukhus på ön, som var verksamt ända fram till 1960-talet. Öns kulturmiljö utgörs av en av Finlands äldsta hospitalbyggnader med omgivning, sjukhusets lantgårds Fogdebys byggnader samt sjukhusets kyrka med begravningsplats och prästgård. Största delen av sjukhusets och Fogdebys gamla byggnadsbestånd finns kvar. Hospitalets huvudbyggnad i sten byggdes i flera etapper under 1800-talet, och runt omkring eller i närheten av den finns många träbyggnader från 1800- och 1900-talen. Sjalö korsformade träkyrka byggdes 1733. Bredvid kyrkan finns en gammal begravningsplats. Sjalös trädgårdar, öppna åkrar

och ängar ger uttryck åt öns gamla näringslandskap. Sjukhusbyggnaden har renoverats under 1970-talet enligt Skärgårdshavets forskningsinstituts behov.

Erstans ställning som en av Finlands mest kända och viktigaste sjöleder är synlig i områdets landskap som otaliga skyltar och andra strukturer som berör sjöfarten. På landskapsområdet finns till exempel Åbo lotsstation från 1905 som omges av ny stadsbebyggelse, och en lotsvaktstuga från 1876. På Kauppakari längs med leden som leder till Åbo ligger också fyrvaktarens hus som byggdes på 1880-talet. Landskapsmässigt viktiga sektorfyror och båk på området är Orhisaari sektorfyror i Erstans södra ända, Ingenjör Pettersson nära Sjalöreven, Rautakari tornbåk samt Notgrunds sektorfyror.

På landskapsområdet finns en del jordbruks- och boskapsskötselmark som gjort att en del av områdets stränder hållits öppna. Största delen av åkrarna och ängarna som är landskapsmässigt viktiga ligger i Runsala, på Luonnonmaa samt på öarna Lapila och Sjalö, men på och nära landskapsområdet finns även flera små odlingsgårdar som är karakteristiska för skärgården. Sipsalo gård i Hirvensalo var på 1700-talet Pehr Kalms provodlingsgård. En del av områdets gamla gårdar är fortfarande aktiva, även om odlingen och boskapsskötseln har minskat i området. På Erstans stränder har en del ängar och betesmarker som definierats som värdefulla vårdbiotoper bevarats.

Erstanfjärden och Runsala ö är bland de mest kända landskapssevärdheter och rekreativsmål i Åbo skärgård. Längs Erstans sjöleder passerar dagligen kryssnings- och godstrafik samt gott om fritidsbåtar. I Runsala betjänas besökare av den botaniska trädgården, en golfbana, segelsällskapet Turun Pursiseuras hamn, campingområde, restaurang, spa och hotell. På ön finns även ett besökscentrum, och i samband med den fungerar en naturskola. I Saaronniemi finns en stor badstrand och ett friluftss- och rekreativsområde som är i bruk året om. På Runsala finns ett ca 20 kilometer långt naturstigsnät. I samband med naturstigarna finns två fågeltorn och en fågelskådningsplats.

Landskapsbild

Erstans havslandskap sträcker sig från Åbo innerskärgårds och kustzons närhet till Erstanfjärden och därifrån vidare ända till Sjalö och Ominastenukko. Områdets landskap varierar från innerskärgårdens smala sund till vida havsvyer som karakteriseras av öppna vattenområden och små men ställvis höga och branta klippöar och -skär. Erstans landskap uppfattas bäst från havs, men även från många öars stränder och backar öppnas vida vyer över det nyansrika och mångsidiga havslandskapet.

Landskapsområdets sydligaste delar domineras av de naturliga elementen även om havsutsikten även karakteriseras av röjda odlingsmarker som bildats i öarnas dalliknande sänkor och vikarnas botten, sjöfartens strukturer och ett relativt rikligt fritidsboende. I närheten av Åbo präglas landskapet av Runsalas och de närliggande öarnas villor med bryggor och tillhörande badhus. Ledens slutpunkt är Åbo slott som ligger utanför landskapsområdets gränser och omges av hamnstrukturer. Områdets norra delars landskapsbild påverkas även av sådant som ligger utanför områdets gränser: Pansio hamnar, Perno varv och Nådendals raffineri- och kraftverksområden vars höga strukturer kan ses på långt håll i det öppna landskapet. I landskapsområdets norra delar kan man se hur strandområdena nära Åbo har förvandlats till tätorter.

Bedömning

Erstans havslandskap är en landskapshelhet som ligger längs en av Finlands mest kända och viktigaste sjöleder i Åbo skärgård. Områdets värde grundar sig på kustens och skärgårdens mångsidiga natur, den historiska betydelsen av båtlederna in till Åbo, den gamla villa- och herrgårdskulturen samt näringslandskapen som fötts genom skärgårdsfisket och -jordbruket. Erstans havslandskaps särskilda kulturhistoriska betydelse framhävs även av hospitalön Sjalös samt strandområdenas vårdbiotoper. Erstan utgör en landskapsmässigt värdefull räckta tillsammans med Skärgårdshavets nationalpark, Åbo nationalstadspark samt Auraådalens nationellt värdefulla landskapsområde.

Objekt i fornlämningsregistret: 62 objekt

Byggda kulturmiljöer av riksintresse RKY: Runsala villaområde; Bryggmans villor: Villa Ekman, Villa Warén; herrgården Ekstenscholm; Sjalö hospital

Nationalstadsparker: Åbo nationalstadspark

Värdefulla vårdbiotoper: Ali-Käköläs äng; Norrbackas ängar; Kaskinens betesö; Runsala herrgårds betesmarker; Runsalas torrängar; Marjanienis gamla hästbete; Itätalos hällmarksäng; Yli-Käköläs äng; Sjalös äng; Sjalös äng/Sjalös betesmarker; Haverös skogsbete; Krottilanlahtis strandängar; Härkälänlahtis strandäng

LTA Naturtypsbeslut: Ruuhimäkis ädellövskog; ädellövskogarna i mitten av Lapila; Lammis ädellövskog; Ruuhimäkis hassellund; Merenkävijänpuistos ädellövskog; Kuuvas ädellövskogar

ESA Särskilda skyddsområden: Kramppi naturskyddsområde; Sjalö skärgårds naturskyddsområde

YSA Skyddsområden på privat mark: Måsgrunds naturskyddsområde; Runsalas ekskog (naturskyddsområde); Marjaniemis naturskyddsområde; Västra Kaiplots naturskyddsområde; Södra Kaiplots naturskyddsområde; Östra Kaiplots naturskyddsområde; Iso Riihiluotos naturskyddsområde; Iso-Riihiluotos naturskyddsområde; Träskholms-Riihiluotos naturskyddsområde; Taslots naturskyddsområde; Lilla Träskholmens naturskyddsområde; Taslots naturskyddsområde; Getnäsholmens naturskyddsområde; Morsholmens naturskyddsområde; Kaskinens naturskyddsområde; Iso Riihiluotos naturskyddsområde; Lagnäsudden I; Lagnäsudden II; Runsalas fågelskärr; Runsalas fågelvikar och -stränder; Runsalas lundar; Svärtö; Sillholm; Taslot; Svartholm; Kaiplot; Ruuhimäki-Tuurentorppa naturskyddsområde; Neliapila naturskyddsområde

ERA Fredningsbeslut av förekomstplatser för arter som kräver särskilt skydd: Vepsarns tandgrimmia

LHO Programmet för skydd av lundar: Runsalas lundar

KLO Programmet för utveckling av nationalparker och naturreservat: Sjalö naturreservat

RSO Programmet för skydd av stränder: Pakinainens–Sjalös skärgård

Internationellt värdefulla fågelområden (IBA): Runsala

KAO Värdefulla bergsområden: Kalvbergen-Kasberget

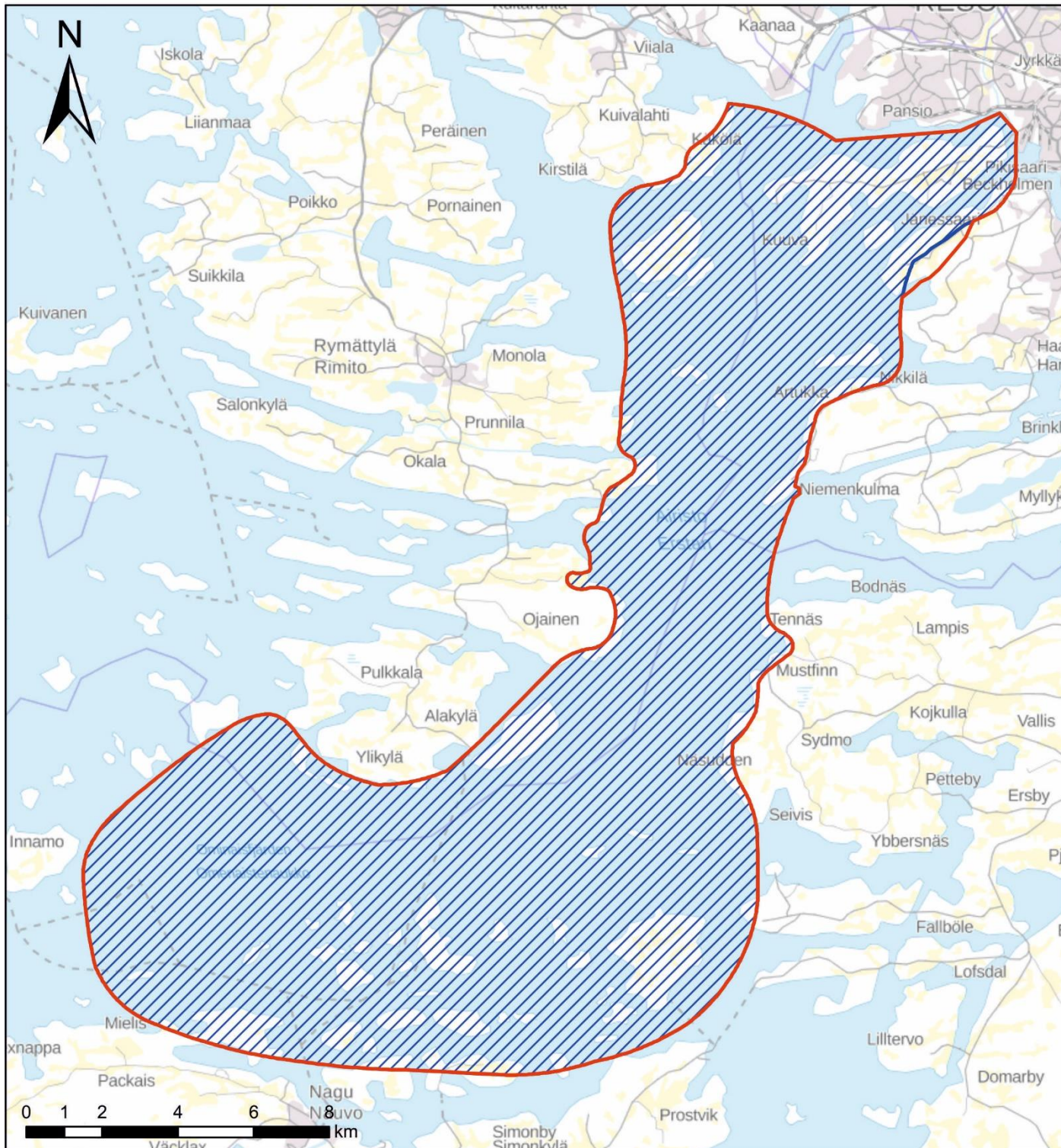
Områden i FI Natura 2000-nätverket: Runsala lundar; Aasla–Kramppi; Sjalö skärgård

Uppgifterna hämtade 17.12.2019

15. Erstans havslandskap

Förslag till utvidgning 2020

Kommun: Nådendal, Pargas, Åbo
Landskap: Egentliga Finland

- Förslag till avgränsning av nationellt värdefulla landskapsområden 2020
- Förslag till avgränsning av nationellt värdefulla landskapsområden 2016

Förslag enligt den uppdaterande inventeringen av värdefulla landskapsområden © SYKE
Bakgrundskarta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

18. Aurajokilaakson viljelymaisema

Aurajokilaakso on Suomen vanhimpiin kulttuurimaisemiin kuuluva jokilaakso, joka ulottuu Turusta Oripäähän. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Aurajokilaakso, 1995), jonka rajausta tiivistetään taajama-alueiden kohdalla. Aluetta laajennetaan päivitysinventoinnissa Oripään keskustajaman tuntuun saakka.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi rautatien ja Hämeen Härkätien välinen alue Liedon asemaseudun eteläpuolella.

Maakunta	Varsinais-Suomi
Kunta	Aura, Kaarina, Lieto, Oripää, Pöytyä, Turku
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Lounainen viljelyseutu, Ala-Satakunnan viljelyseutu
Pinta-ala	11 182 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 16 ha maatalousalueita: 6 892 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 013 ha rakennettuja alueita: 1 098 ha vesialueita: 163 ha

Luonnonpiirteet

Aurajoki virtaa koillis-lounaissuuntaisena Oripäänkankaalta Turun edustalle intensiivisesti viljeltyjen, osin entiseen merenpohjaan kerrostuneiden savikkoalueiden läpi. Savimaita ympäröivät korkeimmillaan 50 metrin korkeuteen peltoalan yläpuolelle kohoavat metsäiset kalliyselänteet, jotka ovat paljaaksi huuhtoutuneita tai ohuen maakerroksen peittämiä. Aurajokilaakson kallioperässä vuorottelevat syväkivilajit ja metamorfiset kivilajit. Runsaimpina kallioperässä esiintyvät kiillegneissi, tonaliitti sekä etenkin alueen pohjoisosien kallioperää hallitsevat kvartsi- ja granodioriitti. Savimaita halkoo paikoin syvälle uurtuneessa vuomassaan virtaava sameavetinen Aurajoki, jota reunustavat töyräät ovat erityisen jyrkkiä joen yläjuoksulla. Turun Koroistenniemi maisema-alueen lounaispäässä on osa katkonaista Laitilanharjua.

Noin 70 kilometriä pitkä Aurajoki saa alkunsa Oripäänkankaan soraharjun lähteistä, joiden vesi valuu savilaaksoon pieniä uomia pitkin. Jokiuoma levenee alajuoksua kohden muuttuen vajaan metrin levyisestä purosta yli kymmenen metriä leveäksi joeksi. Aurajokea jaksottavat useat sivujoet ja kosket. Moniin jokivarren koskista on rakennettu myllytai patorakennelmia. Aurajoen virtaamavaihtelut ovat suuria valuma-alueen vähäjärvisyydestä sekä jokea ympäröivien peltojen ja soiden ojituksista johtuen. Runsaat virtaamavaihtelut sekä savikkomaiden hienojakoisuus ovat synnyttäneet joen rannoille paljon reunaluisumia.

Maisema-alueen lajistossa näkyy pitkäaikainen kulttuurivaikutus. Aurajokilaaksossa on useita vanhoja pihapiirejä ja puutarhoja kulttuurilajeineen. Jokilaakson maisemaa leimaavat myös korkeat jalot lehtipuut ja puukujanteet. Laaksoa reunustavilla kalliyselänteillä kasvaa lähinnä kuivaa mäntyvaltaista kangasmetsää. Jokirannan kasvillisuus on luontaisesti lehtomaista, mutta intensiivisen maankäytön takia lehtoja on jäljellä vain jyrkimmillä töyräillä ja koskien ympäristöissä. Erityisen arvokas koskikohde on Liedon Nautelankoski (Kukkarkoski). Sen ympärillä on lukuisia lajistoltaan huomattavia ketoja. Aurajoen rantatöyräitä on metsitetty monin paikoin kuusilla ja koivuilla, mutta siellä täällä on jäljellä vanhoja laidunalueita. Aurajoki on ollut aikoinaan tuottoisa lohi- ja meritaimenjoki, mutta alkuperäiset vaelluskalakannat ovat suurilta osin kadonneet.

Kulttuuripiirteet

Aurajokilaaksossa on ollut yhtäjaksoista asutusta rautakaudelta alkaen, mutta alueelta tunnetaan myös kivikautisia muinaisjäännöksiä. Asutus on seurannut merenrantaa sen siirtyessä maankohoamisen seurauksena, mutta hyvät asuinpaikat ovat olleet asuttuina vuosisadasta toiseen. Liedon Ristipellon varhaiskristilliseksi hautausmaaksi tulkittu kalmisto kuuluu Liedon Sauvalan laajaan rautakautiseen muinaisjäännösryhmään. Liedon Vanhalinnan linnavuori on puolestaan ollut esihistoriallisella ajalla hallinnollinen keskus, jonka yhteydessä on muinaisia asuinpaikkoja. Turun Koroistenniemellä on sijainnut varhainen kauppapaikka, jonne piispanistuin, -kirkko ja -kartano siirrettiin 1200-luvulla. Jokisuun siirryttyä keskiajalla lähemmäs nykyistä merenrantaa kaupankäynnin, asutuksen ja kirkollisen toiminnan keskuskeskukset muuttivat Koroistenniemeltä Turun nykyisen keskustan alueelle.

Aurajokilaakson asutus on sijoittunut nauhamaisesti jokivarren viljelysten reunavyöhykkeille ja mäille. Liedon ja Auran välisellä selännejaksolla asutus noudattaa omaleimaista rypäsmäistä kylärakennetta. Perinteistä asutusta on myös mutkittavien vanhojen maanteiden varsilla. Kirkonkylät ja vanhat asutustihentymät sijaitsevat pää- ja sivujokien yhtymäkohdissa sekä koskipaikoissa. Rautakaudelta saakka asutettuja kylämäkiä ovat muun muassa Kurala ja Halinen. Laukanniitty Aurassa ilmentää puolestaan 1700-luvun lopulla toteutetun isonjaon jälkeistä kylärakennetta. Maisema-alueen maatalousmaiseman historiallista monimuotoisuutta korostavat useiden maatilojen vanha rakennuskanta sekä hakamaiden, kallioketojen, niittyjen ja laidunmaiden arvokkaat perinnebiotoopit.

Maisema-alueen kartanokulttuuri on ollut rikasta. Liedon Vanhalinnan juurella on keskiajalla piispantilana toiminut kartano, jonka nykyinen talouskeskus on pääosin peräisin 1900-luvulta. Museo- ja ravintolakäytössä olevan kartanon rakennuskantaan kuuluvat uusklassistinen päärakennus, tiilinavetta, palkollisten asuinrakennus sekä joukko talous- ja pajarakennuksia. Rautakautisen asuinpaikan tuntumassa sijaitsevan Nautelan kartanon historia ulottuu ainakin 1400-luvulle. Ravintola- ja majoituskäyttöön saneeratun Nautelan kartanoympäristö muodostuu osin 1700-luvulta periytyvästä kookkaasta päärakennuksesta sekä vanhasta puistosta. Tarvasjoella sijaitseva 1400-luvulla perustettu Juvan kartano on entinen kuninkaankartano, jonka uusrenessanssityylinen päärakennus ja talousrakennukset muodostavat ehyn kartanomiljöön. Pöytyän Pihlavan kartano on puolestaan perustettu vuonna 1838 yhdistämällä Pihlavan rälssitiloja kartanoksi. Kartanon pihapiiriin kuuluu kaksi hyvin säilynyttä hirsirakenteista päärakennusta, aittarivi, koivukuja ja talousrakennuksia.

Aurajokea myötäilee kaksi historiallista tielinjaa. Maisema-alueen eteläosassa kulkee Turkua ja Hämeenlinnaa yhdistävä historiallinen Hämeen Härkätie, jonka varhaiskeskiaikainen linjaus on edustavimmillaan Liedon Vanhalinnan kohdalla. Toinen kulttuurihistoriallisesti merkittävä tie on Varsinais-Suomea ja Satakuntaa jo keskiajalla yhdistänyt Varkaantie, joka kulkee Turusta Oripäähän alueen vanhimpien kylien kautta. Varkaantien varrella sijaitseva Pöytyän kirkkoympäristö muodostuu keskiaikaisesta kirkonpaikasta, 1790-luvulla rakennetusta puukirkosta, kirkkoherranpappelasta, lainamakasiinista, katetun hirsiaidan ympäröimästä vanhasta kirkkotarhasta sekä 1930-luvulla rakennetusta seurakuntatalosta. Toinen Varkaantien varrelle sijoittuva rakennusperinnöltään merkittävä kirkkoympäristö on Auran

kirjon ympäristö Prunkkalassa. Prunkkalan monipuoliseen kokonaisuuteen kuuluvat 1800-luvulla rakennetun kirjon ohella pappila sekä sen tuntumaan 1870-luvulla perustettu Käyrän kasvatuslaitos. Härkätien ja Varkaantien ohella Aurajokilaaksossa kulkee useita pieniä idyllisiä kyläteitä, joiden tiemaisemaa rikastavat vanhat maantiesillat.

Aurajokilaakson maisemassa näkyy myös joen koskipaikkojen yhteyteen syntyneen pienimuotoisen tuotantotoiminnan jälkiä. Koskien varsilla on ollut muun muassa sahatoimintaa sekä tilkkeen ja paperinvalmistukseen keskittyneitä tuotantolaitoksia. Kaikissa Aurajoen koskissa on sijainnut mylly, joista on jäljellä lähinnä rakenteita. Jokilaakson maisemaan kuuluvat myös maisemaa jaksottavat kuntakeskukset sekä taajamien ympäristöön ja liikenneväylien varteen syntyneet asuinalueet, liiketilat ja varastorakennukset. Paikoin maaseutumaiseman rinnalle on syntynyt lähiömäisiä alueita. Maisema-alueen eteläosia halkoo Aurajoen länsipuolelle rakennettu rautatie, joka kääntyy Auran asemanseudun pohjoispuolella koilliseen kohti Tamperetta.

Aurajoen ranta on etenkin Turun kaupunkialueen tuntumassa aktiivisessa virkistyskäytössä, ja joen alajuoksu on suosittu melontareitti. Alueella on myös paljon luonto- ja kulttuuripolkuja. Pöytyässä Kärilänmäen luontopolku nousee mäen laelle ja näköalatornille, josta avautuu edustavia näkymiä Aurajokilaakson viljelymaisemaan.

Maisemakuva

Runsaan 70 kilometrin pituisia Aurajokilaaksoa hallitsee pääuoman ympärille levittäytyvä avoin peltomaisema, jota reunustavat karut metsäselänteet. Kallioselänteet muodostavat jokilaaksolle selväpiirteisen rajan etenkin joen itäpuolella. Uoman länsipuolella metsäreuna on rikkonaisempi ja korkokovaltaan loivempi. Aurajoen varren maisemat ovat kauttaaltaan kulttuurivaikutteisia, mutta joidenkin koskien yhteydessä on pieniä lehtosaarekkeita, joissa on vaihtelevaa lajistoa.

Aurajokilaakson rakennettua kulttuuriympäristöä luonnehtivat arvokkaat kartanoalueet, perinteiset kylämiljööt ja hyvin säilyneet pihapiirit rakennuksineen. Myös kyläkirkot ovat tärkeitä maamerkkejä avoimessa jokilaaksossa. Laajimmillaan jokilaakson viljelymaisemat ovat Liedossa, jossa syvälle uurtunutta jokea on paikoin vaikea havaita. Jokivarren avaran ja historiallisen kulttuurimaiseman kiintopisteenä kohoaa pyöreälakinen Liedon Vanhalinna.

Liedon pohjoispuolella kylät ovat ryhmittyneet rypäsmäisesti vanhan Varkaantien mutkittelevan linjauksen ympärille. Aurasta Pöytyään jokilaakson vaihtelevaa maisemaa jaksottavat Aurajokeen laskevat sivujoet. Loivasti kumpuilevassa peltomaisemassa asutus keskittyy nauhamaisesti kyliin. Aurajoen yläjuoksulla jokiuoma on kapea ja mutkittelee voimakkaasti rantaniittyjen läpi.

Maisema-alueen yleisilme on maatalousvoittoinen. Maastonmuodoista johtuen jokilaakson laajimmat pellot sijaitsevat pääasiassa joen länsipuolella. Jokilaaksoon toiminnallisesti kuuluvia viljelyaloja on myös pienten metsäsaarekkeiden takana. Jokilaaksossa on useita taajamia tai taajamamaisia asutuskeskittyymiä sekä etenkin joen alajuoksulla teollisuus- ja varastoalueita, jotka vaikuttavat maisema-alueen lähimaisemiin.

Arviointi

Aurajokilaakson viljelymaisema on yksi Suomen vanhimmista kulttuurimaisemista. Alueen vanhimmat pellot ovat olleet viljelyksessä jo rautakaudella. Aurajokilaakson maaseutumaiseman arvotekijöitä ovat rakennusperinnöltään merkittävät kirkkoympäristöt, vanhat kartanot ja maatilat, vanhat reittinsä säilyttäneet keskiaikaisperäiset tielinjat, edelleen jatkuvan aktiivisen maatalouden avoimina pitämät jokilaaksonäkymät sekä vanhoille laidunmaille muodostuneet arvokkaat perinnebiotoopit. Aurajokilaakson viljelymaisema muodostaa arvokkaan maisemallisen jatkumon Saaristomeren kansallispuiston, Airston merimaisemien sekä Turun kansallisen kaupunkipuiston kanssa. Aurajokilaakso on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 111 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Koroistenniemi; Halisten kylämäki; Kuralan kylämäki; Liedon Vanhalinna; Pyhän Katariinan kirkko ympäristöineen; Laukkaniityn kylä; Käyrän kasvatuslaitos; Pöytyän kirkkoympäristö; Pihlavan kartano; Turun läntinen ylioppilaskylä; Varkaantie

Kansalliset kaupunkipuistot: Turun kansallinen kaupunkipuisto

Arvokkaat perinnebiotoopit: Lääkinojan laidun; Knuutilan niitty; Turtolan niitty; Koiviston laitumet; Pöyhönjoen niitty; Kuuskosken haka; Työlaitoksen kallioketo; Nautelankosken rinneniitty; Anttilan niitty; Ali-Lonttisen puronvarsiniitty; Vanhalinnan kallioketo; Kuralan kylämäen haat; Virnamäen katajaketo; Komosten keto; Virnamäki; Nummen kallioniitty; Koroistenniemen niitty

LTA Luontotyyppipäätökset: Kohmon jalopuumetsikkö; Ristimäen pähkinäpensaslehto

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Kukkarkosken koskialue (luonnonsuojelualue); Orimäen metsä; Pinomäen luonnonsuojelualue

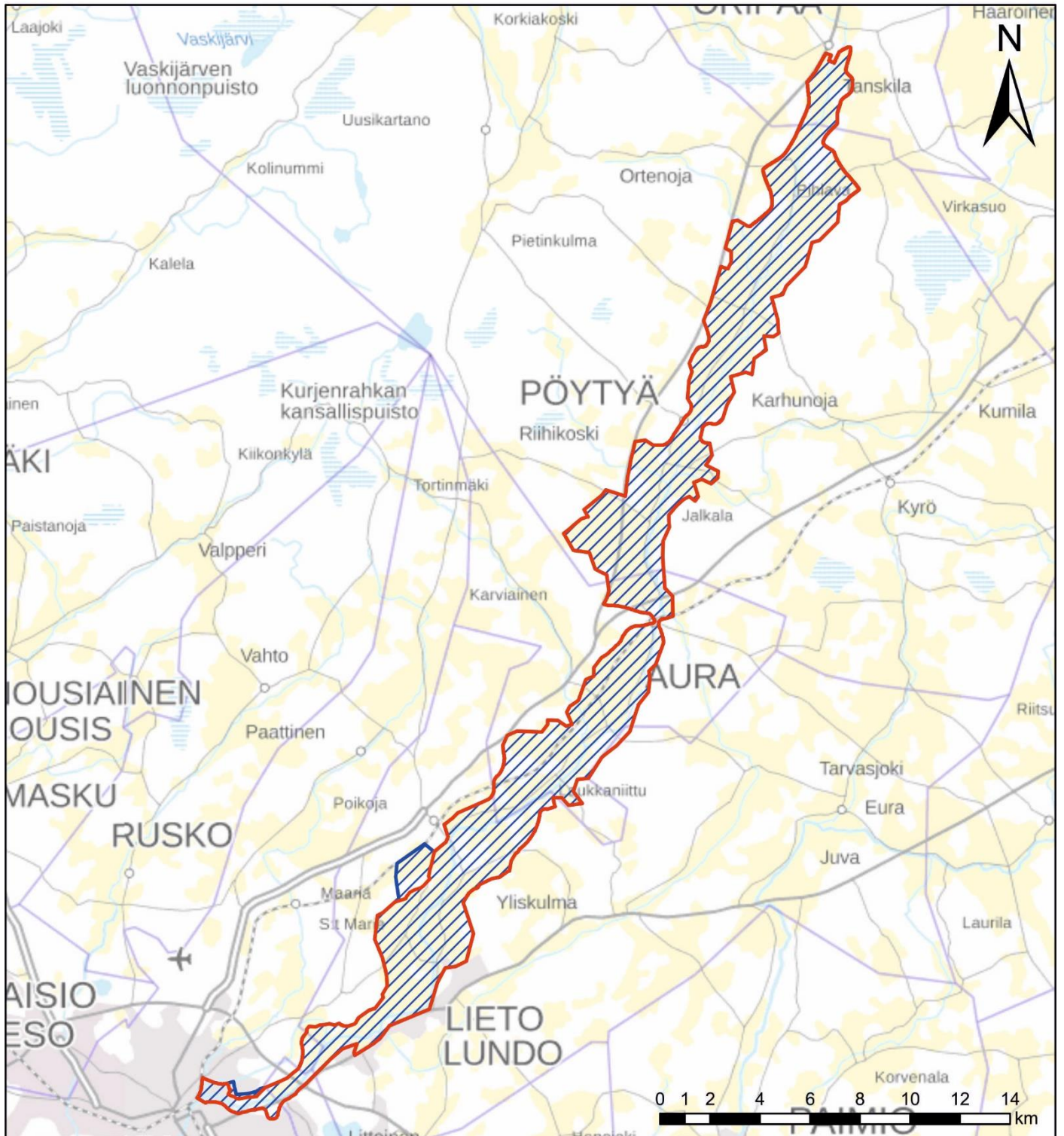
AMO Vanhojen metsien suojeleohjelma: Levonmäki

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Nautelankoski

Tiedot haettu 17.12.2019

18. Aurajokilaakson viljelymaisema Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Aura, Kaarina, Lieto, Oripää, Pöytyä, Turku
Maakunta: Varsinais-Suomi

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Bild: Tapio Heikkilä

18. Auraådalens odlingslandskap

Auraådalen är en ådal som tillhör Finlands äldsta kulturlandskap och som sträcker sig från Åbo till Oripää. Området är ett nationellt värdefullt landskapsområde (Auraådalen, 1995) vars gränser stramas åt vid tätorterna. Området utvidgas på basis av inventeringarna ända fram till Oripääs centrala tätort.

Ändringsförslag 2020: En minskning av området föreslås så att området söder om Lundo station, mellan järnvägen och Tavastlands oxväg, tas bort.

Landskap	Egentliga Finland
Kommun	Aura, Lundo, Oripää, Pöytis, S:t Karins, Åbo
Landskapsprovins	Sydvästlandet
Landskapsregion	Sydvästra odlingsregionen, Nedre Satakunda odlingsregion
Area	11 182 ha, varav öppna våtmarker: 16 ha jordbruksmarker: 6 892 ha skog och halvnaturliga marker: 3 013 ha anlagda ytor: 1 098 ha vatten: 163 ha

Naturens särdrag

Aura å flyter från Oripääheden i nordöst till Åbo i sydväst genom intensivt odlade lermarker som delvis består av före detta havsbotten. Lermarkerna omges av skogstäckta bergsrygggar som reser sig upp till 50 meter över åkermarken. Ryggarna är antingen kala eller täckta av ett tunt jordlager. I Auraådalen berggrund växlar djupbergarter och metamorfa bergarter. Mest förekommer glimmergnejs och tonalit, och särskilt i områdets norra delar domineras berggrunden av kvarts- och granodiorit. Lermarkerna klyvs av den grumliga Aura å, som strömmar i en ställvis djup fåra och som kantas av kullar som är särskilt branta vid åns övre lopp. Korois udde i Åbo i landskapsområdets sydvästra del är en del av den osammanhängande Letalaåsen.

Aura å är ca 70 kilometer lång och börjar i källorna i Oripäähedens rullstensås, vars vatten rinner ner i lerdalen längs små fåror. Åbädden utvidgar sig på vägen mot det nedre loppet från en knappt meterbred bäck till en över tio meter bred å. Aura å delas upp av flera biflöden och forsställen. I flera av åns forsar har man byggt kvarn- eller dammkonstruktioner. På grund av tillrinningsområdets få sjöar och de omringande åkrarnas och myrarnas avdikning varierar Aura ås vattenflöde mycket. De stora variationerna i vattenflödet samt de fina lermarkerna har åstadkommit flera slänter längs åstränderna.

I landskapsområdets arter kan man se en långvarig kulturpåverkan. I Auraådalen finns flera gamla gårdar och trädgårdar med kulturarter. Ådalens landskap karakteriseras även av höga ädla lövträd och alléer. På bergsryggarna som kantar dalen växer främst torra talldominerade moskogar. Åstrandens växlighet är naturligt lundartad, men på grund av den intensiva markanvändningen finns lundar endast kvar på de brantaste åbrinkarna och i forsarnas omgivning. En särskilt värdefull fors är Nautelankoski i Lundo (Kukkarkoski). Runt forsens finns flera artrika torrängar. På flera ställen längs med Auraådalen har stranden planterats med gran och björk, men här och där har gamla betesmarker bevarats. En gång i tiden hade Aura å gott om lax och havsöring, men de ursprungliga vandringsfiskbestånden har till stor del försvunnit.

Kulturella särdrag

Auraådalen har haft permanent bosättning ända sedan järnåldern, men man har även funnit fornlämningar från stenåldern på området. Bosättningen har följt strandlinjen och flyttat i takt med landhöjningen, men bra boplatser har alltid varit bosatta under århundradenas lopp. Gravplatsen i Ristipelto i Lundo, som tolkats som en fornkristen begravningsplats, hör ihop med Sauvalas utbredda fornlämningsgrupp från järnåldern. Vanhalinna fornborg i Lundo fungerade som ett centrum för administration under förhistorisk tid, och där borgen en gång låg har man hittat forna boplatser. På Korois udde i Åbo låg en tidig handelsplats dit biskopssätet, -kyrkan och -gården flyttades på 1200-talet. Då åns mynning på medeltiden flyttats närmare den nuvarande kusten flyttade centrumet för handel, bosättning och kyrklig verksamhet från Korois udde till Åbos nuvarande centrum.

Bosättningen i Auraådalen är bandlikt placerad längs med odlingarnas randzoner och backar vid ån. Mellan Lundo och Aura följer bosättningen en säregen bystruktur med samlade grupper. Det finns även traditionell bosättning längs de gamla slingrande landsvägarna. Kyrkbyarna och de gamla täta boplatserna ligger vid åns huvud- och bifårors sammanflöden och vid forsar. Bland annat Kurala och Halis bybackar har varit bosatta ända sedan järnåldern. Laukanniitty i Aura representerar i sin tur bystrukturen som följde storskiftet som genomfördes i slutet av 1700-talet. Historiska mångfalden i landskapsområdets jordbrukslandskap framhävs av många av lantgårdarnas gamla byggnadsbestånd samt hagarnas, hållmarksängarnas, ängarnas och betesmarkernas värdefulla vårdbiotoper.

Landskapsområdet har haft en rik herrgårdskultur. Vid foten av Vanhalinna i Lundo ligger en herrgård som fungerade som biskopsgård på medeltiden, och vars nuvarande driftcentrum till största delen är från 1900-talet. Herrgården används som museum och restaurang, och i dess byggnadsbestånd ingår en nyklassisk huvudbyggnad, en ladugård i tegel, tjänstefolkets bostadshus och flera hushållsbyggnader och verkstäder. Nautela herrgård, som ligger nära en järnåldersboplatser, har en historia som sträcker sig åtminstone till 1400-talet. Nautela herrgårdsmiljö, som består av en stor huvudbyggnad som delvis är från 1700-talet samt en gammal park, har renoverats för restaurang- och övernattningsbruk. Juva herrgård i Tarvasjoki som grundades på 1400-talet är en före detta kungsgård vars huvudbyggnad och hushållsbyggnader i nyrenässansstil utgör en enhetlig herrgårdsmiljö. Pihlava herrgård i Pöytis grundades 1838 genom att slå samman Pihlavas frälsehemman till en herrgård. Till herrgården hör två välbevarade huvudbyggnader i timmer, en rad bodar, en björkallé och hushållsbyggnader.

Två historiska väglinjer följer Aura å. I landskapsområdets södra del går den historiska Tavastländska Oxvägen som går mellan Åbo och Tavastehus. Vägens linje från den tidiga medeltiden är tydligast i Lundo nära Vanhalinna. En annan kulturhistoriskt viktig väg är Tjuvvägen som förenade Egentliga Finland med Satakunda redan på medeltiden, och som går mellan Åbo och Oripää genom områdets äldsta byar. Pöytis kyrkomiljö som ligger längs Tjuvvägen består av platsen för en medeltida kyrka, en träkyrka från 1790-talet, kyrkoherdens prästgård, ett lånemagasin, den gamla kyrkoträdgård som omges av ett täckt timmerstängsel samt församlingshemmet från 1930-talet. En annan kyrkomiljö med betydande byggnadsarv som ligger längs Tjuvvägen är Aura kyrkomiljö i Prunkkala. I Prunkkalas mångsidiga helhet ingår förutom en 1800-talskyrka även en prästgård samt Käyrä uppfostringsanstalt som grundades på 1870-talet. Förutom

Oxvägen och Tjuvvägen korsas Auraådalens även av flera små idylliska byvägar, vars väglandskap berikas av gamla landsvägsbroar.

I Auraådalens landskap kan man även se spår av småskalig produktionsverksamhet som uppkommit vid åns forsställen. Längs forsarna har det bland annat funnits sågverksamhet samt fabriker som tillverkade tätning och papper. I alla Aura ås forsar har det funnits kvarnar, men endast delar av strukturerna står kvar. Till ådalens landskap hör även kommuncentren som delar upp landskapet samt bostadsområden, affärsutrymmen och lagerbyggnader som uppkommit i närheten av tätorter och trafikleder. Ställvis har det vid sidan om landsbygdslandskapet även uppkommit förortsliknande områden. Landskapsområdets södra del klyvs av järnvägen som byggts väster om Aura å och som svänger mot nordost norr om Aura stationsområde och fortsätter mot Tammerfors.

Aura ås strand är i aktivt rekreationsbruk, speciellt i närheten av Åbo stadsområde, och åns nedre lopp är en populär paddlingsrutt. På området finns även flera natur- och kulturstigar. I Pöytis stiger Kärilänmäki naturstig till en backes krön och ett utsiktstorn, därifrån det öppnas fina vyer över Auraådalens odlingslandskap.

Landskapsbild

Den drygt 70 kilometer långa Auraådalens domineras av det öppna åkerlandskapet som öppnar sig kring åns huvudfåra och som kantas av karga skogsryggar. Bergsryggarna utgör en tydlig gräns för ådalens i synnerhet på åns östra sida. På fårans västra sida är skogsbrynet mer oenhetligt med en svagare sluttande relief. Landskapen längs Aura å är genomgående kulturpåverkade, men vid vissa forsar finns små lundar med varierande arter.

Auraådalens byggda kulturmiljö karakteriseras av värdefulla herrgårdssområden, traditionella bymiljöer och välbevarade gårdar och byggnader. Även bykyrkorna är viktiga landmärken i den öppna ådalens. Ådalens odlingslandskap är som bredast i Lundo, där det ibland är svårt att se åns djupa fåra. Åstrandens öppna och historiska kulturlandskaps fasta punkt är Vanhalinnas runda krön som reser sig över landskapet i Lundo.

Byarna norr om Lundo har grupperat sig i klungor kring den gamla Tjuvvägens slingrande linje. Älvdalens varierande landskap från Aura till Pöytis delas upp av biflödena som mynnar ut i Aura å. I det svagt kuperade landskapet är bosättningen koncentrerad till bandlika byar. Vid Aura ås övre lopp är åns fåra smal och den slingrar sig kraftigt genom strandängarna.

Landskapsområdets utseende är jordbruksdominerat. På grund av terrängens former ligger ådalens största åkrar i huvudsak väster om ån. Det finns även åkermarker som funktionsmässigt hör till ådalens bakom de små skogsfläckarna. I ådalens finns flera tätorter och tätortsliknande bostadskoncentrationer och i synnerhet vid åns nedre lopp finns industri- och lagerområden som påverkar landskapsområdets utseende.

Bedömning

Auraådalens odlingslandskap är ett av Finlands äldsta kulturlandskap. Områdets äldsta åkrar har odlats ända sedan järnåldern. Värdefaktorerna i Auraådalens landsbygdslandskap är kyrkomiljöerna med sitt betydande byggnadsarv, de gamla herrgårdarna och lantgårdarna, väglinjerna från medeltiden som bevarat sina gamla rutter, ådalsvyerna som det fortsättningsvis aktiva jordbruket behåller öppna, samt de värdefulla vårdbiotoperna som uppkommit på de gamla betesmarkerna. Auraådalens odlingslandskap utgör en värdefull landskapsmässig fortsättning på Skärgårdshavets nationalpark, Erstans havslandskap och Åbo nationalstadspark. Auraådalens är ett av Finlands 27 nationallandskap.

Objekt i fornlämningsregistret: 111 objekt

Byggda kulturmiljöer av riksintresse RKY: Koroistenniemi; Halis bybacke; Kurala bybacke; Vanhalinna i Lundo; Sankta Katarina kyrka med omgivning; Laukkaniitty by; Käyrä uppfostringsanstalt; Pöytis kyrkomiljö; Pihlava herrgård; Åbo västra studentby; Tjuvvägen

Nationalstadsparker: Åbo nationalstadspark

Värdefulla vårdbiotoper: Lääkinojas bete; Knuutilas äng; Turtolas äng; Koivistos beten; Pöyhönjokis äng; Kuuskoskis hage; Arbetsinrättningens hällmarksäng; Nautelankoskis sluttningsängar; Anttilas ängar; Ali-Lonttinens bäckstrandsäng; Vanhalinnas hällmarksäng; Kurala bybackes hagar; Virnamäkis enrika torräng; Komoinens äng; Virnamäki; Nummis hällmarksäng; Korois ud-des äng

LTA Naturtypsbeslut: Kohmos ädellövsskog; Ristimäkis hassellund

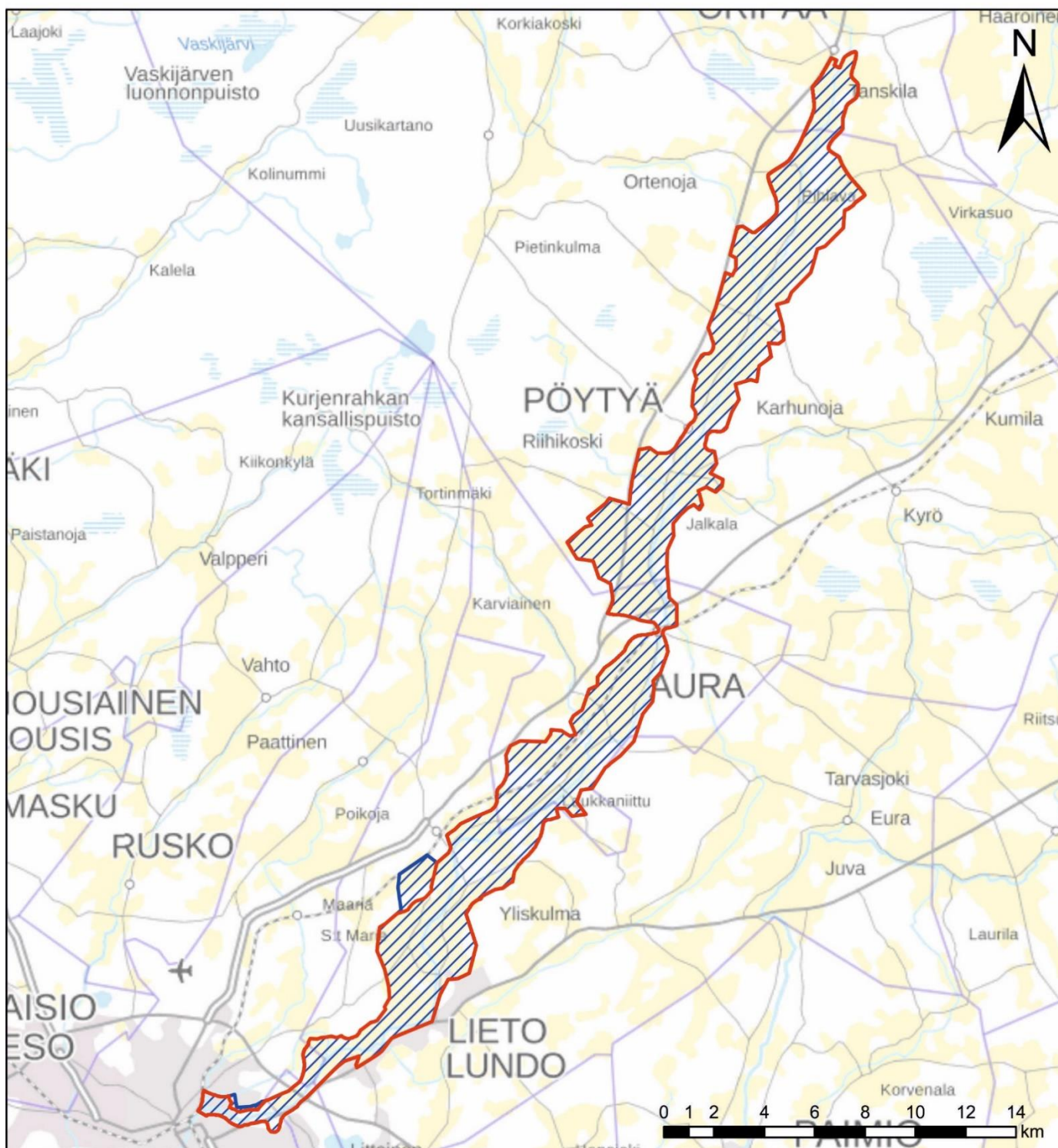
YSA Skyddsområden på privat mark: Kukkarkoskis forsområde (naturskyddsområde); Orimäkis skog; Pinomäkis naturskyddsområde

18. Auraådalens odlingslandskap

Förslag till förminskning 2020

Kommun: Aura, Lundo, Oripää, Pöytyä, S:t Karins, Åbo

Landskap: Egentliga Finland

 Förslag till avgränsning av nationellt värdefulla landskapsområden 2020

 Förslag till avgränsning av nationellt värdefulla landskapsområden 2016

Förslag enligt den uppdaterande inventeringen av värdefulla landskapsområden © SYKE
Bakgrundskarta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

22. Uskelanjokilaakson viljelymaisema

Uskelanjokilaakson viljelymaisema edustaa Lounaisen viljelyseudun vaurasta viljelymaisemaa, jota luonnehtivat muun muassa suuret maatilat, vanhat kirkot sekä jokitöyräiden perinnebiotoopit. Alue on osa valtakunnallisesti arvokasta Uskelan- ja Halikonjoen maisema-aluetta (Uskelan- ja Halikonjoen laaksot, 1995), joka on jaettu päivitysinventoinneissa kahdeksi erilliseksi maisema-alueeksi.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi Hossilankotin ja Luipojan ympärillä aukeavat peltoalat Keltanummen pohjoispuolelta.

Maakunta	Varsinais-Suomi
Kunta	Salo
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Lounainen viljelyseutu
Pinta-ala	6 828 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 ha maatalousalueita: 4 217 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 976 ha rakennettuja alueita: 579 ha vesialueita: 54 ha

Luonnonpiirteet

Uskelanjokilaakson viljelymaisema ulottuu Salon taajamasta koilliseen Uskelanjokilaakson latva-alueille saakka. Joki-laakson laajat peltoalat on raivattu muinaiseen merenpohjaan kerrostuneille paksuille savimaille. Savikkoja reunustavat jyrkkäpiirteiset kalliomäet, joiden rinteillä ja lakialueilla vuorottelevat graniittiset kalliopaljastumat ja kuivan mäntykankaan peittämät moreenimaat. Kallioselänteet nousevat keskimäärin noin 60 metrin korkeuteen merenpinnan yläpuolelle. Yli 80 metriin merenpinnan yläpuolelle kohoava Roomion mäki Isokylässä on arvokkaaksi moreenimuodostumaksi määritelty drumliini.

Uskelanjoki saa alkunsa Rekijoen, Terttilänjoen ja Hitolanjoen yhtymäkohdasta. Joki on uurtanut loivasti kumpuilevaan savikkolaaksoon syvän uoman, jonka reunatormät kohoavat joen yläjuoksulla peräti 20–30 metrin korkeuteen. Uskelanjoen jyrkät rinteet ovat herkkiä pengervyörymille, joiden seurauksena jokivarressa sekä joen monien sivujokien ja -purojen törmissä näkyy runsaasti raviineja ja vieremäarpia. Runsaan kiintoaineskuorman ruskeaksi värjäämään Uskelanjokeen nousee luontainen meritaimenkanta.

Uskelanjokilaakson viljelymaisema on kasvillisuudeltaan suhteellisen yksipuolinen peltojen ja kuivien mäntykankaiden hallitsema maisema-alue. Jokien ja purojen hieta- ja hiesupitoiset töyrät ovat kuitenkin luonnonpiirteiltään monimuotoisia kohteita, joille on muodostunut arvokkaita rinneniittyjä. Vaihtelua alueen kasvillisuuteen tuovat myös muutamat lehdot, joista etenkin Veitakkalan Linnavuoren pähkinäpensaslehto on lajistoltaan arvokas.

Kulttuuripiirteet

Uskelanjokilaakso on Suomen maanviljelyksen ja kaupankäynnin varhaista ydinaluetta. Alueen asutuksen syntyyn ovat vaikuttaneet jokien tarjoamat liikenneyhteydet mereltä sisämaahan sekä edulliset viljelyolot. Uskelanjoen länsipuolella on maisemallisesti merkittävä rautakautinen muinaislinna, Veitakkalan linnamäki, jonka eteläpuolelta tunnetaan rautakaudelle ajoittuvia kalmistoja ja asuinpaikka. Myös Ketohaassa on runsaasti rautakautisia muinaisjäännöksiä, kuten hautaröykkiöitä ja asuinpaikka. Lisäksi Uskelanjokilaaksossa on yksittäisiä kivi- ja pronssikautisia asuinpaikkoja.

Uskela on Suomen vanhimpia kirkollisesti järjestäytyneitä alueita. Uskelanjoen partaalla, Isonkylän kalmiston lähellä oli kirkko ilmeisesti jo ennen 1300-lukua. Uskelan vanha emäkirkko sijaitsi Uskelanjoen ja pienen Asolanojan yhtymäkohdan pohjoispuolella vuoteen 1825 saakka. Maanvyörymän tuhoaman kirkon paikalla on säilynyt vuonna 1749 rakennettu kellotapuli. Emäkirkon pohjoispuolella sijaitseva Pertteli sai kappelinoikeudet 1400-luvulla, jolloin Perttelin Pyhälle Bartolomeukselle nimetty kivikirkko rakennettiin Kaivolan kauppapaikan kupeeseen. Uskelan nykyinen, 1830-luvulla rakennettu kirkko sijaitsee Salon kaupungin keskellä.

Maisema-alueella on runsaasti 1800-luvulta periytyvää rakennusperintöä, joka sijaitsee perinteisen asutusrakenteen mukaisesti metsäselänteiden ja peltoalueen saumakohdassa. Keskiajalla perustettu Inkeren kartano on Perttelin vanhimpia edelleen maataloustoiminnassa olevia maatiloja. Maatalous on säilynyt Uskelanjokilaakson ensisijaisena elinkeinona. Joillakin tiloilla on erikoistuttu tiettyihin viljelykasveihin, mutta myös puutarhanhoito ja hedelmätarhat ovat Uskelanjokilaaksossa yleisiä. Laiduntamisen synnyttämät perinnebiotoopit ovat kasvaneet osin umpeen karjatalouden vähentyessä, mutta jokitörmissä on vielä useita arvokkaita laidunmaita ja niittyjä. Parhaiten säilyneitä perinnebiotooppeja joki-laaksossa ovat valtakunnallisesti arvokkaat Kuivakosken niitty ja Yljoen laidun.

Uskelanjokilaaksoa halkovat monet merkittävät tielinjat. Hiidentie on kulkenut Uskelanjokilaaksosta Vanajan Hämeenseen mahdollisesti jo rautakaudella. Hiidentien tuntumassa sijaitsee Veitakkalan kartano, jonka puinen päärakennus ja talousrakennukset muodostavat edustavan kulttuuriympäristökokonaisuuden yhdessä Veitakkalan linnavuoren kanssa. Maisema-alueen tuntumassa kulkee myös keskiajalta periytyvä Suuri Rantatie (Kuninkaantie). Salon taajaman pohjoispuolella maisema-alueen lävistää Helsinki–Turku-moottoritie, jonka eteläpuolella alueen maisema on taajamavaikutteista. Uutta rakentamista on myös Perttelissä. Taajama-alueiden läheisyys ja hyvät liikenneyhteydet ovat lisänneet Uskelanjokilaakson merkitystä ulkoilu-, melonta- ja patikointialueena.

Maisemakuva

Uskelanjokilaakson maisemakuva muodostuu alavista viljelyalueista, niitä reunustavista ja paikoin niiden keskeltä nousevista metsäisistä kalliokummuista sekä syvässä uomassaan kulkevasta joesta. Kumpuilevien savikkopeltojen keskellä mutkittelevan Uskelanjoen ja sen sivujokien törmät ovat jyrkkiä ja niillä on paljon vieremäjalkia. Peltoalueita reunustavat metsäiset kalli- ja moreenimäet, jotka näkyvät kauas avarassa maisemassa. Veitakkalan muinaislinnan laelta avautuu näkymä yli koko Uskelanjoen viljelyalueen.

Historiallisesti monikerroksista kulttuurimaisemaa leimaavat laajat peltoaukeat ja laakson rinteille miltei nauhamaisesti ryhmittyneet vanhat maatalouskylät. Alueen historiallisesta asemasta kaupankäynnin keskuksena ja maanviljelyksen ydinalueena kertovat maisemallisesti keskeisillä paikoilla sijaitsevat kirkot, kartanot ja vuraat maatilat hyvin säilyneine

pihapiireineen. Taajamien liepeillä uudet omakoti- ja kerrostalot, liikerakennukset ja teollisuushallit poikkeavat maiseman perinteisestä rakenteesta. Aluetta halkovalta Helsinki–Turku-moottoritieltä aukeaa pitkiä näkymiä viljelysten yli.

Arviointi

Uskelanjokilaakson maisema-alue on edustava esimerkki Lounaisen viljelyseudun viljavista peltomaisemista, jotka ovat syntyneet muinaisen merenpohjan savimaille. Uskelanjokilaakson kulttuuriympäristön arvokohteita ovat vanhat asuinpaikat ja kalmistot, muinaislinnat, kirkot, vauraat maatilat ja kartanot, maaston muotoja noudatteleva vanha tiestö sekä hyvin säilynyt perinteinen maaseutuasutus. Alueen laaja, avara viljelymaisema muodostaa hallitun kokonaisuuden, jossa näkymät ovat pitkiä. Jokitörmien maisemallisesti edustavat laidunniityt ovat sekä lajistoltaan että geomorfologialtaan arvokkaita.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 50 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Perttelin kirkkomaisema ja Hiidentie

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kuivakosken niitty; Ylijoen laidun; Niemelän niitty; Lähdenotkon niitty; Syväojan laidun; Hiidenmäen niitty; Saksan laidun; Veitakkalan hevoslaidun; Riihikosken laidun; Hevonojan niitty; Revän niitty; Pitkäkosken haka; Heinähuhdan niitty; Peltolan laidun; Yyjönkosken niitty; Viikarin niitty; Yli-Ketolan laidun; Haavikeoan niitty; erityistuuessa olevia lohkoja

LTA Luontotyyppipäätökset: Veitakkalan Linnavuoren pähkinäpensaslehto

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Linnavuoren luonnonsuojelualue; Takahaan luonnonsuojelualue; Riihikoskenkuusikon luonnonsuojelualue; Rekijoen luonnonsuojelualue; Rekijokilaakso; Rekijokilaakso, Isolempa; Rekijokilaakso, Herrala; Rekijokilaakso, Koskela; Rekijokilaakso, Haali; Rekijokilaakso, Perunapello; Rekijokilaakso, Revä, Ollinoja; Rekijokilaakso, Myllykankare; Ketolan luonnonsuojelualue; Syväojan luonnonsuojelualue; Riihikosken luonnonsuojelualue; Syväniityn luonnonsuojelualue; Koskiluoman luonnonsuojelualue

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Kiskonjoen–Perniönjoen vesistö

KAO Arvokkaat kallioalueet: Veitakkalan linnamäki-Ihamäki

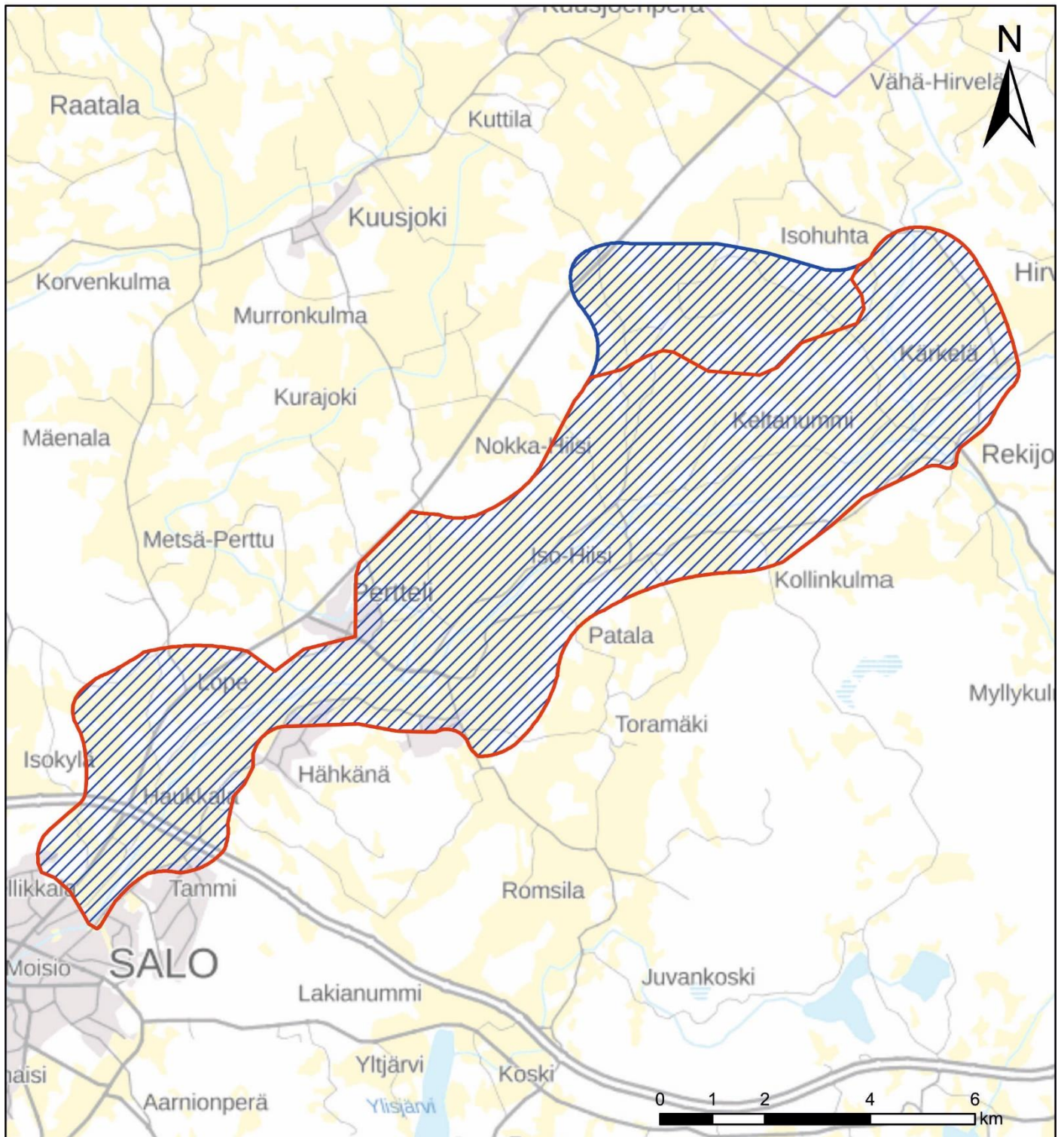
MOR Arvokkaat moreenimuodostumat: Roomio

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Rekijokilaakso; Kuivakosken niitty; Ylijoen laidun

Tiedot haettu 17.12.2019

22. Uskelanjokilaakson viljelymaisema Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Salo
Maakunta: Varsinais-Suomi

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Jenny Alatalo

27. Ahlaisten kulttuurimaisema

Ahlaisten kulttuurimaisemassa yhdistyvät hyvin säilynyt kirkonkylämaisema sekä maankohoamisrannikon rikkonaiset merialueet. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Ahlainen, 1995), jota laajennetaan päivitysinventoinnissa Uuduskerinlahden ja Plaantunlahden merialueilla. Ämttöön kylä ympäristöineen jää uudessa rajauksessa maisema-alueen ulkopuolelle.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi Merikarvian kunnan puolelle jäävä merialue Iso-Plokin itäpuolella.

Maakunta	Satakunta
Kunta	Pori
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Satakunnan rannikkoseutu, Pohjois-Satakunnan viljelyseutu
Pinta-ala	8 976 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 503 ha maatalousalueita: 995 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 641 ha rakennettuja alueita: 453 ha vesialueita: 3 384 ha

Luonnonpiirteet

Ahlaisten kulttuurimaisema edustaa Satakunnan rannikkoseutua, jonka yleiskuva on alava, pienipiirteinen ja osin karu. Seutua luonnehtivat pitkät suojaisat ja ruovikkoiset lahdet, jotka maatuvat maan vähitellen noustessa. Ahlaisten kulttuurimaisemassa yhdistyvät maankohoamisen synnyttämät luonnonpiirteet, moreenivoittoinen maaperä sekä luode-kaakkosuuntaisten harjanteiden juovittama maisema. Maisema-alueen kallioperä koostuu pääosin kiillegneissistä, kiilleliuskeesta ja mustaliuskevälikerroksista. Ahlaisten kirkonkylää ympäröivillä selännealueilla on jonkin verran kal-liopaljastumia.

Maisema-alueen maaperä on vaihtelevaa. Aluetta halkoo matala luode-kaakkosuuntainen harju, joka ulottuu mereen pitkänä ja kapeana Saanteen saarena. Paikoin moreenipeitteisen harjun ympärillä on savisia ja hietaisia alueita, kosteikkoja ja soistunutta vanhaa merenpohjaa. Alueen pellot sijoittuvat merestä nousseille alaville alueille sekä harjun molemmin puolin aukeaville hienolajitteisille maille. Ahlaisten kulttuurimaiseman puusto on jokien ja ojien varressa leppä- ja koivuvaltaista. Karummilla moreenialueilla kasvaa kuusta.

Maisema-alueen läpi virtaa kaksi jokea, Eteläjoki ja Pohjajoki. Runsaskoskisten jokien suistot ovat reheviä, matalia ja maatuvia. Voimakkaasti ruopatuilla suistoalueilla on laaja-alaisia ja arvokkaita perinnebiotooppeja. Ahlaisten seudun rantaviivaa luonnehtivat kapeat, luode-kaakkosuuntaiset lahdet, jotka ovat aikoinaan ulottuneet pitkälle sisämaahan. Alueen saaristovedet ovat hyvin matalia ja karikkoisia. Saaret ovat enimmäkseen pieniä ja kivisiä, mutta joillekin niistä on raivattu pienialaisia viljelyksiä. Pooskerin saariston umpeenkasvatavat vanhat jokiuomat ja merenlahdet ovat arvokkaita lintuvesiä. Maisema-alueen merialueet ulottuvat osin Selkämeren kansallispuiston alueelle.

Kulttuuripiirteet

Ahlaisten alueen varhaisimmat tunnetut esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset ovat pronssikaudelle ajoittuvia hautaröykkiöitä. Niitä on löydetty muun muassa Eteläjoen eteläpuolisilta kallioalueilta, jotka sijaitsivat pronssikaudella meren rannalla. Kiinteän asutuksensa alue sai viimeistään 1300-luvulla, jolloin sinne saapui ruotsalaisia uudisasukkaita. Jo tätä ennen huittislaiset olivat ryhtyneet pitämään Ahlaisten rannikkoa kalavetenään. Ruotsin suurvaltakaudella Ahlaisissa oli runsaasti vanhoille suvuille myönnettyjä lahjoitusmaita.

Alueen asutus on keskittynyt maisema-alueelta halkovalle harjulle, jokisuille ja paikoin myös rannikolle. Perinteinen asutusrakente hahmottuu etenkin Ahlaisten kirkonkylässä, joka on kehittynyt alueen keskiaikaisten kylien paikalle. Kirkonkylän länsiosassa sijaitsevat Ylikylän pellot ovat olleet viljeltyinä viimeistään 1700-luvun alussa. Pitkäaikaisen maatalouden ansiosta Ahlaisissa on useita maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka ovat tyypillisimmin rantaniittyjä tai ketoja. Niistä arvokkaimpia ovat Ahlaisten kirkon sekä Paavolan kedot. Maatalouden ohella alueen asukkaita on elättänyt kalastus, jonka roolia elinkeinojen muutokset ja vedenlaadun heikentyminen ovat kuitenkin vähentäneet. Kalastuksen historiallisesta merkityksestä kertovat saariston vanhat kalastustilat, joista on säilynyt muutamia pihapiirejä. Nykyisin valtaosa niistä on lomakäytössä.

Ahlaisten kirkonkylä on yksi Satakunnan edustavimmista vanhan nauhamaisen rakenteensa säilyttäneistä kirkonkylästä. Sen maamerkinä on harjun korkeimmalle kohdalle vuonna 1796 rakennettu ja vuonna 1908 ristikirkoksi muutettu kirkko, jonka vieressä on 1800-luvulla rakennettu puinen kellotapuli. Kylän maatilat sijaitsevat tiiviinä ryppäänä kylänraitin varrella. Tilakeskuksissa on säilynyt runsaasti 1800-luvun rakennuskantaa. Raitin varrella on myös vanhoja liikerakennuksia. Kirkonkylän merkittävimpiä rakennuksia ovat vanhan puiston ympäröimä Malmgårdin säteri- ja ratsutilan päärakennus vuodelta 1865, entinen kirkkoherranpappila vuodelta 1865 sekä Södergårdin valkoiseksi rapattu tiilirakennus vuodelta 1862.

Ahlaisten maisema-alueen halki kulkee kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä Pohjanlahden kiertävä Rantatie, joka on toiminut tärkeänä postitienä ja kulkureittinä jo keskiajalla. Tien linjaus on säilynyt Ahlaisten keskustan ja Pienpellon välisellä osuudella lähes alkuperäisenä.

Maisemakuva

Ahlaisten maisema on tyypillistä maankohoamisrannikon maisemaa, jonka yleispiirteeltään alavassa korkokuvassa toistuvat koko Satakunnalle tunnusomaiset suuntautuneet harjanteet. Maisemalle on luonteenomaista mäkien, harjanteiden ja näiden välisten peltotilkkujen pienipiirteinen mosaiikki, jota elävöittävät maaston muotoja myötäilevät tiet, maatalojen pihapiirit sekä maisemapuut. Merellä mosaiikkimaiset piirteet toistuvat lukuisten kivikkoisten karien ja pienten saarten muodostamana pirstaleisena saaristona.

Rakennetun kulttuuriympäristön kohokohta on ehyenä säilynyt Ahlaisten kirkonkylä, joka on ryhmittynyt harjun lakea seurailevan tien varteen. Kylänraitti sekä sitä tiiviisti reunustavat asuin- ja talousrakennukset lauta- ja pensasaitoineen

muodostavat selvärajaisia ja viehättävästi mutkittelevia raittinäkymiä. Ahlaisten kirkko tapuleineen on huomattava maisemallinen tunnusmerkki.

Ahlaisten maisema-alueella on paljon maatuvaa suisto- ja ranta-alaa, joka on lajistollisesti monipuolista. Valtaosa alueen perinnebiotoopeista ja luonnonsuojelualueista sijaitsee rantavyöhykkeellä. Ranta-alueilla on myös perinteisen kalastuselinkeinon synnyttämää asutusta, joka on suurilta osin lomakäytössä. Lisäksi alueen rannoille ja saariin on rakennettu uusia loma-asuntoja, joiden sijainti ja rakennustapa poikkeavat perinteisestä rakennuskannasta.

Arviointi

Ahlaisten kulttuurimaisema on edustava esimerkki Satakunnan rannikkoseudun maisemasta, jossa yhdistyvät merellisyys, kulttuuriperintö ja luontoarvot. Ahlaisten kirkonkylä on vanhan rakenteensa erinomaisesti säilyttänyt kirkonkylä, jonka vanhat maatilat ovat ryhmittyneet tiiviisti kylää halkovan raitin ympärille. Kirkonkylää ympäröivät vanhat yhtenäiset peltoalueet ovat Satakunnan rannikkoseudun laajimmat. Maankohoamisrannikon maisemaan kiinteästi kuuluvat umpeen kasvavat vanhat jokiuomat ja merenlahdet ovat lajistollisesti arvokkaita kohteita, joiden yhteydessä on myös laajoja perinnebiotooppeja. Alueen luontoarvot perustuvat ennen kaikkea matalien ranta-alueiden luontotyyppeihin.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 4 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Ahlaisten kirkonkylä

Arvokkaat perinnebiotoopit: Paavolan kedot; Ahlaisten kirkon kedot; Landskatan laitumet; Riitsaranlahden rantaniityt; Flodströmin kedot; Ahlaisten urheilukentän niityt; Mustankylän rantaniityt; Salmelan kedot; lisäksi alueella on LUMO-alueita

KPU Kansallispuistot: Selkämeren kansallispuisto

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Saanteen luonnonsuojelualue; Ahlaistenjoen luonnonsuojelualue; Pooskerin saaristo, Haasikari; Pooskerin saaristo, Pohjasalmi; Pooskerin saaristo, Haapasalo; Pooskerin saaristo, Vikula & Rantamaa; Pooskerin saaristo, Norrsund & Jussila; Ahlaisten jokisuu, Kotiranta; Ahlaisten jokisuu, Busö; Ahlaisten jokisuu, Mäkitalo; Ahlaisten jokisuu, Itälahti; Ahlaisten jokisuu, Jokiranta; Ahlaisten jokisuu, Lahtela; Ahlaisten jokisuu, Vuorenmaa; Ahlaisten jokisuu, Toukola; Ahlaisten jokisuu, Salmela II; Pooskerin saaristo, Kalvholm; Ahlaisten jokisuu, Salmela; Ahlaisten jokisuu, Kuraviiki; Ahlaisten jokisuu, Pihlajamäki; Ahlaisten jokisuu, Åkerlund; Mustalahden luonnonsuojelualue; Ahlaisten jokisuu, Högbeck; Ahlaisten jokisuu, Uppgård; Ahlaisten jokisuu, Kartano; Ahlaisten jokisuu, Vainiomäki; Ahlaisten jokisuu, Pitkäkorpi II; Ahlaisten jokisuu, Kallioranta; Ahlaisten jokisuu, Rantamaa; Ahlaisten jokisuu, Jaakkola; Ahlaisten jokisuu, Lehtiranta; Ahlaisten jokisuu, Tolonen; Ahlaisten jokisuu, Hevoskallio; Ahlaisten jokisuu, Rantamaa; Ahlaisten jokisuu, Laaksopelto; Ahlaisten jokisuu, Vesalankari; Ahlaisten jokisuu/Ylitähti & Kesäniemi; Ahlaisten jokisuu, Lahdenranta; Ahlaisten jokisuu, Koskiluoma; Ahlaisten jokisuu, Metsälä; Ahlaisten jokisuu, Katajamaa; Ahlaisten jokisuu, Kuikkalahti; Ahlaisten jokisuu, Uikkulahti; Ahlaisten jokisuu, Sorsalahti; Ahlaisten jokisuu, Sotkalahti; Ahlaisten jokisuu, Sorsala; Ahlaisten jokisuu, Gislö; Ahlaisten jokisuu, Välimaa; Ahlaisten jokisuu, Alanen; Ahlaisten jokisuu, Uunonranta ja Jokisalo; Ahlaisten jokisuu; Uusiväkkärän luonnonsuojelualue; Ahlaisten jokisuu, Lisäkelpola; Dahlin luonnonsuojelualue; Loukkukarin luonnonsuojelualue; Suomi 100, Lanskatan luonnonsuojelualue

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Ahlaisten jokisuu (Östervikinlahti, Pyörnilahti, Mustalahti)

RSO Rantojensuojeluohjelma: Gummandooran ja Pooskerin saaristo

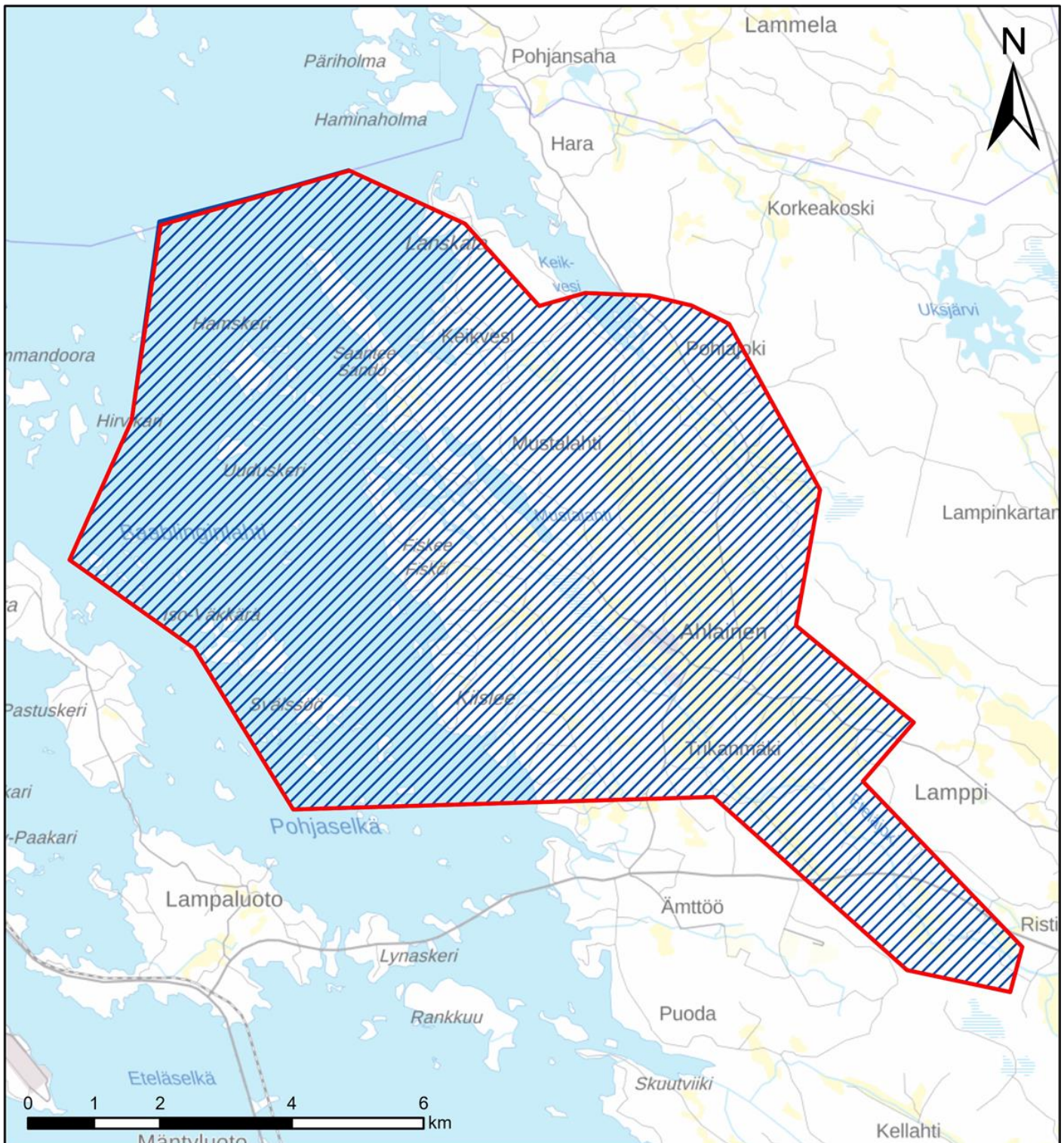
IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Porin lintuvedet ja rannikko; Ouran–Enskerin saaristot

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Pooskerin saaristo; Gummandooran saaristo

Tiedot haettu 17.12.2019

27. Ahlaisten kulttuurimaisema Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Pori
Maakunta: Satakunta

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriina Koski

31. Hämeen Härkätien maisemat

Turun ja Hämeen linnoja keskiajalla yhdistänyt Hämeen Härkätie on kuuluisa historiallinen tielinja, joka halkoo läntisen Kanta-Hämeen metsäylänköjä ja kylämaisemia. Hämeen härkätie on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys (Hämeen härkätie, 1995), jonka rajaus säilyy päivitysinventoinnissa pääosin ennallaan.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi palvelujen ja hallinnon alueeksi ja pien-alovaltaiseksi asuinalueeksi kaavoitetut alueet Hämeenlinnan Rääpiälän eteläpuolelta.

Maakunta	Kanta-Häme
Kunta	Hattula, Hämeenlinna, Loppi, Tammela
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Tammelan ylänköseutu, Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
Pinta-ala	4 503 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 16 ha maatalousalueita: 1 208 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 791 ha rakennettuja alueita: 390 ha vesialueita: 98 ha

Luonnonpiirteet

Turun ja Hämeen linnoja keskiajalla yhdistäneen Hämeen Härkätien koillisesta lounaaseen suuntautuva historiallinen linja halkoo läntisen Kanta-Hämeen harvaan asuttuja metsäylänköjä. Tie kulkee vasten useita luode-kaakkoisuuntaisia harjuja, joiden muodostamien luontaisten esteiden takia tie on mäkinen ja mutkainen. Harjujen ja moreeniselänteiden väliin jää paikoin hiesu- ja hietamaita, jotka on otettu viljelyyn. Tien ympärillä on laajoja osin soistuneita metsäaloja, joista Hattulan, Tammelan ja Kalvolan takamaat muodostavat yhden eteläisen Suomen yhtenäisimmistä erämaa-alueista. Alueen kallioperää hallitsevat graniitit ja granodioriitti.

Hämeen härkätien tienvarsimaisemia leimaavat metsät, runsaslukuiset lammet ja järvet, suot sekä vähälukuiset pienet peltoalat. Tie ylittää useita jokia ja puroja. Tien ohittamista järvistä suurimmat ovat Ruostejärvi Tammelassa sekä Pääjärvi Tammelan, Lopen ja Hämeenlinnan rajalla. Tielinjan tuntumassa sijaitseva Maakylän–Räyskälän alue on arvokas eteläsuomalainen erämaakokonaisuus, jonka lajistoon kuuluvat monet harvinaiset metsälintulajit sekä useat sammaleet. Rengossa maisemanähtävyyttä sivuaa luonnonoloiltaan arvokkaita Lassilan kangasketoaluetta ja Metsolan sekametsää.

Kulttuuripiirteet

Turun ja Hämeen linnojen yhdystieksi rakennettu Hämeen Härkätie on ollut Suuren Rantatien (Kuninkaantien) ohella Suomen merkittävin keskiaikainen tie. Liikenteellisen merkityksensä 1960-luvulle saakka säilyttänyt Härkätie palveli alkujaan hallinnon ohella kaupan ja eränkävynnin tarpeita sekä sotaväen siirtoja. Myöhemmin se on ollut osa Suomen varhaista maantieverkostoa. Aktiivisimman käytön aikoihin tie on kulkenut 162 kilometrin pituisena reittinä Turun tuomiokirkon kupeesta Paimion- ja Pajulanjokia myötäillen kohti Hämettä. Hämeessä tie on edennyt Portaankylän ja Rengon lähes asumattomien metsämaiden kautta Rengon kirkolle ja sieltä edelleen Hämeenlinnaan.

Härkätien historia ulottuu 800-luvulle, jolloin se yhdisti Varsinais-Suomen ja Vanajan Hämeen rautakautisia asutusalueita. Tien varrelta tunnetaan runsaasti muinaisjäännöksiä, jotka ovat ensisijaisesti historiallisia tieraunioita ja kivirakenteita. Esihistoriallista kerrostumaa tien varressa edustavat Syrjälän ja Kulmalan kivikautiset asuinpaikat, Hakionmäen moniperiodinen asuinpaikka, Nukarin ja Letkun rautakautiset kultti- ja tarinapaikat sekä Tertin moniperiodiset muinaisjäännösyhmät.

Hämeen Härkätie on säilyttänyt varhaiskeskiajalla vakiintuneen reittinsä hyvin. Rengon kirkolta Hämeenlinnaan johtavalla taipaleella peruslinjaus on kuitenkin muuttunut kahteen otteeseen. Tielinjoista vanhin on Rengon kirkon kautta ja Alajärven eteläpuolelta kiertänyt linjaus, joka on nykyisin kasvanut osittain umpeen. Toinen, 1600-luvulla käyttöön otettu linjaus kääntyy Rengon kirkolta pohjoiseen ja kiertää Alajärven pohjoispuolitse. Kolmas linjaus on 1850-luvulta periytyvä niin sanottu Rehbinderin oikaisu, joka on säilynyt osittain Rengon kirkon ympäristössä.

Härkätien varrella on monia keskiaikaisperäisiä kyliä, joista edustavimpia ovat Tammelan Porras, Rengon Kuittila ja Hämeenlinnan Vuorentaka. Porras oli 1500- ja 1600-luvuilla Portaankylän hallintopitäjän keskus, jossa sijaitsi 1600-luvulle saakka kappeli. Kuittilan tiivis kyläkeskus edustaa Rengon vanhinta asutuserkostumaa. Kylän mäkitupalaisalueella on säilynyt rakennuskantaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Hämeenlinnan taajaman kupeessa sijaitsevan Vuorentaan kylän historia ulottuu ainakin 1400-luvulle, mutta kylän tuntumasta tunnetaan myös esihistoriallinen uhrikivi. Vuorentaan kiinteä kylärakenne on hajonnut isonjaon myötä 1800-luvulla, mutta kylässä on edelleen useita arvokkaita vanhoja rakennuksia. Kylän ympärille on muodostunut uutta pientaloasutusta. Härkätien varrella on lukuisia muitakin edustavia kyläkohteita ja yksittäistaloja. Esimerkiksi Saaren kartanoon kuuluneen Kivilammin torpan pihapiiri on säilynyt erittäin hyvin.

Härkätietä reunustavat elinkeinomaisemat ovat säilyneet maa- ja metsätalousvaltaisina. Sen ympärillä on säilynyt maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka näkyvät paikoitellen tielle. Vaikka Hämeen Härkätie on menettänyt suurimman liikenteellisen merkityksensä ja jäänyt useassa kohdassa 1960-luvulla rakennetun Valtatie 10:n alle, historiallinen linjaus on huomattavilta osin jäljellä osin ajokelpoisena paikallis- tai yksityistienä. Vähä-Heinin ja Nummenkylän välinen tieosuus Rengon kirkonkylän tuntumassa on museoitu.

Hämeen Härkätie mainitaan kansanperinteenä sukupolvelta toiselle kulkevassa kehtolaulussa *Tuu tuu tupakkarulla*.

Maisemakuva

Rautakaudelta saakka periytyvä Hämeen Härkätie kiemurtelee Kanta-Hämeen lounaiskolkkien halki kumpuilevassa maastossa. Maisemallisesti tienvarsi tarjoaa edustavan läpyleikkauksen Tammelan ylänköseudusta. Alue on metsävaltaista moreeni- ja harjuselännealuetta, jossa tielinja kulkee tavanomaisesta poiketen harjuja vasten. Maisema-alueella on runsaasti pieniä lampia ja järviä, jotka elävöittävät mänty- ja kuusimetsien sekä peltoalueiden hallitsemaa tienäkymää. Yleisilmeeltään Härkätien maisema on pienipiirteinen ja sulkeutunut.

Hämeen Härkätien maiseman perusrakenteen muodostavat luode-kaakkosuuntaiset harjut sekä niiden väliin jäävät alavat hiesu- ja hietamaat. Tietä reunustavien harvahkojen peltoaukeiden yhteydessä aukeaa paikoitellen historiallisen ilmeensä säilyttäneitä kylämaisemia. Pääasiassa alueen asutusmaisema perustuu kuitenkin yksittäisiin tiloihin pihapiireineen. Alueen suurimmat peltoaukeat sijaitsevat Vuorentaan, Kuittilan, Portaan ja Letkun kylissä.

Härkätie on säilyttänyt varsin hyvin vanhan linjauksensa. Etenkin Nummenkylän ja Lietsan välinen soratietaipale on tiehistoriallisesti edustava. Paikoitellen vanha tielinjaus on jäänyt Valtatie 10:n uuden linjauksen alle. Väylän varteen on noussut myös perinteisestä tienvarsimaisemasta poikkeavaa taajama-asutusta. Lisäksi tienvarren metsissä on tehty mittavia hakkuita ja joidenkin peltoalueiden reunamat ovat pusikoituneet. Yleiskuvaltaan Härkätie on kuitenkin edelleen arvokas osa suomalaista liikennehistoriaa ja kantahämäläistä maaseutumaisemaa.

Arviointi

Hämeen Härkätie on kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä tielinja Turusta Hämeenlinnaan. Maisemallisesti Härkätie on läpileikkaus Tammelan ylänköseudun metsäluonnosta ja pienistä viljelykeskittymistä. Tien linjaus ja sitä ympäröivät metsä- ja kylämaisemat ovat säilyneet poikkeuksellisen hyvin. Hämeen Härkätien tuntumassa on useita arvokkaita luontokohteita sekä rakennettuja kulttuuriympäristöjä.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 26 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Hämeen Härkätie

Arvokkaat perinnebiotoopit: Hattulassa Mäenpään; Lassilan keto; Leppälahden laidun; Kuussilmän haka

LTA Luontotyyppipäätökset: Koukkuniitynmäen lehmusalue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Rantalan metsän luonnonsuojelualue; Metsolan kylmäkukat; Kouvalan metsä; Korkeanmäen luonnonsuojelualue; Tiilipirtin luonnonsuojelualue; Pillilän luonnonsuojelualue; Kala-Pillilän luonnonsuojelualue; Vehmaan luonnonsuojelualue

AMO Vanhojen metsien suojeluohjelma: Kouvalan metsä

HSO Harjijensuojeluohjelma: Maakylän–Räyskälän harjijakso

SSO Soidensuojeluohjelma: Vääräojansuo

TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Portaan dyynit

MOR Arvokkaat moreenimuodostumat: Kukkoharju

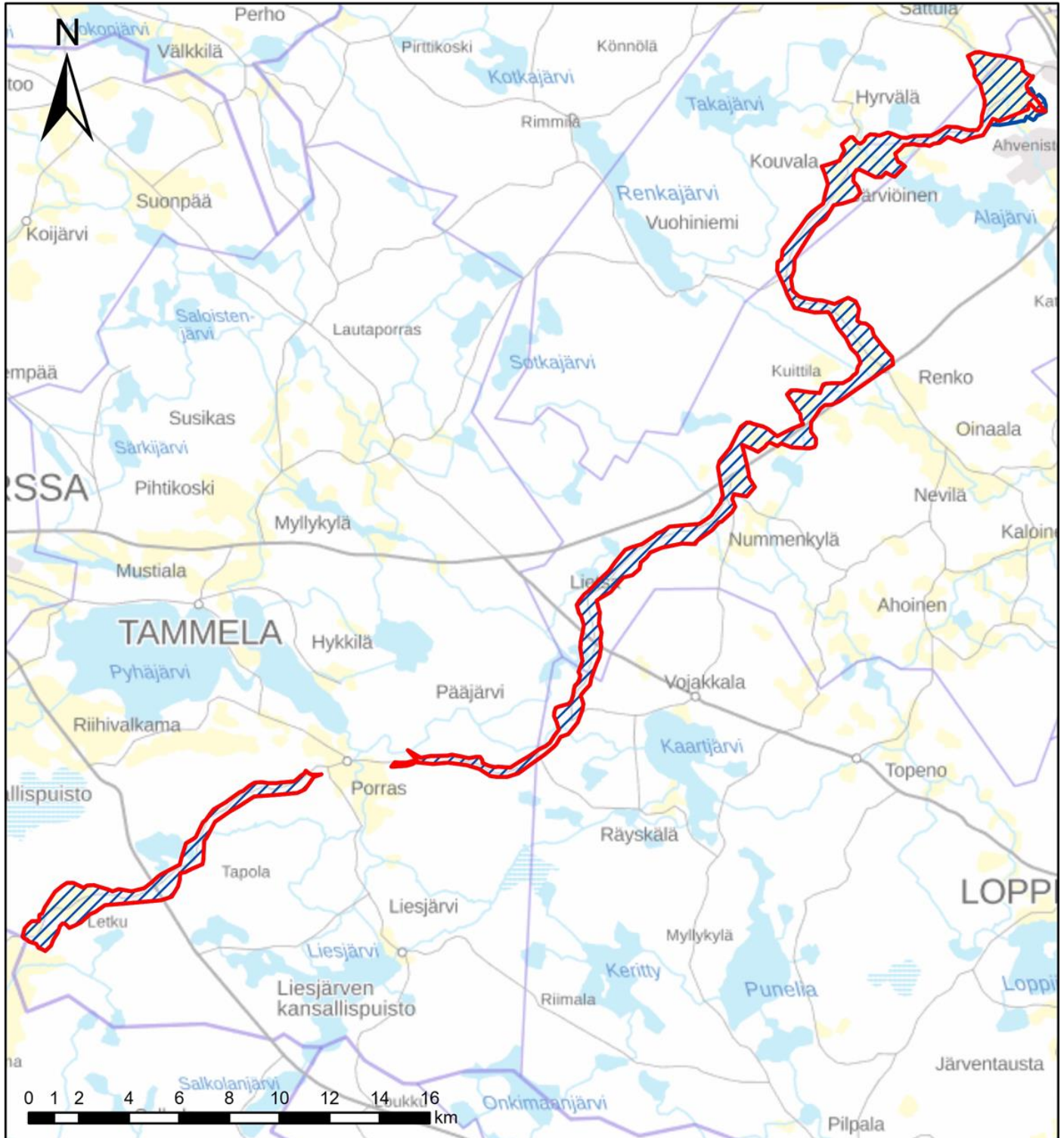
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Metsola; Lassilan keto; Maakylän–Räyskälän alue

Tiedot haettu 17.12.2019

31. Hämeen härkätien kulttuurimaisemat

Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Hattula, Hämeenlinna, Loppi, Tammela
Maakunta: Kanta-Häme

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

33. Vanajaveden laakso ja Aulanko

Vanajaveden laakso ja Aulanko muodostavat ainutlaatuisen ja monipuolisen maisemakokonaisuuden, jossa kulttuuripiirteiden historiallinen kerroksellisuus näkyy poikkeuksellisen selvästi. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Vanajaveden laakso ja Aulanko, 1995), jonka rajaukseen lisätään päivitysinventoinnissa koko Tyrvöntöniemi.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi pieni ala Hämeenlinnan Ojoisista sekä asutuskäyttöön osayleiskaavoitettuja alueita Hattulan Parolasta.

Maakunta	Kanta-Häme
Kunta	Hattula, Hämeenlinna
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
Pinta-ala	9 650 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 153 ha maatalousalueita: 2 175 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 856 ha rakennettuja alueita: 777 ha vesialueita: 3 689 ha

Luonnonpiirteet

Vanajaveden laakson ja Aulangon maisema-alue sijoittuu Vanajaveden kaakkoisrannalle ja Hämeenlinnasta Vanajaveden ulottuvan kapean vesireitin varrelle. Alueen luoteesta kaakkoon suuntautunutta maisemaa luonnehtivat vesistöjen lisäksi drumliinit, kumpumoreenit sekä maisema-alueen länsipuolella kulkevan harjukson juurelle syntyneet hieta- ja savikkomaat. Maisema-alueella on myös pieniä hiekkamuodostumia sekä soistuneita ranta-alueita. Vanajaveden etelä-pohjukassa sijaitsee kahden harjuron yhtymäkohtaan kasautunut, yli 50 metriä ympäristönsä yläpuolelle kohoava Kankaanmäen, Laikkaanvuoren ja Tenholan Linnavuoren hiekka- ja soramuodostuma, jonka rinne- ja lakialueilla on runsaasti suppakuoppia. Alueen kallioperästä suuri osa on kiillegneissisiä, granodioriittia tai gneissigraniittia. Kalliope-rässä on muutamia luode-kaakkosuuntaisia siirros- ja murroslinjoja.

Maisema-alue sijaitsee Riihimäen seudulta Janakkalan, Hämeenlinnan ja Hattulan kautta Valkeakoskelle ulottuvan Vanajaveden reitin ympärillä. Jokimainen reitti laajenee Hattulan pohjoispuolella kapeaksi Mervenseläksi ja Hattulan ja Hämeenlinnan välissä pienipiirteiseksi Hattulanseläksi. Vanajaveden vesistö on osa laajaa Kokemäenjoen vesistöä, joka on ollut jo rautakaudella merkittävä kulkureitti. Maisema-alueen vedet ovat pääasiassa reheviä, runsaan teollisuuden ja maatalouden kuormittamia. Jyrkästi veteen laskeutuvien rantojen kasvillisuusvyöhykkeet ovat kapeita, mutta laakeam-milla rantamailla esiintyy laajoja ilmaversoisten vesikasvien kasvustoja.

Pienilmastoltaan edullinen Vanajaveden laakso kuuluu Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Alueen vedet tasaavat lämpöti-loja ja takaavat pitkän kasvukauden etenkin syksyisin. Vanajaveden laaksossa ja Aulangolla on runsaasti pitkien kulttuuri-jatkumoiden synnyttämiä elinympäristöjä, jotka vaihtelevat perinnebiotoopeista monentyyppisiin puistoalueisiin. Alueen metsät ovat iältään vaihtelevia ranta-alueiden lehtoja, selännealueiden tuoreita havumetsiä tai harjumaiden kui-via mäntykankaita. Alueella tavataan useassa paikassa hämeen kylmänkukkaa. Maisema-alueella on myös luonnonoloi-taan arvokkaita suo- ja kosteikkokohteita, kuten Jumoinsuon luonnontilainen keidassuo ja Kriipin linnustollisesti arvo-kas kosteikkoniemi.

Kulttuuripiirteet

Vanajaveden laakson kulttuuriset kerrostumat ulottuvat kivikaudesta nykypäivään. Huomattava osa Suomen rautakauti-sesta asutuksesta on sijainnut Vanajaveden laaksossa, jossa ovat yhdistyneet edulliset ilmasto-olot, viljava maaperä sekä vesireittien tarjoamat hyvät kulkuyhteydet. Laaksosta on löydetty yksi sisämaan merkittävimmistä rautakautisista asu-tuskeskittymistä, jonka muinaisjäännöksiin kuuluu asuinpaikkojen, hautapaikkojen sekä uhri- ja kulttipaikkojen ohella muinaislinnaketju. Maisemallisesti erityisen vaikuttava muinaislinna on Tenholan Linnavuori, joka on toiminut Hattulan ja Kalvolan asukkaiden tähytys- ja pakolinnana. Tenholan rinteellä erottuu edelleen kaksi soravallia, joiden lisäksi linnoitukseen on liittynyt puisia rakenteita. Vanajaveden kulkevan virran varrelle keskiajalla rakennettu Hämeen linna on osa Hämeen muinaislinnaketjusta alkanutta puolustusvarustusten jatkumoa.

Esihistoriallisten muinaisjäänösten ohella Vanajaveden laaksossa on jäljellä huomattavasti keskiajalta periytyviä kulttuuriympäristöjä, kuten Hämeen linna, kivikirkkoja, vanhoja kyliä ja kartanoita sekä tielinjoja. Kirkonseutuja ja kyliä yhdistäneistä vanhoista maanteistä huomattavin on Hattulan kirkolta Mierolan kautta Tyrväntöön johtava tie, jonka varrella on lukuisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita. Alueen keskiaikaisperäisistä maisemista tunnetuimpiin kuuluu Hattulan Pyhän Ristin kirkon, tapulin, pitäjänmakasiinin ja vanhan peltoaukean muodostama kokonaisuus. 1300- ja 1400-luvuilla vanhalle kirkonpaikalle rakennettu punatiilinen pyhäkkö on Suomen merkittävimpiä kirkkorakennus-taiteen monumentteja. Sen tiedetään nousseen keskiajalla pyhiinvaelluskohteeksi. Kirkon pohjoispuolella sijaitsee rau-takaudella pysyvän asutuksensa saaneen Hurttalan kylän vanha keskus. Keskiaikaista kirkkorakennusperintöä alueella edustaa myös Tyrvännön kappelin vanhalla paikalla sijaitseva Lepaan kivisakaristo.

Useiden keskiajalla perustettujen kartanoiden maat muodostavat laajan yhtenäisen viljelymaiseman Vanajaveden kaak-koisrannalle. Hattulassa sijaitsevien Lahdentaan, Suontaan, Lepaan, Merven ja Vesunnan kartanoiden yhteydessä on viljelysten ohella runsaasti puistoalueita sekä puukujanteita eri aikakausilta. Lisäksi kartanoiden tiluksilla on lukuisia vanhoja maatiloja, huviloita ja työntekijöiden asuinrakennuksia. Rakennushistoriallisesti huomattavia kokonaisuuksia ovat Lahdentaan päärakennus vuodelta 1787, Merven päärakennus ja harmaakivinavetta 1800-luvun puolivälistä, Suon-taan 1900-luvun alusta periytyvä miljö kookkaine tiilisine karjarakennuksineen sekä Lepaalle 1930-luvulla rakennettu puutarhaopiston piha ympäristöineen.

Hämeenlinnan kaupunkialueella vanhinta kulttuurihistoriallista kerrostumaa edustavat Linnansalmen rautakautinen kauppapaikka sekä salmen länsirannalla kauppapaikkaa vastapäätä kohoava Hämeen linna. Hämeen linna perustettiin 1200-luvun lopulla puolustamaan sotilaallisesti, hallinnollisesti ja taloudellisesti tärkeää Hämeen aluetta ja Vanajan reittiä. Alkujaan harmaakivistä rakennettua linnaa korotettiin goottilaistyyllisin tiilirakentein 1350-luvulta alkaen. Lin-nan menetettyä sotilaallisen ja hallinnollisen roolinsa 1700-luvulla se vakiintui kruunun viljavarastoksi ja leipomoksi. Linnoittamista jatkettiin 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa, jolloin linnan yhteyteen rakennettiin bastioni ja tenaljit. Lo-pullisesti Hämeen linnan sotilaskäyttö loppui vuonna 1837, jolloin linna muutettiin vankeinhoitolaitokseksi. Hämeen

linnan päälinna avattiin matkailijoille vuonna 1980 ja sen tuntumassa sijaitsevaan, vuonna 1993 tyhjentyneeseen vanhaan lääninvankilaan perustettiin vankilamuseo vuonna 1997.

Vanajaveden laaksossa on useita kyliä, joiden historia ulottuu keskiajalle saakka. Alueen varhaiset kylät olivat tyypillisesti ryhmä- ja rivikyliä, joiden rakenteen isojako myöhemmin hajotti. Kyliin liittyy usein esihistoriallisia muinaisjäännyksiä. Esimerkiksi Retulansaaren 1400-luvulta periytyvän kylätontin yhteydessä on laaja rautakautinen kalmisto, ja Retulansaaren eteläpuolella sijaitsevan Suotaalan kylän maisemaa rikastavat Antialan esihistorialliset hautakummut. Sekä Retulansaareissa että Suotaalassa on säilynyt edustavasti vanhoja hämäläistaloja ja talousrakennuksia, jotka sijaitsevat peltojen reunustamina kylänraittien ympärillä. Retulansaareissa on lisäksi maisemallisesti ja lajistoltaan merkittäviä katajaketoja. Suotaalan maisemaa hallitsee Tyrvännön 1800-luvun alussa valmistunut puukirkko.

Maisema-alueen arvokkaita kyläkokonaisuuksia ovat myös Hattulan Mierola, Rahkoila ja Ventola. Kylät tunnetaan 1300- ja 1400-luvuilta, jolloin ne kehittivät merkittävän vesiväylän ja historiallisten tielinjojen leikkauskohtaan. Kylien mailla on monia alkuperäisillä tonteillaan sijaitsevia tiloja, joissa on säilynyt 1800-luvun rakennuskantaa. Hattulan kylien perinteinen rakenne on sekoittunut Hattulan taajaman uudempaan rakennuskerrostumiin. Vanhojen maatilojen tuntumassa on esimerkiksi vanhaa käsityöläisatusta, Hattulan vuonna 1857 valmistunut uusi tiilikirkko sekä useita huvilamaisia asuinrakennuksia. Hattulan uuden kirkon tuntumassa Mierolansalmen ylittää vanha maantiesilta.

Vanajaveden laakson pitkäaikaisesta ja edelleen jatkuvasta monipuolisesta maataloudesta kertovat vanhojen kyläkeskusten ja laajojen peltoalojen ohella maisema-alueen lukuisat perinnebiotoopit. Maisema-alueella sijaitsee kaksi valtakunnallisesti arvokasta perinnebiotooppia, Alikartanon ainutlaatuiset laidunalueet sekä Ylikartanon laitumet niittyineen. Monipuolisen lajiston lisäksi perinnebiotooppien arvoa nostavat niiden kulttuurihistoriallinen monikerroksisuus ja luontotyyppien runsaus. Lisäksi alueen maaseutumaisemaa monipuolistaa suotuisan paikallisilmaston mahdollistama puutarhaviljelykulttuuri.

Vanajaveden laaksoa leimaavat myös vapaa-ajan maisemat. Vanajaveden ranta-alueilla on runsaasti pitkäaikaisen huvilakulttuurin muodostamia ympäristöjä, joita edustavat muun muassa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa syntyneet Hakalanniemen ja Hatunniemen laajahkot huvila-alueet sekä Hattulan huvila-alueet. 1800-luvun vapaa-ajankulttuurista ja ulkoiluhanteista kertoo myös Aulangon puisto, joka on kenties mittavin esimerkki Suomen 1800-luvun lopun puutarhataiteesta. Karlbergin kartanon maille 1880-luvulla perustettu, vuonna 1910 lopullisesti valmistunut puisto sisältää piirteitä niin englantilaisesta kuin ranskalaisestakin puistokulttuurista. Sen kohteisiin kuuluvat muun muassa Aulangon näkötorni, Karhuluola, Joutsen- ja Metsälampi, Ruusulaakson paviljonki, Onnentemppeli sekä vuonna 1890 valmistunut Luhtialan kansakoulu. Aulangon funktionalistinen matkailuhotelli rakennettiin vuonna 1938 tulipalossa tuhoutuneen Karlbergin vanhan päärakennuksen tilalle. Hotellia on täydennetty laajennusosilla, kongressikeskuksella ja kylpylärakennuksilla 1960-luvulta alkaen. Aulanko, Hämeen linna ja Linnanpuisto kuuluvat vuonna 2001 perustettuun Hämeenlinnan kansalliseen kaupunkipuistoon, joka on Suomen ensimmäinen ja maailman toinen kansallinen kaupunkipuisto.

Perinteisen maaseutu- ja kartanomaiseman ohella maisema-alueella ja sen tuntumassa on paljon 1900-luvun jälkipuoliskon ja 2000-luvun jättämiä kulttuurijälkiä. Hämeenlinnan ja Hattulan taajama-alueet ovat levinneet monin paikoin vanhalle peltomaalle ja maisema-alueen tuntumassa on suuria uusia liikenneväyliä. Monet alueen kylistä ovat kasvaneet yhteen tai ovat osa uudempaa asuinalueita. Uusi rakennuskanta sijoittuu pääasiassa vanhan asutuksen yhteyteen ja joistakin alueen vanhoista kylämaisemista on tullut hyvin urbaaneja tai esikaupunkimaisia. Maisema-alueella on useita tunnettuja matkailu- ja kulttuurikohteita, kuten Aulanko, Hämeen linna ja Hattulan vanha kirkko. Lisäksi Vanajavesi on suosittu matkailu- ja virkistysvesistö, jota pitkin kulkee edelleen liikennöityjä sisävesireittejä.

Maisemakuva

Vanajaveden laakson historiallisia maatalousmaisemia reunustavat harju- ja moreeniselänteet, jotka muodostavat yhdessä Vanajaveden vesistön kanssa alueen suurmaiseman perustan. Laakson luonnonolot ovat monipuoliset. Ne vaihtelevat järven selkälakeista rehevien kosteikkojen leimaamiin lahtiin, moreenimaiden havumetsistä kasvistollisesti merkittäviin lehtoihin sekä maisemallisesti ehyistä perinnebiotoopeista kartano-, huvila- ja puistokulttuurin synnyttämiin kokonaisuuksiin. Vesistöt näkyvät maisemakuvassa kapeina järvenlahtina, kanavamaisen kapeina vesireitteinä tai metsäisiltä rannoilta aukeavina järvinäkyminä.

Alueen viljelymaiseman ytimessä ovat keskiajalta periytyvät kylät historiallisine ja edelleen käytössä olevine viljelyaloinen. Vanajaveden laakson ja Vanajanselän vesistömaisemaan liittyvä Retulansaari on edustava esimerkki maisemakuvaltaan yhtenäisestä kylästä, jonne esihistorialliselle ajalle saakka ulottuva maankäyttö on synnyttänyt vivahteikkaita ja arvokkaita pienmaisemia. Hattulan taajaman ympäristössä on puolestaan runsaasti vanhoja kartanoita, joita ympäröivät laajat puistot, puutarhat ja viljelyalueet. Maisema-alueen eteläosan maisemakuvan ydinelementtejä ovat Hämeenlinnan rautakautinen kauppapaikka, keskiajalta juontuva linnanmiljö sekä 1800-luvun puutalo- ja kasarmiarkkitehtuuri. Maisema-alueella on runsaasti maamerkeiksi muodostuneita rakennettuja kulttuuriympäristöjä, kuten peltomaiseman reunustama Hattulan vanha kirkko ympäristöineen, tiiviisti rakennetun mäen päällä kohoava Hattulan uusi kirkko sekä Linnansalmea hallitseva Hämeen linna.

Vanajaveden laakson ja Aulangon maisema-alue sijaitsee suurten kasvukeskusten tuntumassa ja osin sisälläkin. Niinpä sen maisema on muuttunut nopeasti. Etenkin Hattulan keskustaaajaman ja Hämeenlinnan kupeessa uudet asuinalueet ovat vallanneet vanhaa peltoalaa, ja asutuksen yhteyteen on kehittynyt uutta infrastruktuuria. Perinteisen elinkeinomaiseman olennaisimmat piirteet ovat kuitenkin säilyneet pääosin hyvin, ja uuden rakennuskannan lomasta löytyy viehättäviä ja vaihtelevia pienmaisemia. Alueella on useita huomattavia matkailukohteita, joista Aulanko puistoinen ja näkötorjasta avautuvine näkymineen on ikoninen osa suomalaista maisemakuvastoa.

Arviointi

Vanajaveden laakson ja Aulangon maisemia leimaavat monet kulttuurihistoriallisesti arvokkaat elementit. Alueella on ainutlaatuinen muinaismuistojen keskittymä, runsaasti keskiaikaisperäisiä kartanoita, monta keskiajalta periytyvää kyläkeskusta sekä 1800- ja 1900-lukujen huvilakulttuurin synnyttämiä ympäristöjä. Alueen rakennushistoriallisia kiintopisteitä ovat Hämeen linna, Hattulan keskiaikainen kirkko, kartanot puistoinen sekä vanhat hämäläistalot. Kokonaisuutta rikastavat arvokkaat luontokohteet, perinnebiotoopit sekä mäkialueet, joilta aukeaa harmonisia näkymiä Vanajaveden selälle ja Vanajaveden laakson kulttuurimaisemiin. Vanajaveden laakso on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 97 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Hämeen linna; Linnan kasarmit; Hämeenlinnan kaupungipuisto; Aulangon puisto; Hattulan keskiaikaiset kartanot ja Lepaan puutarhaopisto; Retulansaaren kylä ja viljelymaisema; Mirolan ja Rahkoilan kylät; Hattulan Pyhän Ristin kirkko; Sairion pientaloalue

Kansalliset kaupunkipuistot: Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto

Arvokkaat perinnebiotoopit: Alikartanon laitumet; Ylikartanon laitumet; Tenholan katajaniityt; Jänismäen keto, Havuharjun haka; Lahdentaan niitty; Metsänkylän laitumet; Mervin myllyniitty; Harjulan metsälaidun

LTA Luontotyyppipäätökset: Aulangontorpan pähkinäalue; Pekolan Lehtosaaren lehmusmetsä; Ellilän kynäjalavametsikkö; Salopään lehmusmetsä; Kirstulan kynäjalavalehto; Kirstulan kynäjalavalehto 2; Saarelan kynäjalava- ja vaahterametsä; Vohtenoisen jalopuumetsikkö; Metsänkylänlahden kynäjalavalehto; Vahopään lehmusalue; Lammassaaren lehmusmetsikkö; Mäenpään pähkinärinne

ESA Erityiset suojelualueet: Aulangon luonnonsuojelualue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Aulangon Lusikkaniemen luonnonsuojelualue; Metsänkylän kynäjalavametsikkö; Tenholan rantalehto (luonnonsuojelualue); Idunkärjen luonnonsuojelualue; Jumoinsuon luonnonsuojelualue; Kuivakarin luonnonsuojelualue; Jumoinsuon suojelualue 3; Ylikartanon luonnonsuojelualue; Savotta; Kriipin saaret; Kriipin suojelualue; Kriipin luonnonsuojelualue 2; Kriipin luonnonsuojelualue 3; Kriipin luonnonsuojelualue 4; Kriipin luonnonsuojelualue 5; Koivumäen luonnonsuojelualue; Laikkaan luonnonsuojelualue; Emosaaren luonnonsuojelualue; Keisansaaren luonnonsuojelualue; Sibeliuksen metsä

ERA Erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkojen rahoituspäätökset: Kynäjalava

HSO Harjunsuojeluohjelma: Tenholanlukot–Linnavuori

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Retulansaaren rantalehdot

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Kriipi, Suolahti, Vittinälahti, Uskilahti

RSO Rantojensuojeluohjelma: Vanajavesi

SSO Soidensuojeluohjelma: Jumoinsuo

Ramsar-alueet: Vanajaveden lintuvedet

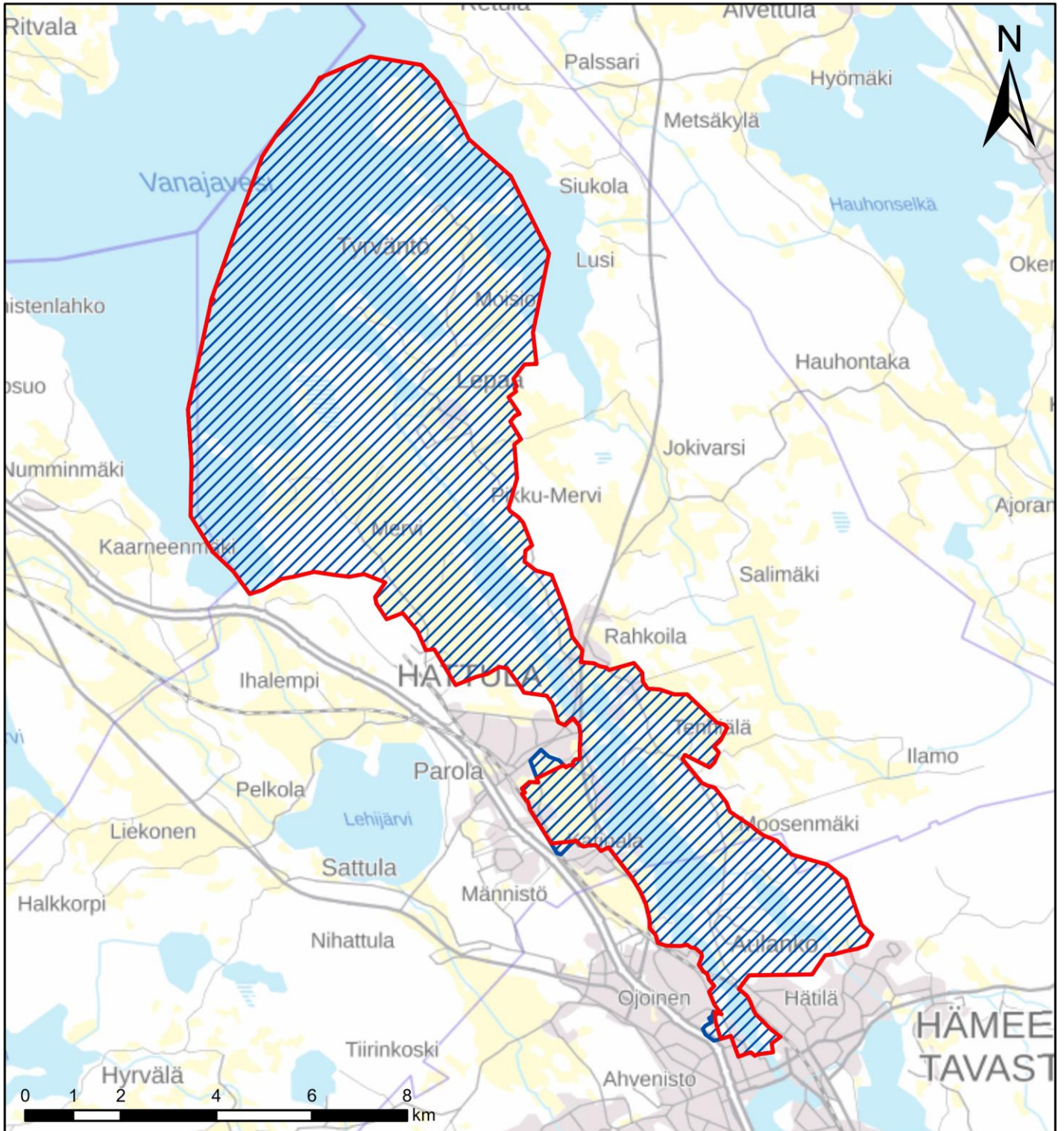
KAO Arvokkaat kallioalueet: Käärmevallio

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Vanajaveden alue; Aulangon alue; Vanajaveden lintualueet

Tiedot haettu 17.12.2019

33. Vanajaveden laakso ja Aulanko Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Hattula, Hämeenlinna
Maakunta: Kanta-Häme

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriona Koski

35. Lammin lounaiset viljelymaisemat

Lammin lounaiset viljelymaisemat on vaihtelevaan ja pienipiirteiseen harju- ja moreenimäkimaastoon synty-nyt omaleimainen maaseutumaisema. Alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue ja entinen valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (Kurkijärven–Montolan kulttuurimaisema, RKY 1993), jota esitetään päivitysinventoinnissa valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueeseen esitetään lisättäväksi Hervonjärven eteläosa, Kataloisten kylä ja Kataloistenjärvi ympäristöineen.

Maakunta	Kanta-Häme
Kunta	Hämeenlinna
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
Pinta-ala	1173 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 35 ha maatalousalueita: 503 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 473 ha rakennettuja alueita: 71 ha vesialueita: 91 ha

Luonnonpiirteet

Lammin lounaiset viljelymaisemat ovat syntyneet harju- ja moreenimuodostumien rytmittämään kumpuilevaan maastoon. Alueen maaperää luonnehtivat epäsäännölliset, pyöreäprofiiliset hiekka- ja soramuodostumat, jotka nousevat 20–30 metriä peltoalueiden yläpuolelle. Kataloistenjärven eteläranta rajautuu maakunnallisesti arvokkaaksi määriteltyyn Kataloisten deltaan. Maisema-alueen topografiaa rikastavat myös hiekkamoreenista muodostuneet drumliinit, joiden kalliosydän pilkistää siellä täällä esiin avokalliona. Paikoin jyrkkärinteiset pellot on raivattu pääasiassa hienoille tai karkeille hietamaille. Kallioperältään alue on granodioriittia, biotiittiparagneissiä, tonaliittia ja kvartsidioriittia sekä mafista metavulkaniittia.

Yläkömäisen maisema-alueen merkittävin vesistö on reheväkö ja sameavetinen Kataloistenjärvi, jossa on monipuolinen vesikasvi- ja lintulajisto. Lisäksi alueella sijaitsee pienempi Hervonjärvi sekä joitakin lampia. Lammin lounaisia viljelymaisemia halkovat myös mutkittelevat ojat ja purot, joista osa saa alkunsa harjualueiden lähteistä. Alueen merkittävin uoma on rinnepeltojen reunustama Miekkoja, joka yhtyy Kylä-Keisarin tilan pohjoispuolella Kataloistenjärven lasku-uomaan, Iso-ojaan. Yhtymäkohdasta ojien vedet kulkevat maisema-alueen koillisosan halki Kurkijokena, jonka syvää laaksoa reunustavat toisella puolella jyrkkäpiirteinen metsämaa ja toisella puolella alavat peltoalat. Jokilaaksossa on kylän vanha myllypaikka.

Maisema-alueen metsät ovat pääasiassa kuusivaltaisia tuoreita ja lehtomaisia kangasmetsiä, joiden yhteydessä on korpiostumia. Lisäksi alueella on pitkäaikaisen laidunnuksen synnyttämiä ketoja, metsälaitumia ja hakoja.

Kulttuuripiirteet

Lammin lounaisten viljelymaisemien asutushistoria ulottuu ainakin 1300-luvulle, jolloin Kataloisten, Kurkijärven ja Montolan kylissä oli muutama talo. 1400-luvun lopulla alueella on ollut myös käräjäpaikka. Alueen keskiaikaisperäistä historiaa edustaa nykyisin Lammilta Turenkiin johtava maantie, joka halkoo maisema-alueen koillis-lounassuunnassa.

Vanhat kyläkeskukset eivät enää juuri hahmotu maisema-alueen maisemassa. Etenkin alueen pohjoisosassa tilakeskukset sijaitseva hajallaan tienvarressa tai peltojen reunamilla. Kataloisten kylän rakenne puolestaan palautuu 1900-luvun alussa toteutettuun isonjaon järjestelyyn. Samalta ajalta on säilynyt joitakin vanhoja pihapiirejä. Kylän historiasta kertoo Kippamäen vanha itsellisuusalue punamullattuine tupineen. Kataloisten kyläalueen tuntumassa sijaitsee Hakoisten kartanoon aiemmin kuulunut Hakainperän tila, jonka rakennuskanta ulottuu ilmeisesti 1700-luvulle saakka.

Kataloistenjärven pohjoispuolella sijaitsevan Kurkijärven kylän maisemia hallitsee Kurkijärven 1600-luvulla perustettu rälssikartano englantilaistyyllisine puistoineen. Kurkijärvi on nuorin Lammin seudun kartanoista. Kartanon empiretyylinen puinen päärakennus on rakennettu 1800-luvulla. Maisema-alueen arvokkaimpia rakennuksia ovat myös Heikinmäen vanha kauppa- ja asuinrakennus, jugend-tyyppinen nuorisoseurantalo sekä 1930-luvulla rakennettu koulurakennus.

Maisema-alue on säilynyt ehyenä ja perinteisenkaltaisena, ja iältään vaihteleva rakennuskanta on sopeutunut maisemakokonaisuuteen hyvin. Alueen maatilat ovat suuria ja elinvoimaisia, ja voimakkaasti polveilevilla rinnepellolla laiduntaa edelleen runsaasti karjaa. Aktiivisesti laidunnetulla maisema-alueella on kaksi paikallisesti arvokasta perinnebiotooppia.

Maisemakuva

Lammin lounaiset viljelymaisemat on maisemallisesti vivahteikas kohde, jonka maisemarakenne perustuu harjujakson, joki- ja purolaaksojen, järvien sekä luonnonpiirteitä myötäilevien maatalousalueiden vaihteluun. Maiseman korkokuvaa hallitsevat ristikkäisten harjujen muodostamat pyöreät kukkulat ja kumpuilevat metsänreunat. Alueen maisemassa näkyy myös vedenkoskemattomien alueiden läheisyys.

Kokonaisuutena Lammin lounaiset viljelymaisemat on edustava esimerkki Janakkalan korpiylängön pienipiirteisestä maatalousalueesta. Erityisesti alueen pohjoisosien voimakkaasti polveilevat, osin laidunnetut rinnepellot ovat maisemakuvaltaan omaleimaisia ja maisemallisesti arvokkaita. Maisemallisesti edustavimpia rakennetun kulttuuriympäristön kohteita ovat Kurkijärven kartano pihapiireineen ja puistoalueineen, Lammilta Turenkiin mutkitellen kulkeva keskiaikaisperäinen maantie sekä Kataloisten kylän vanhat pihapiirit perinteisine rakennuskantoineen.

Arviointi

Maisemallisesti omaleimainen Lammin lounaisten viljelymaisemien alue muodostuu poikkeuksellisen voimakkaasti kumpuilevista, pitkään käytetyistä pelloista ja laidunmaista. Alueen maisemallisesti arvokkaan perusrakenteen muodostavat ristiin kulkevat harjujaksot, kumpuilevat metsämaat sekä alueen eteläosaa hallitseva Kataloistenjärvi. Lammin

lounaisten viljelymaisemien kulttuuriarvot perustuvat paikoin jyrkkärinteisiin viljelyaloihin, aktiiviseen maatalouteen, Kataloisten kylän rakenteeseen ja rakennuskantaan, sekä Kurkijärven edustavaan kartanomiljööseen.

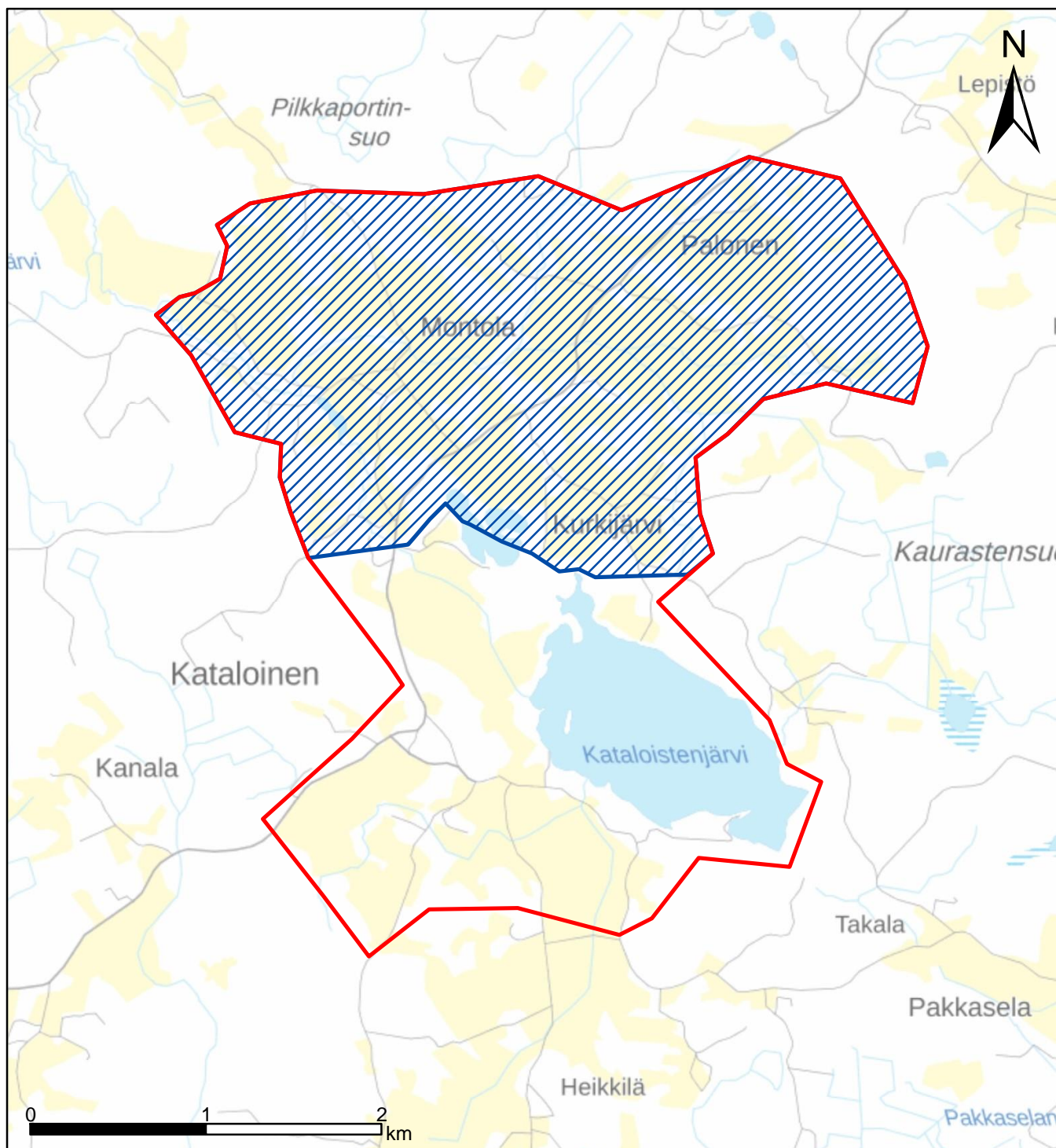
Arvokkaat perinnebiotoopit: Mäkilossan metsälaidun; Kataloisen niitty

Tiedot haettu 17.12.2019

35. Lammin lounaiset viljelymaisemat Rajauksen laajennusehdotus 2020

Kunta: Hämeenlinna

Maakunta: Kanta-Häme

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriina Koski

39. Tiirismaan ja Salpausselän maisemat

Tiirismaa on maamerkkimäinen jäännösvuori- ja reunamuodostumakokonaisuus Lahden kaupungin kupeessa. Tiirismaan ja Salpausselän maisemia esitetään päivitysinventoinnissa uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisemanähtävyydeksi.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueesta esitetään poistettavaksi Salpausselän urheilukeskuksen ja Radiomäen alueet.

Maakunta	Päijät-Häme
Kunta	Hollola, Lahti
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Päijänteen seutu
Pinta-ala	1 220 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 8 ha maatalousalueita: 12 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 084 ha rakennettuja alueita: 89 ha vesialueita: 27 ha

Luonnonpiirteet

Tiirismaan ja Salpausselän maisemanähtävyys on monipuolinen jäännösvuori- ja reunamuodostumakokonaisuus, joka ulottuu Lahden kaupunkialueen länsireunalta kaupungin keskustaan. Alueen maiseman rungon muodostaa Vesijärven etelärannalla kulkeva Ensimmäinen Salpausselkä, johon yhdistyy Tiirismaan kvartsiittinen jäännösvuori. Voimakaspiirteisen Tiirismaan huippu kohoaa yli 220 metriin merenpinnan yläpuolelle.

Ensimmäinen Salpausselkä on mannerjäätikön reunan eteen kerrostunut muodostuma, jonka maa-aines on pääasiassa sulamisvesivirtojen kuljettamaa soraa ja hiekkaa. Maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen muodostuma kohoaa Hollolan ja Lahden seudulla jyrkkärinteisenä yli 70 metriä ympäristönsä yläpuolelle. Salpausselän laella ja rinteissä on suppia, muinaisrantoja ja vedenkoskemattomia alueita. Lisäksi Tiirismaan alueella on runsaasti lähteitä ja kirkkaita lähdepuroja, jotka kertovat Salpausselän huomattavista pohjavesivarannoista. Alueella on myös pieniä suppalampia ja soistumia. Maisemanähtävyyttä lännessä rajaava Kiiskoja on Suomen kolmanneksi arvokkain hydrologinen pienvesikohde.

Maaperältään Tiirismaan ja Salpausselän maisemien alue on lähinnä hiekkaa ja soraa, mutta Tiirismaan laella on myös lajittumattoman maa-aineksen kerrostumia ja avokallioita. Alueen kallioperä jakautuu käytännössä kahteen osaan. Maisemanähtävyyden itäpuolella kallioperä on kvartsi- ja granodioriittia, Tiirismaa ja 160 metrin korkeuteen merenpinnan yläpuolelle kohoava Haukkalaukunmäki ovat puolestaan kvartsiittisia jäännösvuoria. Kvartsiittinen kallioperä näkyy parhaiten Tiirismaan Pirunpesän kalliohalkeamassa, jonka kymmenmetriset seinämät saartavat kalliosta rapautuneita lohkarkeitä. Pirunpesän ympäristössä kasvaa useita harvinaisia sammallajeja. Tiirismaan laen laaja, paikoin rakkakivikkoa muistuttava lohkarialue sijaitsee yli 180 metrin korkeudessa merenpinnan yläpuolella.

Salpausselän ja Tiirismaan vallitseva metsätyyppi on lehtomainen tai tuore kangas. Etelä-Hämeen lehtokeskukseen kuuluvalla alueella on useita suojeltuja lehtoja, joissa esiintyy monia harvinaisia lehtokasveja ja eliölajeja. Tiirismaan rinteessä kasvaa Suomen ainoa tunnettu luontainen pyökkiesiintymä. Maisemanähtävyyden luontoarvoja lisää Soisalmenson edustava keidassuo Tiirismaan eteläpuolella.

Kulttuuripiirteet

Ensimmäinen Salpausselkä on ollut tärkeä kulkuväylä jo esihistoriallisella ajalla. Sitä myötäillen, Turusta Viipuriin kulkeneen Ylisen Viipurintien linjaus vakiintui Tiirismaan tuntumassa viimeistään historiallisen ajan alussa. Historiallisen ajan muinaismuistoja alueella ovat Tiirismaalla sijaitsevan Tiirismaen muinaisjäännösryhmä sekä Tiirismaan huipulle merkitty Struven ketjun piste. Tiirismaan laella on sijainnut 1800-luvulla maatila, jonka peltoraivioiden jäänteinä maisemassa on yli sata erikokoista röykkiötä sekä kiviaitoja. On mahdollista, että osa röykkiöistä liittyy vanhempaan kaskiviljelyyn.

Tiirismaan ympäristön asutushistoria ulottuu keskiajalle. Maisemanähtävyyden tuntumassa sijainnut Messilän eli Tiirismaan kylä mainitaan historiallisissa lähteissä 1400-luvun alussa. Messilän kartano on muodostettu kylän taloista 1600-luvulla. Myös Lahden kylästä on mainintoja 1400-luvulta. Sijainniltaan edullinen Lahti toimi 1600-luvulla Hollolan markkinapaikkana. 1800-luvulla kylä vakiintui liikenteelliseksi solmukohdaksi Riihimäki–Pietari-radan rakentamisen sekä Päijänteelle auenneiden uittoyhteyksien myötä. Nopeasti teollistunut yhdyskunta sai kauppalaoikeuden vuonna 1878, ja itsenäinen kaupunki Lahdesta tuli vuonna 1905. Nykyisin Lahden kaupunkiasutus reunustaa maisemanähtävyyttä niin Salpausselän eteläpuolella kuin Vesijärven rannassakin.

Tiirismaa ja Messilä ovat olleet matkailijoiden suosiossa 1800-luvulta alkaen. Varsinaiseksi matkailukohteeksi alue alkoi kehittyä 1850-luvulla, jolloin Tiirismaan huipulle suunniteltiin näkötornia. Vuonna 1922 Tiirismaan itäpuolelle valmistui Salpausselkien urheilukeskus, joka muodostui hyppymäkineen yhdeksi Lahden tunnusmerkeistä. Salpausselkää ja Tiirismaata halkovat monet ulkoilureitit ja -polut. Messilän Kartanonmäen koillisrinteelle on rakennettu suurrehko hiihtokeskus, joka rajautuu maisemanähtävyyden ulkopuolelle. Myös Tiirismaalla on ollut laskettelurinne, jonka vanhoja rakenteita näkyy edelleen maastossa. Lisäksi Pirunpesän välittömässä tuntumassa sijaitsee golfkenttä. Vuonna 1988 rakennettu Tiirismaan 327 metriä korkea radiomasto on Suomen korkein rakennelma.

Maisemakuva

Tiirismaan ja Salpausselän maisemanähtävyys on merkittävä Lahden kaupunkimaisemaa ja -rakennetta hallitseva jäännösvuori- ja reunamuodostumakokonaisuus. Pitkästi rakentamattomana säilynyt alue on sekä geologialtaan että lajistoltaan arvokas kohde, jonka rinteiltä ja lakialueilta aukeaa vaikuttavia näkymiä Vesijärvelle, Lahden kaupunkiin ja sitä ympäröiville viljelysalueille.

Ensimmäinen Salpausselkä jakaa Lahden seudun suurmaiseman tasaiseen Rannikko-Suomeen ja monimuotoiseen Järvi-Suomeen. Salpausselän ja Vesijärven kohtaamispiste on maisemallinen solmukohta, jonka juurella sijaitsee Teivaalan

satama. Maisemanähtävyyden tuntumassa sijaitsevat Lahden tunnetuimmat maamerkit, hiihtokeskus hyppyrimäkineen ja Lahden vanhat radiomastot. Alueen uudemmaksi maamerkiksi on noussut Tiirismaan radiomasto.

Kaupungin läheisyydestä huolimatta Tiirismaan maasto on säilynyt varsin luonnontilaisena ja alueella on useita suoje-lualueita. Salpausselältä ja Tiirismaalta aukeavat näkymät ovat kuitenkin luonteeltaan urbaaneja. Kaupungin läheisyys vaikuttaa alueeseen suurena käyttöpaineena.

Arviointi

Tiirismaa ja sen sivuitse kulkeva Ensimmäinen Salpausselkä ovat Lahden seudun huomattavimpia maamerkkejä. Mai-semanähtävyyteen kuuluu useita geologisesti, geomorfologisesti ja ekologisesti arvokkaita luontokohteita, kuten Pirun-pesän halkeama, Häränsilmän suppalampi, Soisalmensuon keidassuo, Kiiskoja ja useat kasvillisuudeltaan huomattavat kohteet. Maisemanähtävyys on myös tärkeä virkistysalue, jonka maisemassa on joitakin merkittäviä rakennetun kult-tuuriympäristön kohteita sekä vanhoja niittyjä.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 12 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Salpausselän hiihtostadion

Arvokkaat perinnebiotoopit: Tiirimaan niitty; Messilän Kartanonmäen niitty

LTA Luontotyyppipäätökset: Tiirismaan pähkinälehto 4; Räläksuon lehmus- ja vaahteralehto

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Häränsilmän luonnonsuojelualue; Kintterönsuon aarnimetsä (luonnonsuojelualue); Lehtolan suojelualue; Kinnarin suojelualue; Tiirismaan puronvarsilehdon luonnonsuojelualue; Pirunpesän luonnonsuojelualue; Soisalmensuon luonnonsuojelualue; Vanhalan luonnonsuojelualue; Tiirisharjun luonnonsuojelualue; Kintterän luonnonsuojelualue; Vanhalan luonnonsuojelualue 2; Lehtolan luonnonsuojelualue 2

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Tiirismaan lehdot

KAO Arvokkaat kallioalueet: Tiirismaa

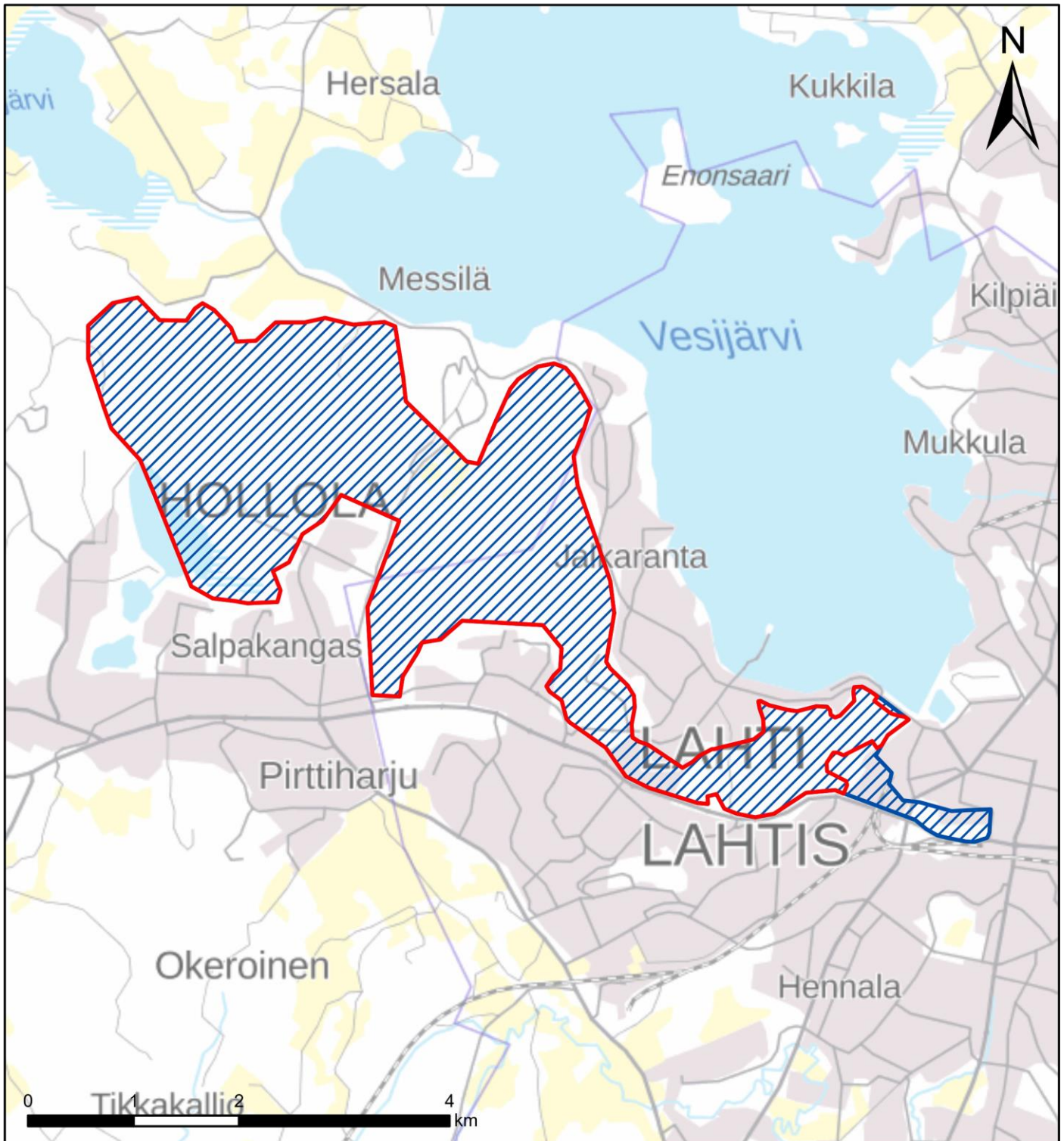
TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Pallas; Tapanila

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Tiirismaa

Tiedot haettu 17.12.2019

39. Tiirismaan ja Salpausselän maisemat Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Hollola, Lahti
Maakunta: Päijät-Häme

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriina Koski

42. Artjärven viljelymaisema

Artjärven viljelymaisema on hyvin säilynyt ja yhtenäinen maisema-alue, jonka järvinäkymät ovat poikkeuksellisia Eteläisen rantamaan vähäjärvisessä maisemamaakunnassa. Alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, jota ehdotetaan päivitysinventoinnissa valtakunnallisesti arvokkaaksi.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Alueen kaakkoiskulmasta esitetään poistettavaksi pieni alue Porlammille vievän tien itäpuolelta.

Maakunta	Päijät-Häme
Kunta	Orimattila
Maisemamaakunta	Eteläinen rantamaa
Maisemaseutu	Eteläinen viljelyseutu
Pinta-ala	5 473 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 137 ha maatalousalueita: 2 190 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 526 ha rakennettuja alueita: 352 ha vesialueita: 1 268 ha

Luonnonpiirteet

Artjärven viljelymaisema avautuu Päijät-Hämeen kaakkoiskulmassa Lanskinjoen, Villikkalanjärven, Säyhteen ja Pyhäjärven muodostaman vesistökokonaisuuden ympärillä. Alueen rapakivigraniittinen kallioperä on voimakkaasti lohkeillutta, ja maastossa on runsaasti siirtolohkareita. Jokilaaksojen ja rantamaiden maaperä on pääosin savea, mutta peltoaloja reunustavilla seläntiellä on myös lajittumattomia ja karkea-aineksisia maalajeja. Alueen halki kulkee katkeileva pohjois-eteläsuuntainen harjumuodostuma.

Kallioperän murrukseen syntynyt Artjärven Pyhäjärvi on keskisyvyydeltään Suomen toiseksi syvin järvi. Se ulottuu syvimmillään yli 65 metriin. Alueen muut altaat, Villikkalanjärvi ja Säyhtee, ovat Pyhäjärven itäpään tavoin suhteellisen matalia. Villikkalanjärveen laskevat luoteesta sameavetiset Köylinjoki, pohjoisesta Litinjoki ja koillisesta Lanskinjoki. Kanavien yhdistämät Villikkalanjärvi, Säyhtee ja Pyhäjärvi ovat savi- tai mutapohjaisia järviä, joiden rannoilla on runsaasti vesikasvillisuutta. Järvet ovat tärkeitä muuttolintujen levähdyspaikkoja.

Maisema-alue sijaitsee eteläborealisella kasvillisuusvyöhykkeellä. Sen metsämaat ovat havupuuvaltaisia, mutta Koivulehdon purolaaksossa Villikkalanjärven länsirannalla on monipuolista lehtokasvillisuutta. Alueella kasvaa runsaasti vuokkoja. Järvien rannoilla on huomattavia niittyalueita, jotka ovat edelleen laidunkäytössä.

Kulttuuripiirteet

Artjärven viljelymaiseman alueelta tunnetaan lukuisia muinaisjäännöksiä, jotka ovat ensisijaisesti kivikautisia asuinpaikkoja tai rautakautiseen asutukseen viittaavia puolustusvarustuksia, hautapaikkoja, kulttipaikkoja sekä työ- ja valmistuspaikkoja. Muinaisjäännökset keskittyvät vesistöjen läheisyyteen. Myös alueen asutus ja laajimmat viljelyalueet sijaitsevat järvien tuntumassa. Maisema-alueen kylät ovat muodostuneet jo keskiajalla, ja avoimen asunsa säilyttäneet peltoala on raivattu lähes nykyiselleen 1700-lukuun mennessä. Pyhäjärven koilliskulmassa sijaitseva Suurikylä on ollut historiallisesti alueen merkittävin kyläkeskus.

Maisema-alueen nykyinen asutus sijaitsee peltojen ja metsän saumakohdassa tai pienillä kummuilla viljelysten keskellä. Alueen suurin asutuskeskittymä, Artjärven taajama, on syntynyt järvien välisille kannaksille. Artjärven vuonna 1840 valmistunut puukirkko hallitsee vuosisataista kirkonpaikkaa, jonka ympäristössä on rakennuksia useilta aikakausilta.

Kirkonkylän ohella maisema-alueen asutuskeskittymiä ovat maatalousvoittoiset Ratulan, Hietanan ja Villikkalan kylät. Hietanan pienen ryhmäkylän tilakeskukset sijaitsevat edelleen tiiviinä rykelmänä kylän halki kulkevan keskiaikaisen tielinjan varrella. Alueen mautilojen rakennuskanta on pääasiassa 1900-luvun alkupuolelta ja jälleenrakennuskaudelta. Viljelysten tuntumassa on lukuisia perinnebiotooppeja, joista Rasinmäen metsälaidun on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi. Alueella on myös maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita hakoja ja rantaniittyjä.

Maisema-alueella on kaksi 1600-luvulla perustettua kartanoa, komeiden puukujien päässä sijaitsevat Ratula ja Kinttula. Ratulan ulkoasultaan uusklassistinen päärakennus, puisto ja viljelykset muodostavat merkittävän maisema- ja asutushistoriallisen kokonaisuuden, johon kuuluu myös Artjärven kotiseutumuseo. Kartanomaisemaa halkoo 1700-luvulta periytyvän linjansa säilyttänyt maantie. Kinttulan kartano sijaitsee Artjärven kirkon eteläpuolella Pyhäjärven pohjoisrannan niemellä. Niemen kärjessä on Artjärven Linnanmäki, jonka tuntumassa ranta-alueella sijaitsee autoitunut kylätontti.

Villikkalanjärven ja Säyhteen välisellä kapealla kannaksella, Vuorenmäellä, on vuonna 1882 perustetun Artjärven Reservikomppanian (Uudenmaan tarkka-ampujapataljoonan) vanha kasarmipaikka. Paikalla on säilynyt komppanian päällikön asuintalo.

Maisemakuva

Artjärven viljelymaiseman maisemakuva hallitsevat suuret järvet ja niiden ympärillä levittäytyvät savipohjaiset, avarat viljelylaaksot, joiden keskellä kulkee pieniä mutkittavia jokia ja puroja. Viljelyalueita reunustavat metsäiset moreeni- ja kalliokumpareet. Pyhäjärven itäpäässä maisema muuttuu kallioisemmaksi ja jylhäpiirteisemmäksi. Myös Villikkalan pohjoispuolella on kallioharjanteita, jotka jatkuvat pohjoiseen loiventuen moreenivaltaiseksi metsäselänneeksi. Alueen kalliomaasto on lohkeillutta ja särmikästä.

Järvinäkymien, viljelyalueiden ja metsäselänteiden jatkuva vuorottelun ansiosta alueen maisemakuva on vaihteleva ja rikas. Sitä täydentävät sopusointuiset rakennetun kulttuuriympäristön kohteet. Järvien välisille harjukumpareille syntynyt Artjärven kirkonkylä on pysynyt suhteellisen tiiviinä, ja taajamamaista asutusta on levinnyt viljelylaaksoihin vain paikoitellen. Savikkoalueiden yhteyteen muodostuneet pienemmät kylät ovat avoimine peltoaloinen rakenteeltaan ehyitä. Alueen kaksi kartanoa, Kinttula ja Ratula, ovat rakennusperinnöltään ja pihapiireiltään edustavia maisemakohteita.

Arviointi

Artjärven viljelymaisema ja järvikannas on Eteläisen rantamaan maisemamaakunnalle harvinainen järvimaisemakokonaisuus. Järvien rantasavikoille syntyneet laajat viljelyaukeat ovat säilyneet avoimina, ja alueen asutus on sijoittunut monin paikoin keskiaikaisille kyläpaikoille harjukumpareille ja moreeniselänteille. Maisema-alue muodostaa poikkeuksellisen yhtenäisen maaseutumaisemakokonaisuuden, jonka arvoa nostavat perinteistä asutusrakennetta myötäilevä rakentaminen, merkittävät kartanokokonaisuudet sekä arvokkaat perinnebiotoopit.

Muinisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 14 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Ratulan kartano; Kinttulan kartano

Arvokkaat perinnebiotoopit: Rasinmäki; Savelan koivuhaka; Suurikylän rantaniitty; Kyöstilän laidun; Villikkalanjärven rantaniitty

LTA Luontotyyppipäätökset: Koivulehdon lehmusalue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Kylä-Nikulan luonnonsuojelualue

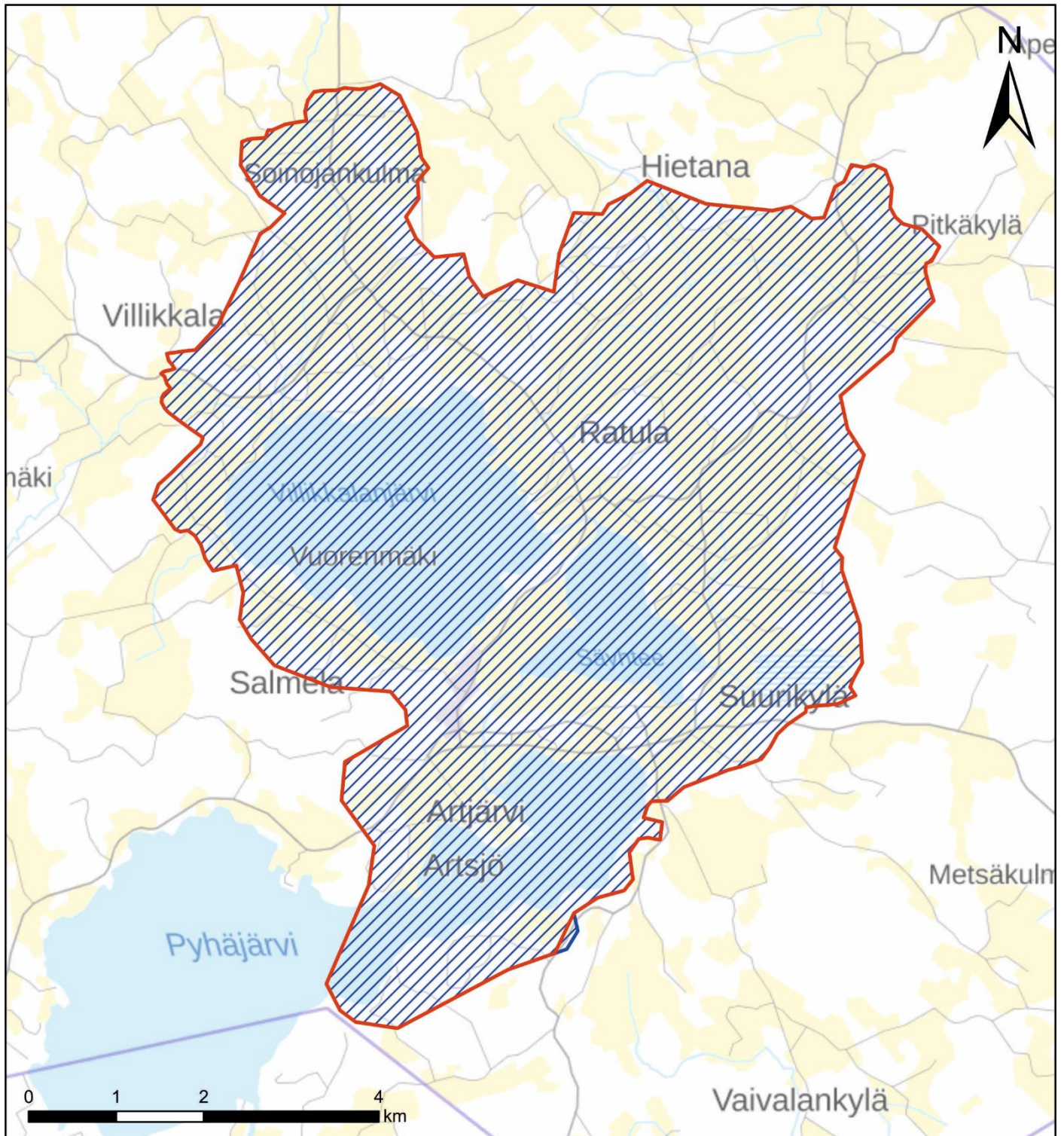
IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Artjärven kirkonkylän kosteikot

KAO Arvokkaat kallioalueet: Hiidenkallio–Lehmäkallio; Laukkakallio; Merikallio–Myllykallio

Tiedot haettu 17.12.2019

42. Artjärven viljelymaisema Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Orimattila
Maakunta: Päijät-Häme

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

47. Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat ovat esihistorialliselta ajalta jatkuneen asutuksen ja vuosisataisen maanviljelyksen synnyttämiä monipuolisia elinkeinomaisemia Vanajaveden ja Äimäjärven ympäristössä. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Sääksmäki–Tarttila, 1995), jonka raja-alue pysyy päivitysinventoinnissa lähes ennallaan. Alueeseen lisätään koillisessa Vanajaveden Suolahden ympäristö ja Vanajaveden etelärannalla kohoavan Tunturivuoren pohjoisrinne.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Aluetta esitetään supistettavaksi litalan taajaman tuntumassa.

Maakunta	Pirkanmaa, Kanta-Häme
Kunta	Hämeenlinna, Valkeakoski
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu, Tammelan ylänköseutu
Pinta-ala	10 879 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 143 ha maatalousalueita: 3 427 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 499 ha rakennettuja alueita: 679 ha vesialueita: 3 131 ha

Luonnonpiirteet

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat ovat syntyneet vuosisataisen maanviljelyn tuloksena Vanajaveden Vanajaselän ja Rauttunselän ja Äimäjärven ympärille sekä järviä erottavalle kannakselle. Alueen kallioperä koostuu pääasiassa metagrauvakasta, kiilleliuskeesta ja kiillegneisistä. Kallioperää halkoo Vanajaveden etelärantaa myötäilevä muroslinja, jonka eteläpuolella kohoaa noin 70 metriä korkea graniittinen Tunturivuori. Kallioperässä on myös satunnaisesti gabroa, dioriittia ja periodotiittia. Äimäjärven ympäristössä on emäksisestä tuffiitista, amfiboliitista ja plagioklaasiporfyyriitistä muodostunutta kalliota.

Maastonmuodoiltaan alue on vaihtelevaa. Vanajaveden pohjoisrannalla kulkee Hämeenlinnan–Sääksmäen–Lempäälän harjujaksoon kuuluva noin 65 metriä korkea Rapolanharju, jonka rinteillä on rantatörmä ja -terasseja sekä suppakuoppia. Harjun kaakkoispäähän on syntynyt osin hiedan peittämä deltamainen muodostuma, jonka reunasta Vekankari työntyy Vanajaveden kapeana niemenä. Kapeat hiekkaharjanteet halkovat myös Vähäjärven pohjoispuolta sekä Kuttilan ja Jutikkalan seutuja. Maisema-alueen laajat peltoalat ovat syntyneet loivasti kumpuileviin savikkolaaksoihin, joiden maaperässä on hiesua. Viljelyksiä ja harjumaisemia ympäröivät mäkitset moreenimaat, joiden keskellä on kallioalueita. Jutikkalan länsipuolella sijaitsee laajahko Santinsuo, jonka keskellä on umpeen kasvava Saarioisjärvi.

Alueen vesistömaisemaa hallitsee avara Vanajavesi kivikkoisine saarineen, luotoineen ja harjuniemineen. Vanajavesi on vanha Ancylusjärven lahti, joka kuroutui omaksi altaakseen noin 8 500 vuotta sitten. Kokemäenjoen vesistöön kuuluvan järven pinnankorkeus on vaihdellut paljon vuosisatojen aikana. Nykyisin järvi on säännöstelty ja sen vedenpinnan vaihteluväli on noin metrin. Suurteollisuus ja intensiivinen maatalous ovat kuormittaneet järveä, jonka vesi on parantamistoimista huolimatta rehevää. Vanajavettä ja sen eteläpuolella olevaa kapeaa Äimäjärveä yhdistää pieni ja mutkitteleva Oikolanjoki, joka laskee Rauttulanselkään Saarioisjärven ja Karvastenlahden kautta. Saarioisjärvi sekä Ritvalan kylän tuntumassa sijaitseva Vähäjärvi ovat arvokkaita lintujärviä.

Maisema-alue kuuluu Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Alueen metsät ovat enimmäkseen lehtomaisia kangasmetsiä, mutta myös varsinaisia lehtoja sekä reheviä rantakorpia on paljon. Harjuilla kasvaa lehtomaista sekametsää, ja harjukasvillisuudessa näkyy etelä- ja länsirinteiden suotuisan pienilmaston vaikutus. Huomattavan lehtokasvillisuuden ohella alueella on paljon kulttuurivaikutteista kasvillisuutta. Rupakallion kalmistoalueella kasvaa esimerkiksi esihistoriallisen asutuksen merkinä pölkkyruohoa, ja Rapolassa on runsaasti arkeofyyttejä eli muinaistulokkaita. Tarttilassa ja Annilassa on pitkäaikaisen laidunnuksen synnyttämiä katajaketoja, joilla esiintyy ketokasvillisuuden ohella vanhoja viljelykarkulaisia.

Kulttuuripiirteet

Sääksmäki on Sydän-Hämeen tärkeimpiä muinaispitäjiä, ja Sääksmäen Rapolan muinaislinna on hallinnut aikanaan Hämeen vilkkaimpia vesistöreittejä. Rapolan seutu on ainutlaatuinen muinaisjäännösalue, joka kertoo paitsi varhaisesta kiinteästä asutuksesta myös rautakauden ja historiallisen ajan alun yhteiskunnasta ja elämästä. Noin parin neliökilometrin alueella sijaitsee Suomen suurin muinaislinna, viisi rautakautista asuinpaikkaa, kolme uhrikiveä ja kolme kalmistoa. Lisäksi alueella on rautakautiseksi ajoitettu muinaispelto. Rapolan muinaislinnan tuntumassa sijaitsevat pitkästä asutus- ja kulttuurijatkumosta kertovat 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa rakennettu Sääksmäen kirkko, Rapolan ja Voipaalan kartanot, historiallisilla kylätonteilla sijaitsevat kylät sekä vanhojen kantatilojen talouskeskukset.

Sääksmäen varhaisin asutus on vakiintunut harjujen pienilmastoltaan edullisille rinteille hedelmällisen maaperän ja hyvien vesistöyhteyksien ääreen. Alueen vanhimpiin asuinpaikkoihin lukeutuva Huittulan kylä on mainittu ensimmäistä kertaa 1400-luvulla. 1600-luvulla se on muodostanut suuren kyläkeskuksen yhdessä Anjalan ja Liattulan kanssa. Kylän nykyiset rakennukset sijaitsevat viljelyalueen reunalla, ja kylän halki kulkee harjun rinteitä myötäilevä vanha kylätie Ritvalan suuntaan. Tien eteläpuolella avautuvat laajahkot peltoaukeat, jotka rajautuvat Rauttunselän Pappilanlahden rantametsiin. Huittulassa on säilynyt useita edustavia pihapiirejä, puutarhoja ja pengerryksiä, merkittävä koulurakennus, kappalaisenpappila ja maamiesseurantalo.

Rapolan kyläasutus tunnetaan 1300-luvulta, jolloin talonpoika Rapolan Kuningas mainittiin paavin pannakirjeessä. Rapolasta tuli ratsutila 1500-luvulla, ja se laajeni huomattavasti 1500- ja 1600-luvun kuluessa. 1700-luvulta 1800-luvun puoliväliin Rapola kuului Svinhufvud-suvulle, ja se tunnetaan nykyisin presidentti Pehr Evind Svinhufvudin syntymäkotina. Rapolan kartanon pihapiiriin kuuluvat vuonna 1813 rakennetun päärakennuksen lisäksi pirttirakennus, kivinavetta ja vanha aittarakennus. Kartanon englantilaistyylinen puisto on 1800-luvun keskivaiheilta. Rapolan vieressä sijaitsee Voipaalan kartano, jossa toimii nykyisin taidekeskus. Voipaalan kartanoympäristöön kuuluvat vuonna 1912 rakennettu päärakennus, 1700-luvulta periytyvä pakarintupa, 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus sekä Kemmolan vanha ratsutila.

Sääksmäen kirkon tuntumassa sijaitsee myös Renvallin huvila, jonka turkulainen ornitologi ja kasvitieteilijä Thorsten Renvall rakennutti vuonna 1913. Lars Sonckin suunnitteleman huvilan sisäosat on entisöity vuosina 2005–2006, ja sen tiloissa toimii nykyisin puutarhakahvila Tervapääsky. Huvilan yhteyteen on entisöity historiallinen puutarha, jonka

kukkien värisävyt Renvall aikoinaan suunnitteli. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT kasvigeenivaraohjelma antoi puutarhalle historiallisen puutarhan arvon vuonna 2014. Samalla puutarhan tunnuskasviksi nimettiin kultaterttuselja.

Arvokkaita kartanoympäristöjä on myös Vanajaveden eteläpuolella, Saarioispuolella. Uusklassisen päärakennuksen hallitsemassa Jutikkalan pihapiirissä on lukuisia 1800-luvulla rakennettuja asuin- ja talousrakennuksia sekä vanha, vuonna 1839 riehunut tulipaloo edeltävä viljamakasiini. Kartanon yhteydessä on englantilaistyylinen puisto sekä edustavia hakamaita. Jutikkalan länsipuolella, Saarioisjärven takana on perinteisessä asussaan hyvin säilynyt Tarttilan kylä, jonka rakennukset sijaitsevat paikoin tiheästi vanhan Hämeenlinna–Toijala-tien varrella. Kylässä on paljon arvokasta rakennuskantaa, kuten seurantalot, uusrenessanssityylinen Sakasen päärakennus sekä Päivölän kansanopiston rakennuskokoonaisuus.

Jutikkalan eteläpuolella, Äimäjärven länsipohjukassa, on neljästä tilasta 1500-luvulla muodostettu Niemen kartano, jonka pihapiirissä on arvokasta 1700- ja 1800-luvun rakennuskantaa. Niemen kartanoa ympäröi Taljalan yhtenäinen ja tiivis kylä, jonka alueelta on löytynyt rautakautisia kalmistoja. Taljalan kylätontin kohdalla on säilynyt kolme vanhaa pitkänomaista päärakennusta. Kylän vanhaa rakennuskantaa on jäljellä myös maattomien vanhalla asuinalueella, entisellä myllynpaikalla sekä Ranta-Sepän tilalla. Niemen kartano ja Taljalan kylä muodostavat maisemallisen jatkumon Sittalan ja Kalvolan kirkonkylän raitiasutuksen sekä Kuurilan kartanon kanssa. Äimäjärven rikkaasta maanviljelyhistoriasta kertovat myös Kutilan kylä muinaisjäännöksineen sekä Kankaisten kartano järven itärannalla. Kankaisten luoteispuolella sijaitsee Iittalan aseman ja lasitehtaan ympärille syntynyt taajama.

Maisema-alueen maanviljely on edelleen monipuolista ja vaurasta. Alueen tilakeskusten rakennuskanta on lähes kauttaaltaan hyvin hoidettua. Maisema-alueella on runsaasti karjataloutta ja arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi määriteltyjä laidunalueita. Kuusistonkärjen laidunalueet muodostavat valtakunnallisesti arvokkaan perinnebiotooppikonaisuuden, jonka yhteydessä on rautakautisia hautoja. Myös Rapolan kalmistoalue on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi perinnebiotoopiksi. Lisäksi alueella on maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka edustavat monipuolisesti eri elinympäristöjä ja maankäyttötyyppejä.

Alueen maiseman uusimpia kerrostumia ovat Rauttulanselän ja Vanajaveden selän välistä kulkeva Valtatien 3:n vanha linjaus sekä Saarioispuolen viljelymaisemia halkova moottoritie Hämeenlinnasta Tampereelle. Vanhaan linjaukseen kuuluvat 1960-luvulla rakennetut Sääksmäen sillat halkovat näkyvästi Vanajaveden järvimaisemaa, mutta muodostavat samalla oman liikehistoriallisen elementtinsä. Maisema-alueella ja sen tuntumassa on suosittuja kulttuurimatkaileukohteita, kuten Iittalan lasimuseo ympäristöineen, Voipaalan taidekeskus ja Emil Wikströmin rakennuttama Visavuoren kansallisromanttinen taiteilijahuvi Rauttulanselän rannalla. Helluntaisin Ritvalassa järjestettävä helkajuhla on tunnettu perinnetapahtuma.

Maisemakuva

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemia luonnehtivat pinnanmuotojen voimakas vaihtelu sekä Vanajaveden laaja selkä ja kivikkoiset rannat. Alueen korkokuvaa hallitsevat jääkauden muovaamat harjut ja laaksot, joiden tuntumassa erottuu kalliosydämiä moreenimäkiä. Monipuolisimmillaan alueen luonnonmaisema on Vanajaveden pohjoisrannalla Rapolanharjun kupeessa, jossa sijaitsevat Rapolan muinaislinna, Sääksmäen keskiaikainen kirkko sekä keskiaikaiset kylät ja kartanot. Rapolanharjun itäpuolitse kulkeva vanha Valkeakosken maantie on maisemallisesti arvokas.

Vanajaveden ja Hämeenlinna–Tampere-moottoritien eteläpuolella maisemaa hallitsee Saarioispuolen avoin peltomaisema. Saarioispuolen asutus on jakautunut pieniin tiheisiin ryhmiin, jotka mukailevat Hämeenlinnasta Toijalaan kulkevaa vanhaa tielinjaa. Alueen rakennuskanta on säilyttänyt monin paikoin perinteisen asunsa, ja monet kartanot puistoinneen ovat hyvin erottuvia maisemallisia kiintopisteitä. Maisema-alueen länsipuolelta alkavan Tammelan yläkõseudun karu, metsäinen moreenialue näkyy maisemakuvassa karuina metsäisinä selänteinä.

Maisema-alueen viljelymaisema on kauttaaltaan monipuolista ja vivahteikasta. Sitä rikastavat lukuisat laitumet ja katajakedot. Perinteisen elinkeinomaiseman rakennetta rikkovat voimakkaimmin uudet liikenneväylät. Vuonna 2000 valmistunut Hämeenlinna–Tampere-moottoritie pirstoo Vanajan eteläpuoleista maisemakuvaa sulkemalla näkymiä ja jakamalla Saarioispuolen viljelyaukean kahtia. 1960-luvulta periytyvät Sääksmäen sillat halkovat puolestaan Vanajaveden muutoin ehyttä järvimaisemaa. Iittalan taajama lasitehtaineen hallitsee Äimäjärven maisemaa, ja Iittalan halki kulkeva rautatie erottaa vanhan Hämeenlinna–Toijala-tien yhdistämiä kyläkeskuksia ja viljelysaloja toisistaan. Vanajaveden rannoilla on runsaasti loma-asutusta.

Arviointi

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat edustavat monipuolisesti historiallista sydänhämäläistä maisemaa, joka on rikasta niin luontotyypeiltään kuin kulttuuripiirteiltäänkin. Maisema-alueen arvot perustuvat erityisesti historiallisesti

monikerroksiseen maisemakuvaan, arvokkaiisiin perinnebiotooppeihin, nykyisen asutuksen yhteydessä sijaitseviin lukuisiin muinaisjäännöksiin, huomattavaan kartanokulttuuriin, perinteisen rakenteensa säilyttäneisiin kyliin sekä avoimiin viljelymaisemiin. Alueen arvokkaat luontokohteet, kuten lintuvedet, harju- ja kallioalueet sekä luonnonsuojelukohteet nostavat maisemakokonaisuuden arvoa.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 69 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Niemen kartano ja Taljalan kylä; Historiallinen Sääksmäki; Jutikkalan kartano; Visavuoren taiteilijakoti ja ateljee

Arvokkaat perinnebiotoopit: Alikartanon rantaniitty; Peltokutilan kalmistonmäki; Turkinmäen haka; Mönkön haat; Apalan haat ovat; Hommosensaaren hautakumpu; Kuusistonkärki; Annilan laitumet; Rapola; Vanhalan laitumet; Nuutalan haka; Rekolan katajaketu; Kartanon katajasaareke; Pelto-Karpin laitumet; Niemenpään haat; Iso- ja Väha-Kantalalan laitumet; Tarttilan haka; Sakasen haka; Pekkolan niitty; Ali-Porilan haka; Jutikkalan haat; Munteen niitty (M)

LTA Luontotyyppipäätökset: Niemenpään jalopuumetsikkö; Hiedanpäänlahden tervaleppäkorpi; Sydänniemen pähkinälehto; Aittosaaren jalopuumetsikkö; Holmanmoision pähkinälehto; Kurunmäen jalopuumetsikkö

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Rapolan Linnavuori (luonnonsuojelualue); Kontuniemen luonnonsuojelualue; Ritvalan rantalehto (luonnonsuojelualue); Pappilan tervaleppäkorpi (luonnonsuojelualue); Saunalahden tervaleppäkorpi (luonnonsuojelualue); Jylhänniemen luonnonsuojelualue; Suolahden lehto (luonnonsuojelualue); Lahisen saarten luonnonsuojelualue; Kalliomaan lehdon luonnonsuojelualue; Tunturivuoren luonnonsuojelualue; Sydänmetsän luonnonsuojelualue (Ruutala); Sydänniemen pähkinälehto luonnonsuojelualue (Hakala); Sydänniemen luonnonsuojelualue (Uusi-Yrjölä); Sydänniemi (Kesäniemi); Saviniemen luonnonsuojelualue; Suolahti-Vähäjärvi (908-876-8-0); Vähäjärvi (908-449-17-29); Vähäjärvi (908-449-3-102); Suolahti (908-443-1-24, 908-443-1-26); Suolahti (908-449-2-11); Suolahti (908-443-1-23); Suolahti (908-449-9-21); Suolahti (908-449-13-13); Suolahti (908-449-12-18); Suolahti (908-449-11-7, 908-449-11-28); Pappilan tervaleppäkorpi (908-878-2-0); Saarioisjärvi (908-876-9-0); Saarioisjärvi (908-460-1-73); Saarioisjärvi (908-427-1-88); Saarioisjärvi (908-427-1-90); Saarioisjärvi (908-451-1-91); Saarioisjärvi (908-454-3-0); Saarioisjärvi (908-454-876-1); Saarioisjärvi (908-454-1-36); Saarioisjärvi (908-425-3-34); Saarioisjärvi (908-425-876-1); Saarioisjärvi (908-427-1-68); Saarioisjärvi (908-444-1-23); Saarioisjärvi (908-437-3-20); Saarioisjärvi (908-437-876-1); Pappilan tervaleppäkorpi (908-876-6-0); Pappilan tervaleppäkorpi (908-876-5-0); Harjavan luonnonsuojelualue; Santin metsä

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Saunalahden tervaleppäkorpi; Pappilan tervaleppäkorpi; Sydänniemen pähkinälehto; Tunturivuoren lehto; Kalliomaan lehtoalue

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Ritvalanjärvi (Vähäjärvi); Saarioisjärvi; Kriipi, Suolahti, Vittianlahti, Uskulanlahti

RSO Rantojensuojeluohjelma: Vanajavesi

Ramsar-alueet: Vanajaveden lintuvedet

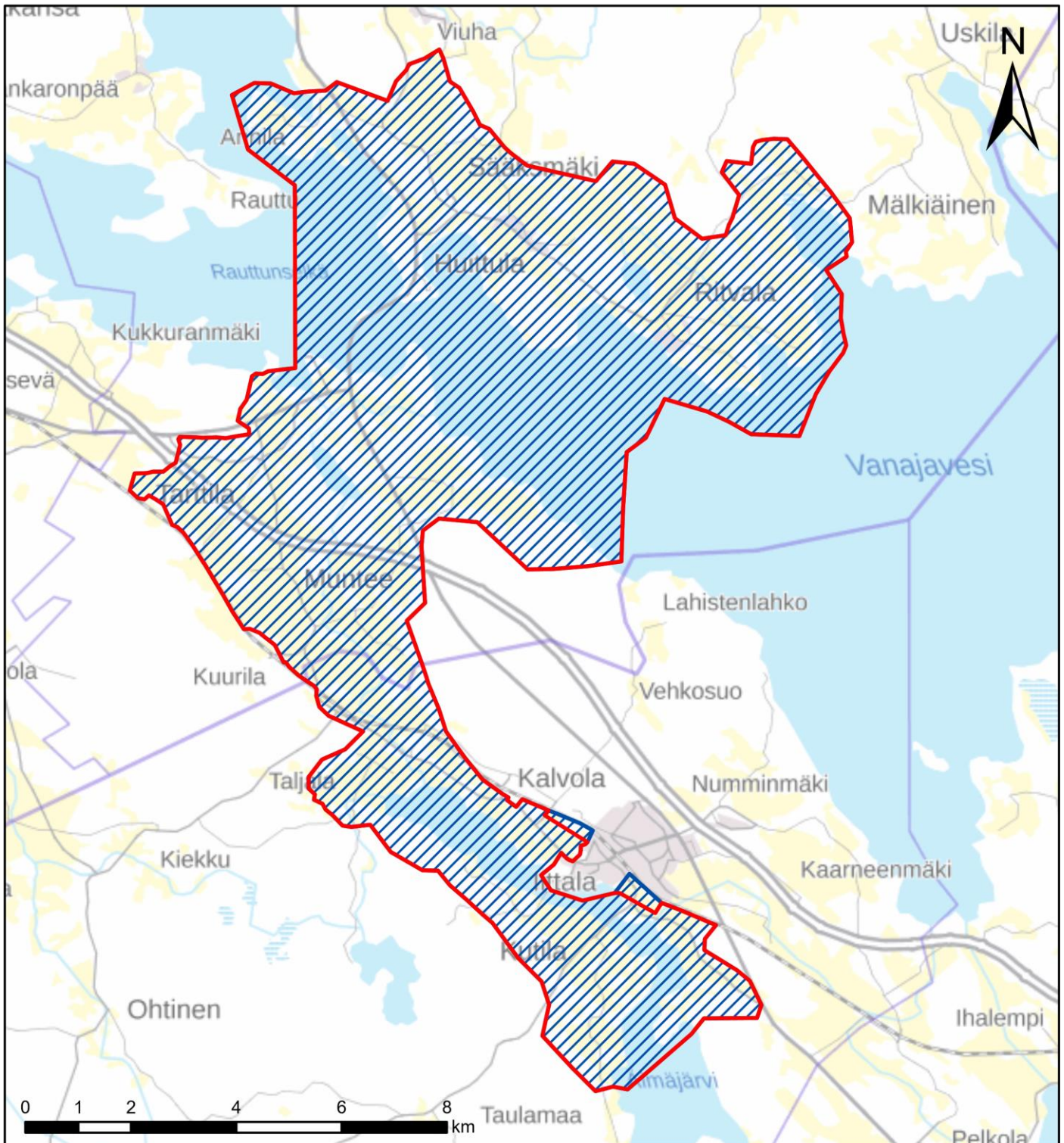
KAO Arvokkaat kallioalueet: Tunturivuori-Porsasvuori; Kalliomaa-Tulikallio

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Kuusistonkärki; Vanajaveden alue; Kalliomaa; Vanajaveden lintualueet

Tiedot haettu 17.12.2019

47. Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Hämeenlinna, Valkeakoski
Maakunta: Kanta-Häme, Pirkanmaa

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE
Taustakartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

48. Pirkanmaan harjumaisemat

Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyys muodostuu useasta kulttuurisesti ja geomorfologisesti merkittävästä harjukohteesta. Aluekokonaisuus on ehdolla uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisemanähtävyydeksi. Kohteeseen sisältyvä Tampereen Pyyrikki on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys (Pyyrikki, 1995) ja Vehoniemenharju maakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys.

Rajauksen muutosehdotus 2020: Aluetta esitetään supistettavaksi Vehoniemenharjulla ja Isokankaan alueella siten, että laajat maa-aineksenottoalueet jäävät maisemanähtävyyden ulkopuolelle.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kangasala, Pälkäne, Tampere, Ylöjärvi
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Lounaismaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu, Pohjois-Satakunnan viljelyseutu
Pinta-ala	2 883 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 ha maatalousalueita: 12 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 428 ha rakennettuja alueita: 363 ha vesialueita: 78 ha

Luonnonpiirteet

Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyys muodostuu kahdeksasta harjumaisemakohteesta, jotka sijaitsevat Suomen pisimmällä yhtenäisellä sora- ja hiekkamuodostumalla, lähes 200 kilometriä pitkällä Pohjankankaalta Ensimmäiselle Salpausselälle ulottuvalla saumamuodostumalla. Maisemanähtävyyteen kuuluvat Vatulanharjun–Ulvaanharjun harju Ikaalisissa ja Hämeenkyrössä, Teivaalanharjun, Epilänharjun, Pispalanharjun–Pyynikin, Kalevankankaan ja Aakkulanharjun muodostama kokonaisuus Ylöjärvellä ja Tampereella sekä Kirkkoharjun–Kuohunharjun sekä Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun harjut Kangasalla ja Pälkäneellä.

Vatulanharjun ja *Ulvaanharjun* harjuselänne on Hämeenkankaan läheisyydessä sijaitseva laakea, noin 60–100 metriä ympäröivän järvi-, viljelys- ja suoalueen yläpuolelle kohoava harjumuodostuma, jonka laki on pysynyt vedenkoskemattomana. Harjujen maastossa on runsaasti rantakivikoita ja -valleja, ja jäätikön osakielekevirrat ovat antaneet muodostuman pohjoisreunalle säännöllisesti aaltoilevan muodon. Kallioperältään Vatulanharjun ja Ulvaanharjun alue on pääasiassa tonaliittia, mutta harjun alla on myös dioriittista ja granodioriittista kallioperää. Vatulanharju ja Ulvaanharju ovat geomorfologialtaan ja eliölajistoltaan arvokkaita.

Teivaalanharjun, *Epilänharjun*, *Pispalanharjun–Pyynikin*, *Kalevankankaan* ja *Aakkulanharjun* muodostama kokonaisuus kulkee Ylöjärveltä Tampereelle lävistäen lähes koko Tampereen kaupunkialueen luode-kaakkosuunnassa. Arvokkaana viheralueena kaupunkiasutuksen keskellä erottuva harjujakso on yleispiirteiltään kapea ja korkea. Pyynikin korkein kohta kohoaa yli 80 metriä harjun pohjoispuolella aukeavan Näsijärven pinnan yläpuolelle. Teivaalanharjun ja Pyynikin rinteillä on erittäin laajoja ja edustavia muinaisrantoja. Selvimmin hahmottuva muinaisranta on Pyynikin rinteeseen 125 metrin korkeuteen merenpinnan yläpuolelle kasautunut Yoldiameren aikainen rantatörmä. Pyynikin maisemakokonaisuuteen kuuluu myös ikivanhaa peruskalliota oleva jyrkkäreunainen Varalan ja Haulikallion kalliopaljastuma. Pyynikin eteläosia halkovaa kvartsi- ja granodioriittijuonetta lukuun ottamatta Ylöjärven ja Tampereen harjuosuuksien kallioperä on pääasiassa biotiittiparagneissia.

Kirkkoharjun–Kuohunharjun ja *Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun* jaksot kulkevat Kangasalan keskustajaman tuntumasta Pälkäneelle maaseutu- ja järvimaisemien halki. Kirkkoharjun–Kuohunharjun osuus on kapea, korkeimmillaan 70 metriä ympäröivien järvi-alueiden yläpuolelle kohoava muodostuma. Lakialueiltaan matalampi Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun jakso leviää Vehoniemenharjun eteläpuolella Isokankaan deltaksi, joka puolestaan kaventuu Pälkäneen keskustajamaan kurottuvaksi Syrjänharjuksi. Isokankaan laella on pitkiä muinaisranta- ja järvi-alueita. Kankaan pohjoisreunalla on myös Suomen suurimpiin kuuluva suppakuoppa, lähes 50 metriä syvä Punamultalukko. Kirkkoharjun rinteillä sijaitsee Isolukon luonnonsuojelualue, joka muodostuu neljästä noin 30–40 metriä syvästä supasta. Kallioperältään Kangasalan ja Pälkäneen harjualueet ovat pääosin biotiittiparagneissia, porfyrista granodioriittia ja granodioriittia.

Pirkanmaan harjujen kasvillisuus on monipuolista ja arvokasta. Keisarinharjun, Vehoniemenharjun ja Syrjänharjun alueella on laajoja edustavia metsäaloja, jotka ovat paikoin jopa aarnimaisia. Pyynikin ympäristön kasvillisuusalueet ulottuvat puolestaan Pyhäjärven ranta-alueiden kynäjalavista tervaleppämetsiköihin sekä kulttuurivaikutuksen synnyttämään poikkeuksellisen runsaaseen putkilokasvilajistoon ja vanhoihin viljelyjäännteisiin. Harjun rinteillä näkyy myös kasvillisuuden vaihtuminen lakialueiden kanervakankaista alarinteiden mustikka- tai käenkaali-mustikkatyyppin kangasiksi. Vatulanharjulla ja Ulvaanharjulla kasvaa karua kanerva- ja jäkälätyyppin kangasmetsää, joka tarjoaa elinympäristön muun muassa kehrääjälle ja kangaskiurulle. Alueella on lisäksi arvokkaita lähteitä, jotka edustavat useita lähde-tyyppejä. Myös Teivaalanharju sekä Aakkulanharjun etelärinne ovat luonto-oloiltaan merkittäviä.

Kulttuuripiirteet

Pirkanmaan harjut ovat kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Niitä on käytetty kulkuväylinä ja ne ovat tarjonneet jo varhain pienilmastoltaan suotuisia asuinpaikkoja sekä hyvää rakennusmaata. Lisäksi harjujen ympärillä on ollut runsaasti hedelmällistä maaperää. Harjut ovat myös arvokkaita pohjavesivarantoja. Pirkanmaan harjumaiset järvinäkyminen ovat iskostuneet 1800-luvulta alkaen suomalaisen maisemaihanteen kiintopisteiksi. Moni harju on vakiintunut suosituksi maisemakohteeksi näkötorneineen ja oheistoimintoineen.

Ulvaanharjulla ja *Vatulanharjulla* konkretisoituu Pirkanmaan harjujen merkitys kulkuväylinä. Harjuja pitkin kulkee vanha Hämeenkankaantie, joka on säilyttänyt historiallisen linjauksensa harjualueella hyvin. Hämeenkankaantie on yksi Suomen keskiaikaisista pääteistä, joka on aikoinaan ollut ainoa kesäaikaan kuljettavissa ollut reitti Satakunnasta ja Hämeestä Pohjanmaalle. Liikenteellisen merkityksensä Hämeenkankaantie menetti vasta 1800-luvulla, jolloin tieyhteydet lisääntyivät ja siirtyivät lähemmäs asutusta.

Ylöjärven ja Tampereen harjuosuudet liittyvät olennaisesti Tampereen kaupungin syntyyn ja kasvuun. Tampere perustettiin Näsijärvestä Pyhäjärveen virtaavan Tammerkosken ympärille Messukylän pitäjään vuonna 1779. Kaupungin kasvaessa 1800-luvulla huomattavaksi teollisuuskeskittymäksi sitä ympäröivien harjujen rinteille syntyi taajamamaista asutusta. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kaavoittamattomalle alueelle syntyneistä työväen asuinalueista

merkittävin on *Pispalanharjun* rinteille syntynyt Pispala. Kaupunginosan varhaisin asutus alkoi muodostua 1890-luvulla harjun etelärinteelle, ja 1930-luvulle tultaessa Pispalassa oli yli 7 000 asukasta. Nykyisin Pispala on arkkitehtonisesti monipuolinen puutalokaupunginosa, jonka rakennuskannassa näkyy työväenasuntojen kehittyminen maalaishenkisistä mökeistä paritaloiksi ja kasarmimaisiksi asuinrakennuksiksi. Pispalan maamerkiksi on vakiintunut 55-metrinen haulitorni, joka on rakennettu 1900-luvun alussa. Kirjailija Lauri Viita on kuvannut Pispalan syntyä ja elämää esikoisromaanissaan *Moreeni* (1950).

Tampereen laajentuminen on vaikuttanut harjualueiden hyöty- ja virkistyskäyttöön. *Pyynikki* on vanhaa kaupunkilaisten karjan laidunalueita, josta on kerätty kotitarvepuuta ja jonka pellot ovat olleet kaupunkilaisten kasvimaata. Harjun puuden hakkuu kiellettiin vuonna 1830, ja 1800-luvun kuluessa Pyynikki alkoi muuttua virkistys- ja kansanjuhla-alueeksi juhla- ja näkötorneineen ja näkötorneineen. Pyynikin kansanpuisto perustettiin 1930-luvulla. Tampereen teollistuessa 1800-luvulla myös Pyynikin juurelle syntyi teollisuutta. Alueella ovat toimineet muun muassa tulitikku- ja trikootehtaat sekä olutpanimo. Teollinen toiminta on loppunut Pyynikissä 1980- ja 1990-luvuilla, mutta alueen merkitys virkistysalueena on säilynyt huomattavana. Pyynikin kupeessa on edelleen hotellitoimintaa, uimarantoja sekä Varalan urheilupuisto.

Tampereen harjuilta löytyy jälkiä vanhoista kylistä, joihin kaupunki on kasvanut kiinni. Esimerkiksi Messukylä on ollut aikoinaan merkittävä kuntakeskus, jonka vuonna 1879 rakennettu kirkko ja hautausmaa sijaitsevat *Aakkulanharjun* länsipäässä. Messukylän vanha, 1500-luvun alusta periytyvä kirkko sekä uusi kirkko hautausmaineen muodostavat uudisrakentamisesta huolimatta merkittävän maisemakokonaisuuden, johon liittyy myös Messukylän vanha koulukeskus. *Kalevankankaalla* sijaitsee puolestaan Tampereen suurin hautausmaa. Hautausmaa vihittiin käyttöön vuonna 1880, ja sen nykyinen pääportti on vuodelta 1937. Kalevankankaan hautausmaan eriaikaiset osat kuvastavat muutoksia haustaustavoissa sekä puutarhataiteen ja hautamuistomerkkien tyyllisyydessä. Hautausmaan muistomerkeissä ja hautakivissä näkyy myös sisällissodan suurimpien taisteluiden jälkiä. Muita sotahistoriallisia jäännöksiä Pirkanmaan harjumaisemissa edustavat *Epilänharjun* ja Pispalan puolustusvarustukset vuosilta 1913–1914 sekä Pyynikiltä löytyvät ensimmäisen ja toisen maailmansodan aikaiset taistelurakennelmat.

Kirkkoharju ja *Keisarinharju* muodostavat Kangasalan taajamamaiseman rungon. Kirkkoharjun tuntumassa sijainneesta vanhasta Herttualan kylästä tuli kirkonkylä vuonna 1645, jolloin Kangasalan kirkonpaikka siirtyi sinne Liuksialasta. Kangasalan nykyinen kirkko rakennettiin harjun juureen vuosina 1764–1767. Sen jälkeen kirkonkylä on kehittynyt vaihteittain harjujen suuntaisesti kulkevan tien varteen. Nykyisin Kangasalan taajama ympäröi Kirkkoharjua molemmin puolin, ja harjualueelle on rakennettu urheilukenttä, vesitorni sekä jonkin verran asuinrakennuksia. Kirkkoharjun keskiosa, lakiosa ja pohjoispuoli ovat maakunnallisesti arvokasta harjualuetta, jossa risteilee virkistysreitit ja polkuja. Kirkkoharjulle pystytettiin ensimmäinen näkötorni vuonna 1882. Harjun nykyinen funktionalistinen torni on vuodelta 1931.

Keisarinharju on vesistöjä, peltomaisia ja osin Kangasalan taajamaa halkova harju, joka on saanut nimensä keisari Aleksanteri I:n poikettua sen rinteillä vuonna 1819. Keisarillista vierailua varten harjulle rakennettiin näköalapaaviljonki. Harjun ensimmäinen näkötorni pystytettiin vuonna 1881. Nykyään harjuilta aukeavia näkymiä voi ihaila Keisarinportaksi nimetyltä näköalapaikalta, joka rakennettiin vuonna 2006 tuhopoltossa tuhoutuneen näkötornin paikalle. Keisarinharjun eteläpuolella sijaitsee Längelmävetä ja Roinetta yhdistävä Kaivannon kanava. Kaivanto oli alkujaan säännelty kanava, mutta se muuttui avoimeksi kanavarakenteiden murruttua vuonna 1830. Kanavan luoteispuolella on vuonna 1963 rakennettu Kaivannon sairaala.

Kaivannon kanavan eteläpuolella sijaitseva *Vehoniemenharju* on olennainen osa Pirkanmaan harjujen matkailuhistoriaa. Automaatkailun lisääntyä 1900-luvun alkupuolella harjulle rakennettiin hotelli ja ravintola, jotka olivat suosittuja matkailukohteita 1960-luvulle saakka. 1980-luvulla ravintolan paikalle rakennettiin automuseo. Vehoniemenharjulla sijaitsee luonnonsuojelualue, jonka keskellä kohoaa vuonna 1927 rakennettu omaleimainen näkötorni. Vehoniemenharjun luonnonsuojelualueen eteläpuolella Isokankaan delta-alueella on paljon soranottoalueita sekä jonkin verran viljeltyjä peltoja.

Isokankaasta kohti Pälkäneen keskustaajamaa kurkottava *Syrjänharju* on huomattavasti Isokangasta luonnontilaisempi, mutta varsinkin eteläosistaan taajama-asutuksen ympäröimä. Harju on muodostanut Pälkäneen kirkonkylän asutusrakenteen rungon 1830-luvulta alkaen, jolloin kirkonkylä siirrettiin harjun ja sen laittaa kulkeneen maantien kupeeseen. Pälkäneen vuosina 1836–1839 rakennettu kirkko sijaitsee aivan harjun tuntumassa. Harjun itäpuolella, Epaalan kyläkeskuksen tuntumassa sijaitsee Pälkäneen keskiaikainen rauniokirkko. Syrjänharjua sivuva Pälkäneen pitäjänkeskus on kulttuurihistoriallisesti monitasoinen kokonaisuus, jonka maisemiin kuuluvat muun muassa vanha agraarinen kyläasutus sekä 1800-luvulla muodostuneen kirkonkylän raitinäkymät vanhoine liike- ja hallintorakennuksineen.

Maisemakuva

Jäätikköjokien lajittelemasta sora- ja hiekka-aineksesta muodostuneet harjut ovat merkittävä osa Pirkanmaan maisemakuva. Pirkanmaan harjut ovat voimakasmuotoisia, ja niiden karu maasto, rehevät kulttuurimiljööt sekä vesistö- ja asutuskäytöt antavat maisemakuvulle monipuoliset, luonnonelementtien hallitsevat kehukset. Harjumaisemat myös

kuvastavat suomalaisen maisemakuvaston kehittymistä ja institutionalisoitumista 1800-luvulla, jolloin erityisesti kirjallisuudessa ja kuvataiteissa vakiintunut harjuilta aukeavien järvimaisemien ihailu kehittyi huomattavaksi matkailutoiminnaksi.

Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyys koostuu monesta maisemallisesti edustavasta harjujaksosta, jotka ilmentävät monimuotoisesti harjujen luonnonpiirteitä ja kulttuurihistoriaa. *Vatulanharju* ja *Ulvaanharju* ovat kuivaa, laakeaa mäntykangasta, jota ympäröivät etelässä suoluonto ja pohjoisessa viljely- ja järviolueet. *Kangasalan ja Pälkäneen harjut* kulkevat kauniissa järvimaisemassa, mutta niiden ympärillä on myös monenikäisiä maatalous- ja kirkonkyläympäristöjä. Tampereen kaupunkirakenteessa harjut ovat säilyneet monin paikoin viheralueina keskellä voimakkaan urbaania ympäristöä. Harjualueilla on luonto- ja ulkoilupolkuja, historiallisia puistoalueita ja hautausmaita. Luonto on läsnä myös intensiivisesti rakennetun *Pispalanharjun* maisemakuvassa, sillä harjulta aukeaa merkittäviä järvinäkymiä sekä Näsi- että Pyhäjärvelle.

Arviointi

Jääkauden synnyttämät harjujaksot muodostavat yhdessä vesistöjen kanssa Pirkanmaan maakunnan maisemakuvan merkittävimmän ominaispiirteen. Harjuilla on runsaasti luonnonarvoja, jotka kertovat maiseman geomorfologisesta historiasta ja jotka tarjoavat elinolosuhteet harvinaisille kasvi- ja eläinlajeille. Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyyteen kuuluvat harjuosuudet ovat lisäksi kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita, jotka ovat muodostuneet kulku-reiteiksi, asutusmaiseman rungonsi ja matkailullisesti merkittäviksi näköalapaikoiksi.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 17 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Pälkäneen pitäjänkeskus; Kalevankankaan hautausmaa; Pispalanrinne; Pyynikinrinne; Tampereen yleinen sairaala; Kalevan kirkko a kaupunginosa; Kangasalan näkötornit (Keisarinharju; Vehoniemi; Kirkkoharju); Pyynikin näkötorni; Hämeenkaan- ja Kyrönkankaantie

ESA Erityiset suojelualueet: Vehoniemenharjun luonnonsuojelualue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Vehoniemenharjun (osa) luonnonsuojelualue (Riihimäki); Syrjänharjun luonnonsuojelualue; Kirkkoharjun luonnonsuojelualue; Kirkkoharjun Lukot (luonnonsuojelualue); Pyynikin harju (luonnonsuojelualue); Heikkilän metsä; Pahakorpi; Vatulanharju-Ulvaanharju (108-438-2-67)

ERA Erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkojen rauhoituspäätökset: Järvensivu 2

HSO Harjunsuojeluohjelma: Keisarinharju–Vehoniemenharju; Vatulanharju, Ulvaanharju

KAO Arvokkaat kallioalueet: Mustikkavuori–Kiimakallio

TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Syrjänharju; Vehoniemenharju; Pyynikki

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Keisarinharju–Vehoniemenharju; Vatulanharju–Ulvaanharju

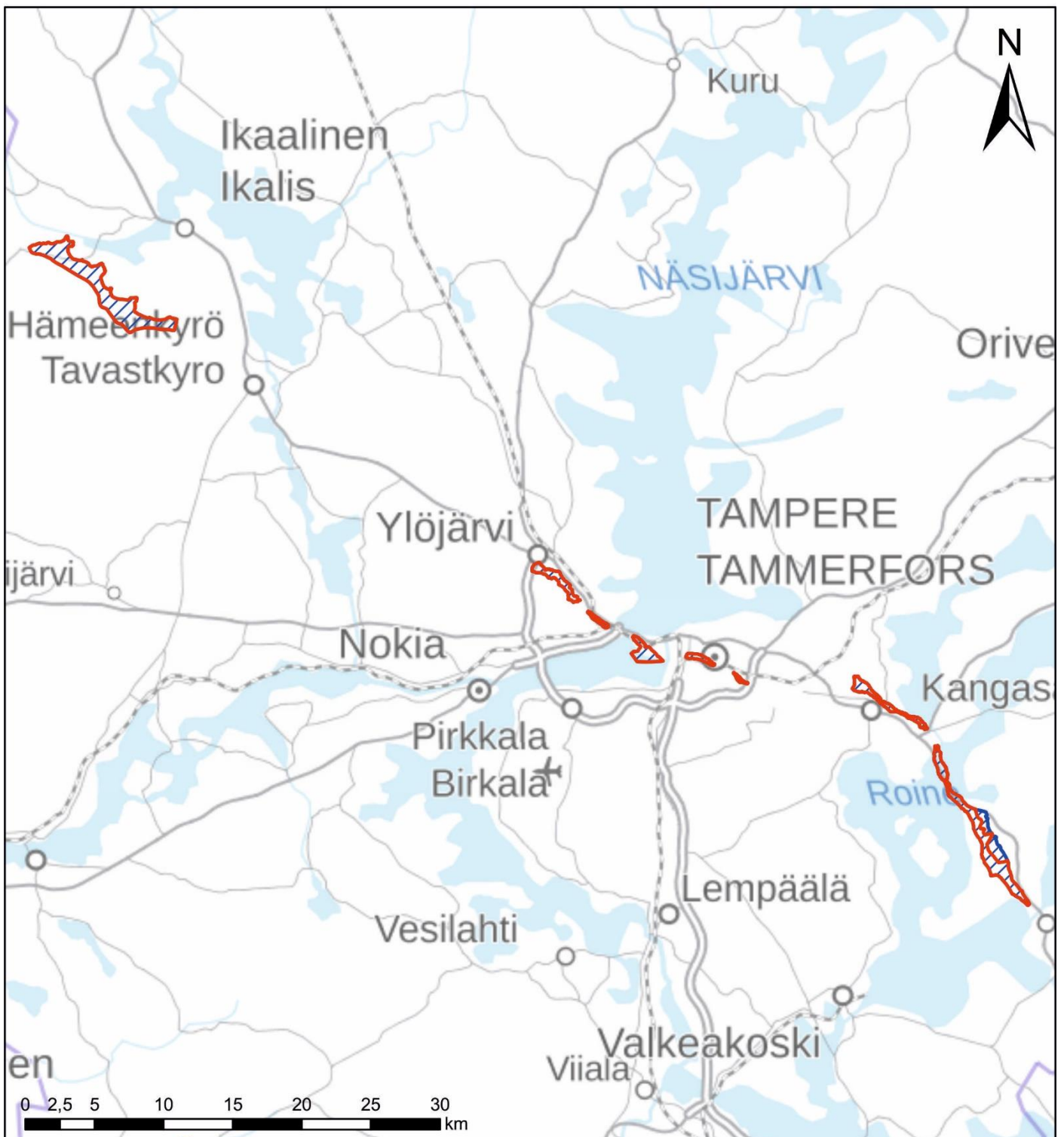
Tiedot haettu 17.12.2019

48. Pirkanmaan harjumaisemat

Rajauksen supistusehdotus 2020

Kunta: Hämeenlinna, Ikaalinen, Kangasala, Pälkäne, Tampere, Ylöjärvi

Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2020

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2016

Arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin mukainen ehdotus © SYKE

Taustakartta © Karttakeskus Oy